

**БАЙКОО ЖҮРГҮЗҮҮ МӨӨНӨТҮ: 2021-ЖЫЛДЫН
29-АВГУСТУНАН 25-ДЕКАБРЫНА ЧЕЙИН**

«ЖАЛПЫ ИШ» КООМДУК ФОНДУ

2021-ЖЫЛДЫН 28-НОЯБРЫНДАГЫ КЫРГЫЗ
РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЖОГОРКУ КЕҢЕШИНЕ
ДЕПУТАТТАРДЫ ШАЙЛООГО БАЙКОО
ЖҮРГҮЗҮҮНҮН ЖЫЙЫНТЫКТАРЫ БОЮНЧА

ФИНАЛДЫК ОТЧЕТ

Бул Отчетту Америка элинин АКШнын Эл аралык өнүгүү боюнча агенттиги аркылуу жардамынан улам жасоого мүмкүн болду. “Жалпы иш” коомдук фонду жарыяланган материалдын мазмуну үчүн жоопкерчилик алат, ал USAID же АКШ өкмөтүнүн позициясын милдеттүү түрдө чагылдырбайт.

МАЗМУНУ

АББРЕВИАТУРАЛАР	4
Фонд жөнүндө	5
РЕЗЮМЕ	6
БӨЛҮМ 1. МЫЙЗАМ НЕГИЗДЕРИН ТАЛДОО	12
БӨЛҮМ 2. ШАЙЛОО КОМИССИЯЛАРЫНЫН ИШИН УЮШТУРУУ	18
2.1 Борбордук шайлоо комиссиясы	20
2.2 Округдук жана участкалык шайлоо комиссиялары	25
БӨЛҮМ 3. ТАЛАПКЕРЛЕРДИ КӨРСӨТҮҮ ЖАНА КАТТОО	29
3.1. Саясий партиялардын талапкерлеринин тизмесин көрсөтүү жана каттоо	29
БӨЛҮМ 4. ШАЙЛООЧУЛАРДЫ КАТТОО	31
БӨЛҮМ 5. ШАЙЛОО АЛДЫНДАГЫ ҮГҮТ ИШТЕРИ ЖАНА ШАЙЛООЧУЛАРДЫ МААЛЫМДОО	33
5.1 Шайлоо алдындагы үгүт иштери	34
5.2 Шайлоочуларды маалымдоо	37
БӨЛҮМ 6. ШАЙЛОО КАМПАНИИЯСЫН КАРЖЫЛОО	39
БӨЛҮМ 7. ДОБУШ БЕРҮҮ КҮНҮ	45
7.1 Имараттан тышкары добуш берүү күнү	45
7.2 Добуш берүү күнү	47
БӨЛҮМ 8. ДОБУШ БЕРҮҮНҮН ЖЫЙЫНТЫКТАРЫН БЕРҮҮ. ШАЙЛООДОН КИЙИНКИ МЕЗГИЛ	52
БӨЛҮМ 9. БУЗУЛУУЛАР ЖАНА ДАТТАНУУЛАР	59
БӨЛҮМ 10. НЕГИЗГИ СУНУШТАМАЛАР	68

АББРЕВИАТУРАЛАР

ФА АМС	«Финансылык ачыктык» автоматташтырылган маалымат системасы
ДМБ	Даректик-маалымат бюросу
АЭУ	Автоматтык эсептөөчү урна
ЕККУ ДИАУБ	ЕККУнун Демократиялык институттар жана адам укуктары бюросу
ИДӨ	Ички дүң өнүм
МКК	Мамлекеттик каттоо кызматы
УМБ	Узак мөөнөттүү байкоочу
КМБ	Кыска мөөнөттүү байкоочу
КБМР	Калктын бирдиктүү мамлекеттик реестри
ШЭБС	Шайлоочуларды эсепке алуунун бирдиктүү системасы
КР ЖК	Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши
УКМК	Улуттук коопсуздук мамлекеттик комитети
ЫЧКТ	Ыкчам чара көрүүчү координациялык топ
КР	Кыргыз Республикасы
КТТ	Контролдук-текшерүү топ
ДМЧА	Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адам
ИИМ	Ички иштер министрлиги
БУУ	Бириккен улуттар уюму
КТРК	Коомдук телерадиоберүү корпорациясы
ЖИН	Жеке идентификациялык номер
ТКЖ	Тергөө камак жайы
ЖМК	Жалпыга маалымдоо каражаттары
ОШК	Округдук шайлоо комиссиясы
АШК	Аймактык шайлоо комиссиясы
БШК	Борбордук шайлоо комиссиясы
УШК	Участкалык шайлоо комиссиясы
МКК	Мамлекеттик каттоо кызматы
Фонд	“Жалпы иш” коомдук фонду

ФОНД ЖӨНҮНДӨ

«Жалпы иш» коомдук фонду Кыргыз Республикасындагы ар кандай деңгээлдеги шайлоолорго мониторинг жүргүзүү, жарандык билим берүү долбоорлорун ишке ашыруу жана жарандардын чечимдерди кабыл алуу процесстерине жигердүү катышуусуна көмөк көрсөтүү үчүн түзүлгөн коммерциялык эмес уюм. Фонд шайлоонун эркин жана таза өтүшүн, ошондой эле Кыргызстанда жарандык коомду жана демократияны өнүктүрүүнү колдойт.

Фонддун ишмердиги маек аркылуу бийлик жана калк менен натыйжалуу өз ара аракеттенүүнү курууга, маанилүү саясий процесстерге мониторинг жүргүзүүгө, чечимдерди кабыл алуу процесстерине катышууга жана жарандардын укуктары менен эркиндиктерин коргоо максатында аларды илгерилетүүнүн ачык-айкындуулугун камсыз кылууга, өлкөнүн демократиялык туруктуу өнүгүүсү үчүн биргелешкен аракеттерге багытталган.

Шайлоого байкоо жүргүзүүнүн максаты жарандарга жана шайлоого кызыкдар тараптарга процесстердин эл аралык стандарттарга жана улуттук мыйзамдарга ылайык келүүсүнө кесипкөй,

калыс жана өз убагында баа берүү, анын ичинде мүмкүн болуучу мыйзам бузуулар, шайлоочулардын катышуусу жана шайлоонун натыйжалары жөнүндө маалыматтарды берүү болуп саналат.

Шайлоо күндөрү Фонд 600 кыска мөөнөттүү байкоочуларды, 72 узак мөөнөттүү байкоочуларды, 46 мобилдик топту, башкы кеңсенин 30 кызматкерин, 20 колл-борбордун операторун, 8 аймактык координаторлорду жана 8 аймактык юристти шайлоо участкаларын ачуу жана жабуу жол-жоболорун, добуш берүүнү көзөмөлдөө үчүн, өлкө боюнча добуш берүүнүн жыйынтыктарын эсептөө үстүндө байкоого жүргүздү. Мындан тышкары, Фонд шайлоо мыйзамдарын талдап, БШКнын, анын жумушчу топторунун жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жарыялангандан берки БЧКТнын ишине мониторинг жүргүзүү жана аныкталган мыйзам бузуулар боюнча маалыматтарды талдоо үчүн үч юрист экспертти тартты, ошондой эле юристтер шайлоо күнү жана шайлоонун жыйынтыгын аныктоо процессине мониторинг жүргүзүштү.

600 көз карандысыз кыска мөөнөттүү байкоочулар өлкө боюнча кокустук түрдө интервал аркылуу тандалып алынган 300 УШКга жайгаштырылды. Фонд статистикага негизделген байкоону, шайлоонун мониторингинин алдыңкы методологиясын колдонду, бул бир шайлоо округундагы шайлоо күнүндөгү конкреттүү шайлоо процесстери жөнүндө бүткүл өлкөдө болгон тыянактарды чыгарууга мүмкүндүк берет.

Отчетто берилген көз карандысыз байкоонун натыйжалары КР Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо дайындалган учурдан 2021-жылдын 29-августуна - 2021- жылдын 25- декабрына чейинки мезгилди камтыйт .

РЕЗЮМЕ

Парламенттик шайлоо 2020-жылдагы саясий кризистен кийин Кыргызстанда бийлик бутактарын легитимдештирүүнү жыйынтыктады, анда бийлик боштугу пайда болуп, эгемен Кыргызстандын тарыхындагы эң татаал шайлоолордун бири болгон. Парламенттик шайлоолор пандемиянын, уланып жаткан саясий кризистин жана президенттин ыйгарым укуктарын күчөткөн, парламентти, жергиликтүү өз алдынча башкарууну, сот бийлигин алсыраткан, саясий жана жарандык укуктарга чектөөлөрдү койгон кеңири конституциялык-укуктук реформанын фонунда өттү.

Ыкчам укуктук шайлоо реформасы саясий кризистен чыгуунун кыска мөөнөттүү максаттарын көздөп, бирок ички мигранттарды процеске тартуу, чет өлкөдө добуш берүү, шайлоонун жыйымдарын жана саясий партиялардын чыгашаларын эффективдүү көзөмөлдөө, талапкерлер, саясий партиялардын

өнүгүшү сыяктуу кээ бир узак мөөнөттүү көйгөйлөрдү чече алган жок. Укуктук реформанын мөөнөтү эң мыкты тажрыйбага жетпей калды жана кызыкдар тараптардын ишенимине жана ишениүүсүнө аз орун алды.

Шайлоо алдындагы үгүт иштери атаандаштык менен мүнөздөлгөн, бирок, саясий партиялардын жана талапкерлердин олуттуу финансылык ресурстары теңсиз жана ачык үстөмдүгү болгон. Үгүт өнөктүгүнүн жүрүшүндө негизги эркиндиктер сакталып, добуштарды сатып алуу жана “административдик ресурсту” кыянаттык менен пайдалануу менен күрөшүү боюнча аракеттер байкалды. Жаңы шайлоо системасы жана саясий атаандаштыктын болушу шайлоочулардын аз катышуусунун тенденциясын буза алган жок. Шайлоочулардын аз катышуусу көптөгөн шайлоочулардын көңүлү калганын көрсөтүп турат.

Шайлоо күнү жакшы уюштурулган жана тынч өттү. Автоматташтырылган башкаруу системасынын убактылуу иштен чыгышы УШК 30%, биометрикалык идентификациялык жабдуулар 7,3% иштен чыккан. Олуттуу көйгөйлөр шайлоо участкаларынын 6% катталып, аларда ар кандай шайлоо мыйзам бузуулары байкалган. «Жалпы иш» коомдук фонду көзөмөлдөгөн шайлоо участкаларынын 6% процедуралык мыйзам бузуулар болгон. Ар кандай себептерден улам 6% чейинки шайлоо участкаларынын протоколдору Фонддун байкоочуларына кагаз түрүндө берилбей калып, аларды сүрөткө тартууга аргасыз болгон.

«Жалпы иш» коомдук фонду Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоону даярдоого жана өткөрүүгө мониторингдин жыйынтыктары жөнүндө 2021-жылдын 28-ноябрына пландаштырылган.

Отчет 2021-жылдын 29-августунан 25-декабрына чейинки Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо дайындалгандан берки мезгилге тиешелүү жана талапкерлерди, талапкерлердин тизмесин көрсөтүүнүн жана каттоонун жол-жоболорун, бардык денгээлдеги шайлоо комиссияларын түзүү жана ишмердүүлүгүн камтыйт, шайлоочулардын тизмелерин түзүүнүн жана тактоонун тартибин, маалыматтык жана шайлоо алдындагы үгүт жүргүзүүнүн мөөнөттөрүн, жол-жоболорду жалпылоону, ошондой эле шайлоо мыйзамдарын бузууларды аныктоону жана тиешелүү органдарга даттанууларды (арыздарды жана даттанууларды) берүү. Мындан тышкары, Фонд шайлоодон кийинки мезгилге мониторинг жүргүзүп, анда округдук шайлоо комиссияларында добуш берүүнүн жыйынтыктарын чыгаруу процессине байкоо жүргүзүү, айрым УШКлардагы добуштарды кайра саноо, протоколдорду салыштыруу, шайлоонун жыйынтыктарын аныктоо, ошондой эле Фонддун эксперттери соттук отурумдарда шайлоо талаштарын кароо процессине мониторинг жүргүзүштү.

2021-жылдын 28-ноябрында өткөн Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоого Фонддун ички байкоосу жалпысынан шайлоону уюштуруу жана өткөрүү улуттук мыйзамдардын нормаларына жана эл аралык стандарттарга ылайык өткөнүн көрсөттү. Ошол эле учурда байкоо жүргүзүү процессинде чогултулган маалыматтарды комплекстүү талдоо мамлекеттик органдар тарабынан да, жарандар тарабынан да көңүл бурууну талап кылган бир катар көйгөйлөрдү көрсөтөт. Тактап айтканда, шайлоого үч ай калганда шайлоо системасынын өзгөрүшү, добуш берүүнүн жол-жобосунун өзгөрүшү боюнча шайлоочуларга маалыматтын жетишсиздиги, шайлоочулардын төмөнкү активдүүлүгү жана көпчүлүк шайлоочулардын ишениминин жоктугу жана үмүтсүздүгү тууралуу суроолор бар.

Өлкө алдыга жылып, талапкерлердин тең укуктуулук принцибин ишке ашыруу, партиялык курулушту стимулдаштыруу, аялдардын, жаштардын жана башка азыраак өкүлчүлүк болгон топтордун саясатка саясий катышуусуна көмөктөшүү, реалдуу тандоонун пайда болушу үчүн мүмкүнчүлүктөрдү түзүү менен байланышкан шайлоочулар жана саясий талапкерлердин ортосундагы маселелерди чечүү керек.

Шайлоочулардын аз катышуусу олуттуу тынчсызданууну жаратат. Шайлоо системасынын өзгөрүшү да 2021-жылы өткөн бир нече шайлоолордо добуш берүүнүн төмөндөө тенденциясын жокко чыгарган жок жана шайлоочулардын катышуусун жогорулатууга алып келе алган жок.

Ошентип, бирдиктүү улуттук шайлоо округу боюнча шайлоочулардын катышуусу 35,5%ды түздү (+/- 3,05% ката менен 0,99% тактык менен). Фонддун бирдиктүү шайлоо округу боюнча добуш берүүгө катышкандыгы тууралуу маалыматтар катачылык чегинде БШКнын расмий маалыматтары менен дал келет. Салыштыруу үчүн, БШКнын маалыматы боюнча, кезексиз президенттик шайлоодо шайлоочулардын 39,75%, 2020-жылы 4-октябрдагы парламенттик шайлоодо шайлоочулардын 56,2% келген. Шайлоочулардын төмөнкү катышуусу бир катар факторлорго байланыштуу болушу мүмкүн, мисалы, шайлоочулардын ырааттуу шайлоо өнөктүктөрүнөн чарчашы, талапкерлерге жана саясий партияларга ишеним деңгээлинин төмөндөшү, жалпы шайлоо процесстерине ишенимдин төмөндөшү, шайлоонун жаңы эрежелери менен тааныша алган эместиги, суук мезгил, өлкөдөгү оор социалдык-экономикалык абал ж.б.

Шайлоо системасы

Шайлоо мыйзамына сунушталган өзгөртүүлөр жана толуктоолор коомчулукта кеңири талкууланбастан киргизилген КР Жогорку Кенешине депутаттарды шайлоо жаңы аралаш шайлоо системасы боюнча өттү. Фонд шайлоо системасынын тез өзгөрүшү жана андан кийинки шайлоону кыска мөөнөттүн ичинде дароо дайындоо жана өткөрүү шайлоо өнөктүгүнүн катышуучуларына толук кандуу окууга жана шайлоого даярдык көрүүгө мүмкүндүк берген жок деп эсептейт. Фонд, буга чейин жарыялаган “Тобокелдиктерди талдоо” анализинде жаңы шайлоо системасын киргизүүнүн жана анын алкагында шайлоо өткөрүүнүн чектелүү мөөнөттөрү шайлоонун ар бир этабында тобокелдиктерди алып келиши мүмкүн экенин белгилеген, бул практикада тастыкталган. Дүйнөлүк практика көрсөткөндөй, преференциалдык добуш берүүгө өтүү үчүн көптөгөн мамлекеттер шайлоочуларды да, партияларды да, талапкерлерди да, шайлоо комиссияларын окутууну камтыган узак мөөнөттүү даярдыктарды көрүшкөн.

Жаңы шайлоо системасынын жакшы жактарынын бири – бирдиктүү шайлоо округу боюнча преференциалдык добуш берүүнү киргизилиши шайлоочуларга саясий партиялардын талапкерлеринин тизмесинен конкреттүү талапкерлерди тандоого мүмкүнчүлүгүн берет.

Шайлоо мыйзамдары

Жаңы мыйзамдык база бүтүндөй эл аралык стандарттарга ылайык таза жана демократиялуу шайлоо өткөрүүгө мүмкүндүк берет, бирок бир катар кемчиликтер жана коллизиялар бар, алар өткөн шайлоо өнөктүгүн талдап чыгуунун негизинде мындан аркы каталарды кетирүү жана шайлоо системасынын оптималдуу моделин тандоо жана шайлоо мыйзамдарын андан ары өркүндөтүү максатында иштөөнү талап кылат.

Шайлоо комиссиялары

Жалпысынан БШКнын отчеттук мезгилдеги ишмердүүлүгүнө баа берип жатып, “Жалпы иш” коомдук фонду БШКнын ишмердүүлүгү ачык-айкын жана белгиленген тартипте жүргүзүлгөнүн, чечимдерди кабыл алууда коллегиялдуулуктун принциби сакталганын белгилейт. Округдук шайлоо комиссияларынын жана БШКнын карама-каршы келген жана шайлоо комиссияларына ишенимге таасирин тийгизген бир нече чечимдерин кошпогондо, шайлоо комиссиялары жалпысынан көз карандысыз иш жүргүзүшкөн.

БШКнын ишмердүүлүгү тууралуу бардык маалыматтар ачык жана расмий <https://shailoo.gov.kg/> сайтында, Telegram каналында (Telegram боту менен) жана YouTube каналында жайгаштырылган. Кошумчалай кетсек, БШКнын бардык жыйындары БШКнын YouTube каналында онлайн режиминде көрсөтүлдү.

Бирок, талапкерлердин жана саясий партиялардын өкүлдөрүнүн айтымында, бир катар учурларда кабыл алынган чечимдердин көчүрмөлөрү жана башка суралган материалдар өз убагында берилбей калган. КР БШКнын расмий сайты, көрүлүп жаткан аракеттерге карабастан, жөнөкөй колдонуучу үчүн дагы эле бир топ татаал. "Издөө" баскычы дайыма эле туура маалыматты бере бербейт. Веб-сайтта жайгаштырылган маалыматтын көптүгү, эффективдүү навигация баскычтарынын жоктугу БШКнын сайты менен иштөөнү кыйындатат. Саясий партиялардын өкүлдөрү жана талапкерлер ошондой эле

БШКнын айрым мүчөлөрү онлайн режиминде катышкан учурларда БШКнын отурумдарында үн билдирүүлөрдү жөнөтүү практикасына нааразычылыгын билдиришти.

Пассивдүү шайлоо укугу

Фонд белгилегендей, бирдиктүү шайлоо округу боюнча талапкерлердин тизмесин көрсөтүү жана каттоо стадиясында киргизилген аралаш шайлоо системасы гендердик, жаштар, этникалык азчылыктар, ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар үчүн квоталарды эске алуу менен талапкерлердин тизмесин көрсөтүү жана каттоо стадиясында гана караштырат. Кийинчерээк шайлоочуга саясий партияны да, саясий партиянын талапкерлеринин тизмесиндеги талапкерди да тандоо укугу берилгендигин эске алганда, бул квоталар иш жүзүндө маанисин жоготот. Буга байланыштуу киргизилген өзгөртүүлөр мандаттарды бөлүштүрүүгө жол берилген саясий партиялардын тизмелериндеги аял-талапкерлер үчүн 30% гана резервди караштырат, бирок калган квоталарга резерв каралган эмес.

Бир мандаттуу шайлоо округдарына карата мыйзамдарда айрым социалдык топтор үчүн резервдик механизмдер каралган эмес. Фонддун белгилешинче, аралаш шайлоо системасын киргизүүдө парламент бир мандаттуу округдар боюнча гендердик өкүлчүлүктүн механизмдерин, мисалы, бир мандаттуу округдар боюнча гендердик округдарды түзүү механизмдерин карашы керек болчу.

Талапкерлерди көрсөтүүнүн жана каттоонун жүрүшүндө саясий партиялардын талапкерлеринин тизмелери, ар кандай талаш-тартыштар жана соттук процесстер да болуп өттү, бул шайлоо мыйзамдарын мындан ары өркүндөтүүнүн алкагында да, саясий партиялар жөнүндө мыйзамдын үстүндө да иш алып баруу зарылдыгын көрсөтүп турат. Фонд ошондой эле талапкерлердин тизмеси тигил же бул саясий партия тарабынан кандай түзүлөт деген суроо дале ачык экенин белгилейт. Ошентип, колдонуудагы «Саясий партиялар жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамында бул маселени жөнгө салуучу ченемдер, ошондой эле талапкерлердин тизмесин көрсөтүү боюнча съезддерди уюштуруу жана өткөрүү, съезддин делегаттарын шайлоо тартиби жана башка шайлоо процесси үчүн маанилүү олуттуу маселелер камтылган эмес. Бул маселелерди жөнгө салуу үчүн түзүлгөн саясий партиялардын уставдары көбүнчө бир мүнөздүү болуп саналат жана бул жол-жоболорду так жана конкреттүү жөнгө салууну камтыбайт.

Фонд ошондой эле КР ЖК депутаттыгына талапкерлер үчүн жогорку билимдин милдеттүү болушу боюнча киргизилген талап да эл аралык стандарттарга жооп бербейт жана кайра карап чыгууну талап кылат деп эсептейт.

Активдүү шайлоо укугу

Активдүү шайлоо укугун ишке ашырууга келсек, Фонд өз билдирүүсүндө Форма-2ге¹ ылайык шайлоо дарегин өзгөртүү мүмкүнчүлүгүн жокко чыгаруу иш жүзүндө жарандардын айрым категорияларына активдүү шайлоо укуктарын жүзөгө ашырууга мүмкүндүк бербей турганын белгилеген, алар: студенттер, ички мигранттар, жаны конуштарынын жашоочулары ж.б. Ошентип, Форма-2 боюнча шайлоо дарегин өзгөртүү мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарып, КР ЖК депутаттары иш жүзүндө жашаган жери расмий каттоосу, жашаган жери менен дал келбеген өлкөнүн жарандарына башка альтернативдүү добуш берүүгө уруксат механизмдерди каралышы керек эле.

Өлкөнүн чегинен тышкары жарандардын активдүү шайлоо укуктарын ишке ашырууга байланыштуу Фонд БШКнын чет өлкөлөрдө жаңы шайлоо участкакторун ачуу боюнча аракеттерин белгилейт. Бирок, өлкө жарандарынын чет өлкөлөрдөгү олуттуу бөлүгү шайлоо күнү келбей жатат жана бул кырдаалды жөнгө салуу үчүн мындан аркы кадамдар жана механизмдер иштелип чыгышы зарыл.

Шайлоо фонддору

---

¹ 2020-жылдагы парламенттик шайлоонун жыйынтыгы жокко чыгарылгандан кийин, VI чакырылыштагы парламент тарабынан шайлоочулардын шайлоо дарегин өзгөртүүгө мүмкүндүк берүүчү жобо Форма-2 жоюлган.

Шайлоо өнөктүгүн каржылоону талдоо калктын кирешелери жана чыгашалары жөнүндө универсалдуу декларациянын жоктугу каржылык мониторинг жүргүзүүдө бир катар тоскоолдуктарды жаратып жатканын дагы бир жолу көрсөттү. Колдонуудагы система саясий партиялардын, талапкерлердин шайлоо фонддоруна акча каражаттарын которгон адамдардын акча каражаттарынын келип чыгуу булактарын издөөгө мүмкүндүк бербейт. Шайлоо өнөктүгүнүн жүрүшүндө пайда болгон талаш-тартыштуу маселелер дагы бир жолу талапкерлердин же саясий партиялардын краудфандинг жолу менен акча чогултууга байланышкан маселелерди чечүү зарылдыгын далилдеди.

Белгилей кетсек, колдонуудагы мыйзамдарда үгүтчүлөрдүн санына чектөөлөр болгонуна карабастан, үгүтчүлөргө, байкоочуларга, таргетологдорго, ЖМК адистерине жана башка ушундай сыяктуулар үчүн эмгек акынын максималдуу ченемдери жок болгондуктан, бул талапкерлерге, саясий партияларга добуш берүү укугун пайдалануу менен үгүт жүргүзүүдө шайлоочулардын добуштарын сатып алууга мүмкүндүк берет жана буга Аламүдүн шайлоо округу боюнча депутаттыкка талапкердин үгүтчүсүнүн 51,5 мин сом суммасы менен кармалышы далил болот, ал көрсөтүлгөн каражаттар үгүтчүлөрдүн кызматына акы төлөөгө арналгандыгын көрсөткөн. Бул факты боюнча КР Кылмыш-Жаза кодексинин «Шайлоочуларды сатып алуу» беренеси боюнча кылмыш иши козголгон.

Мындан тышкары, Фонд бир мандаттуу шайлоо округу боюнча талапкерлер киргизе ала турган максималдуу каражаттардын өлчөмү да пропорционалдуу эмес жана кайра карап чыгууну талап кылаарын белгилейт.

Талапкерлердин жана саясий партиялардын шайлоо фонддорунун ачык-айкындыгынын автоматташтырылган тутумун ишке киргизүү өткөн шайлоолордогу позитивдүү жаңылык болуп саналат (ФП АИС). Бул система талапкерлердин, саясий партиялардын шайлоо фонддоруна акча каражаттарынын келип түшүүсү жана чыгымдалышы жөнүндө маалыматтарды көрсөтөт.

Шайлоо кампаниясы

Фонд белгилегендей, мурунку шайлоо өнөктүктөрүнө салыштырмалуу VII чакырылыштагы КР Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо учурундагы шайлоо алдындагы үгүт талапкерлердин жана саясий партиялардын активдүүлүгүнүн аздыгы, визуалдык үгүт материалдарынын азыраак көлөмү, бирок социалдык тармактарда жана мессенджерлерде үгүт иштеринин активдүү болушу менен мүнөздөлгөн. Шайлоо комиссиялары тарабынан үгүт мезгилинде каралган даттануулардын олуттуу бөлүгү шайлоо мыйзамдарында тыюу салынган жерлерге үгүт материалдарын жайгаштыруу шарттарын бузуу фактылары боюнча түшкөн.

Шайлоо алдындагы үгүт иштеринин акыркы күндөрүндө жогорку саясий ишмерлердин айрым талапкерлерди сындаган учурлары көбөйдү, бул иш жүзүндө бул талапкерлерге каршы үгүт жүргүзүү мүнөзүндө болгон, буга шайлоо мыйзамдары тарабынан жол берилбейт, бул тууралуу Фонд буга чейин билдирүү жасаган.

Жалпысынан шайлоо алдындагы мезгил талапкерлердин өздөрүнүн да, саясий партиялардын да, жарандардын да активдүүлүгүнүн төмөндүгү менен мүнөздөлгөн, бул акырында добуш берүү күнү шайлоочулардын аз катышуусунун себептеринин бири болуп калды.

Мындай кырдаалда Фонд укуктук билим берүү менен катар жарандардын шайлоого катышуусун стимулдаштыруу үчүн мамлекеттик чаралар керек болушу мүмкүн деп эсептейт.

Добуш берүү күнү

Добуш берүү күнү Фонддун коомдук байкоочулары добуш берүү күнү жайдан тышкары жерде, ошондой эле түздөн-түз добуш берүү күнү бардык процесстерге байкоо жүргүзүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болушту. Киргизилген жаңы шайлоо системасын эске алуу менен добуш берүү процедурасы жарандар

үчүн оор болду. Натыйжада өткөн шайлоолордо жараксыз бюллетендер болуп көрбөгөндөй көп санды түздү.

Имараттын сыртында добуш берүүгө мониторингдин жыйынтыгына таянып, «Жалпы иш» коомдук фонду добуш берүү күнү жалпысынан тынч маанайда жана жакшы уюшкандыкта өткөнүн белгилейт. 2020-жылдагы КР Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоодо, 2021-жылдагы КР Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоолорго салыштырмалуу «Жалпы иш» коомдук фондунун байкоочулары белгилегендей, имараттан тышкары добуш берүүдө арыздардын реестрине киргизүү фактылары катталган эмес. Аймактык өз алдынча башкаруу органдарынын кызматкерлеринин шайлоо алдындагы үгүт иштерине катышуусу жагынан конституциялык мыйзамга киргизилген чектөөлөр да оң таасирин тийгизди.

Добуштарды кол менен эсептөөнүн натыйжасында Фонддун байкоочулары байкоо жүргүзүлгөн шайлоо участкаларынын 94%ында добуш берүүнүн жыйынтыктарынын протоколдорун алышты, 6% шайлоо участкасында добуш берүүнүн жыйынтыктары жөнүндө протоколдор Фонддун байкоочуларына ар кандай себептер менен берилбей калган жана байкоочулар аларды сүрөткө тартууга аргасыз болгон.

Добуш берүү күнү добуш берүүнүн алдын ала жыйынтыктарын көрсөтүү стадиясында ар бир саясий партия боюнча бирдиктүү шайлоо округу боюнча добуш берүүнүн жыйынтыктарынын маалыматтарын көрсөтүү үчүн визуалдык таблицада башкаруунун автоматташтырылган тутумунун туура маалыматтарын көрсөтүүгө байланыштуу көйгөйлөр келип чыккан. Мындан тышкары, айрым шайлоо участкаларында кол менен саноо процесстеринин үзгүлтүксүздүгүнө жана сапатына карата дооматтар келип чыккан. Ушунун бардыгы чогуу алганда, бир катар саясий партиялар жана шайлоо процессинин башка субъекттери тарабынан ШМС (Шайлоо маалыматтык системасы) электрондук добуш берүү системасына нааразычылык жана ишеним көрсөтпөө үчүн негиз болгон. КР БШКнын саясий партиялардын өкүлдөрү жана талапкерлер менен болгон жолугушууларынын жыйынтыгында АЭУ (автоматтык эсептөө урнасынын) маалыматтарын көз карандысыз салыштыруу боюнча Жумушчу топ түзүү боюнча чечим кабыл алынган жана 12 шайлоо округу боюнча добуштарды кайра саноо жүргүзүлдү.

БШК добуш берүүнүн жыйынтыктарын бириктирүү үчүн колдонгон система байкоочулар үчүн жеткиликтүү эмес. Ошондуктан Фонд бул процеске баа бере албайт. 12 шайлоо округунда өткөрүлгөн добуштарды кайра саноодо автоматташтырылган башкаруу системасынын баштапкы маалыматтары менен кол менен эсептөөнүн ортосунда шайлоонун жыйынтыгына таасирин тийгизишине эч кандай айырмачылыктар аныкталган жок.

Ушуга байланыштуу, «Жалпы иш» коомдук фонду бул көйгөйлөр жаңы шайлоо системасын кыска мөөнөтө киргизүүнө байланыштуу да келип чыккандыгын белгилеп кетүүнү зарыл деп эсептейт, анда шайлоо процессинин субъектилерине даярдык көрүү жана сыноо үчүн жетиштүү убакыт жок. Жаңы мыйзамдардын тез кабыл алынышы, бардык кызыкдар тараптардын жаңы системаны жана жаңы эрежелерди жетиштүү түрдө талкуулоону камсыз кылбагандыгы кызыкдар тараптардын шайлоо процессине ишенимин кетирди.

Шайлоонун жыйынтыгын аныктоо

2021-жылдын 15-декабрында Кыргыз Республикасынын Борбордук шайлоо комиссиясынын №836 токтому менен Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоонун натыйжалары бекитилди. Бирдиктүү шайлоо округу боюнча бекитилген жыйынтыктарга ылайык, 5 пайыздык шайлоо босогосун аттаган 6 саясий партия депутаттык мандатты бөлүштүрүүгө уруксат алды. Бир мандаттуу 2 шайлоо округундагы (Биринчи Май жана Свердлов шайлоо округдары) 36 бир мандаттуу шайлоо округунун ичинен шайлоочулардын басымдуу бөлүгү “Баарына каршы” позициясына добуш беришти, буга байланыштуу бул эки шайлоо округунда кайра шайлоо дайындалышы керек.

Ошол эле учурда шайлоонун жыйынтыгы көрсөткөндөй, бирдиктүү шайлоо округу боюнча аялдардын талапкерлери үчүн 30% квота бар экенине карабастан, парламенттин жаңы чакырылышында

аялдардын жалпы өкүлчүлүгү 20%га чейин азайган. Бир мандаттуу округдарда бардык 34 мандат эркектер арасында бөлүштүрүлгөн жана Бишкектин эки шайлоо округунда кайра шайлоо өткөрүлө турган болсо, бул өзгөрөбү же жокпу азырынча белгисиз.

Биз коомдук байкоочуларга, шайлоо комиссияларына, укук коргоо органдарына, саясий партияларга, талапкерлерге, жалпыга маалымдоо каражаттарына жана жарандарга көз карандысыз байкоо жүргүзүүгө колдоо көрсөткөндүгү үчүн ыраазычылык билдиребиз.

“Жалпы иш” коомдук фонду Кыргыз Республикасындагы шайлоого байкоо жүргүзүүнү улантат.

Шайлоодогу мыйзам бузуулар

Фонд белгилегендей, добуштарды сатып алуу көмүскөгө кеткендигин, татаал схемаларды колдонуу менен, жергиликтүү административдик ресурстарды колдонуунун айрым учурлары болгонун белгилейт. Шайлоо өнөктүгү маалында айрым талапкерлер, саясий партиялар электрондук капчыктарды пара алуу үчүн колдонушу мүмкүн деген пикирлер жана кооптонулар айтылды.

Административдик ресурсту кыянаттык менен пайдалануу боюнча Фонд белгилегендей, мурунку шайлоо өнөктүктөрүнө салыштырмалуу бул мыйзам бузуулар боюнча билдирүүлөр азыраак болгон. Мүмкүн бул жерде Кыргыз Республикасынын Президентинин 2021-жылдын ноябрь айында чыккан “Жогорку Кеңештин депутаттарын эркин, таза жана ачык-айкын шайлоону камсыз кылуу боюнча чаралар жөнүндө” Жарлыгы маанилүү роль ойногондур. Бирок, Фонд Жоруктар жөнүндө кодексти жоюу жана административдик ресурсту кыянаттык менен пайдалануу фактыларын административдик укук бузууларга жүктөө бул мыйзам бузууну толук жоюуга өбөлгө болбойт деп эсептейт.

Жалпысынан, келип түшкөн арыздарды жана даттанууларды кароодо укук коргоо органдарынын активдүүлүгү жогорулап жатканын белгилеп, Фонд ошентсе да иштин олуттуу бөлүгү номенклатурага эсептен чыгарылгандыгын белгилей кетүү зарыл деп эсептейт. Мындай кырдаалда укук коргоо органдарына шайлоо мыйзамдарын бузууларга бөгөт коюунун жана аныктоонун атайын ыкмаларын иштеп чыгуу зарыл болушу мүмкүн.

КИРИШҮҮ

2020-жылдын 4-октябрында Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо болуп өттү. Добуш берүүнүн алдын ала жыйынтыгы боюнча 4 саясий партия депутаттык мандаттарды бөлүштүрүүгө жетүү үчүн талап кылынган 7% шайлоо босогосун ашып өттү. Бирок кийинки күндөрү борбор калаада Бишкекте 2020-жылдын 4-октябрында өтүүчү жалпы парламенттик шайлоого каршы митингдер толкуну болуп өттү. Жыйынтыгында КР БШК өлкөдөгү коомдук-саясий кырдаалды турукташтыруу максатында КР ЖК депутаттарын шайлоонун жыйынтыктарын жараксыз деп таануу жөнүндө чечим кабыл алууга аргасыз болду. 2020-жылдын 15-октябрында президент С.Жээнбеков өз каалоосу менен отставкага кетүү боюнча ачык билдирүү жасады. Өлкөдө саясий кризис болуп, анын натыйжасында бийлик боштугу пайда болду. Алдыда боло турган конституциялык реформага байланыштуу КР ЖК депутаттарын кийинки кайра шайлоо токтотулган.

Кризистен кийинки конституциялык реформа өлкөдө башкаруу формасынын парламенттик башкаруудан президенттик формага өтүшүнө алып келип, президенттин ыйгарым укуктарын бир топ жогорулатты. Жаңы Конституциянын кабыл алынышы менен коомчулуктун нааразычылыгын жана эл аралык коомчулуктун сын-пикирлерин жараткан бир катар мыйзамдар кабыл алынды. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоонун жүрүшүндө Президент Кылмыш-Жаза кодексине өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу мыйзамга кол койду, Жоруктар жөнүндө кодекс жоюлуп, сот органдарынын ишин жөнгө салган мыйзамдарга өзгөртүүлөр киргизилди.

Референдумда кабыл алынган жаңы Конституцияга ылайык, Кыргыз Республикасында башкаруунун президенттик формасы түзүлдү, анда бир эле Президент өлкөнү эки беш жылдан ашык эмес мөөнөткө жетектей алат жана КР Жогорку Кеңештин депутаттарынын саны 120дан 90го чейин кыскарды. КР Конституциясынын, жана конституциялык мыйзамдарынын, мыйзамдарынын жана башка ченемдик укуктук актыларынын өзгөрүшүнө байланыштуу. Конституциялык реформа ишке ашырылгандан кийин бийлик бутактарын мыйзамдаштыруунун акыркы кадамы болуп КР Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоону өткөрүү болду.

2021-жылдын 28-ноябрында өткөн КР Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо 2020-жылдагы саясий кризистен кийин Кыргызстанда бийлик бутактарынын легитимдүүлүгүн бекемдөөнүн эң маанилүү жыйынтыктоочу этабы болуп калды. 2021-жылдын август айында «Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүүгө ылайык, Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо Кыргыз Республикасы жаңы аралаш шайлоо системасы боюнча өтгү.

“Жалпы иш” коомдук фонду буга чейин өз билдирүүлөрүндө шайлоо мыйзамдарына сунушталып жаткан өзгөртүүлөр жана толуктоолор коомчулукта кеңири талкууланбастан киргизилгенин белгилеген. 2018-жылы кабыл алынган 2018-2020-жылдарга шайлоо мыйзамдарын өркүндөтүү Стратегиясында шайлоо мыйзамдарын андан ары өркүндөтүү кадамдары камтылган. Бирок өлкөнүн парламенти бүтүндөй шайлоо системасын түп-тамырынан бери өзгөртүү боюнча чечим кабыл алды.

Шайлоо системасынын дээрлик чагылгандай тез өзгөрүшү жана КР ЖК депутаттарын шайлоону дайындоо жана өткөрүү кыска убакыттын ичинде шайлоо өнөктүгүнүн катышуучуларына шайлоо процессинин ар бир этабын толук изилдөөгө жана даярдоого мүмкүндүк берген жок.

1-БӨЛҮМ. МЫЙЗАМ ЧЫГАРУУ НЕГИЗИН ТАЛДОО

Жаңы мыйзам базасы жалпысынан эл аралык стандарттарга ылайык таза жана демократиялуу шайлоо өткөрүү үчүн шарттарды камсыз кылат, бирок каталарды эске алуу жана шайлоо өнөктүгүн тандоо үчүн өткөн шайлоо өнөктүгүн талдоо боюнча мындан аркы иштерди талап кылган бир катар кемчиликтер жана коллизиялар бар. шайлоо системасынын оптималдуу моделин түзүү жана шайлоо мыйзамдарын андан ары өркүндөтүү.

2011-жылдын 2-июлундагы № 68² «Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамынын 1-беренесине ылайык **шайлоо мыйзамдары – бул Кыргыз Республикасында шайлоо өткөрүүнүн тартибин жөнгө салуучу ченемдик укуктук актылардын жыйындысы.**

Шайлоо системасынын азыркы абалы, биринчи кезекте, шайлоону уюштурууга жана өткөрүүгө байланышкан негизги маселелердин мыйзамдык жагына караганда канааттандырылгыч көрүнөт.

Шайлоо мыйзамдарынын булактары болуп шайлоо укук мамилелерин жөнгө салуучу ченемдерди камтыган укуктук актылар саналат. Шайлоо укуктарынын булактарынын системасынын негизги элементтери болуп төмөнкүлөр саналат:

1) Биринчи топко улуттук деңгээлде кабыл алынган мыйзамдар жана башка ченемдик укуктук актылар кирет. Бул биринчи кезекте мамлекеттик бийлик органдарын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарын түзүүнүн алгачкы принциптерин бекиткен Кыргыз Республикасынын Конституциясы. Бул топтун булактарына ошондой эле шайлоо системасын уюштурууну жөнгө

² Кыргыз Республикасынын Конституциясы <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112213>

салуучу мыйзамдар, Президенттин жарлыктары жана Өкмөттүн токтомдору кирет, шайлоо системасын уюштурууну жөнгө салуу, б.а. жарыялоо КР Конституциясында түздөн-түз каралган.

- Кыргыз Республикасынын Конституциясы;³

- 2011-жылдын 2-июлундагы № 68⁴ "Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө" Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамы;

- "Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясы жөнүндө" Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 26-июнундагы № 79⁵ конституциялык Мыйзамы;

- 2011-жылдын 30-июнундагы № 62 "Кыргыз Республикасындагы шайлоолорду жана референдумдарды өткөрүү боюнча шайлоо комиссиялары жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;

- Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоону өткөрүүнүн шарттарын жана тартибин жөнгө салуучу Кыргыз Республикасынын Борбордук шайлоо комиссиясынын токтомдору (жоболору, нускамалары ж.б.).

2) шайлоонун эл аралык стандарттарын консолидациялаган Кыргыз Республикасынын эл аралык келишимдери;

Бул топко эл аралык укуктун жалпы таанылган принциптери жана нормалары, шайлоо укук мамилелерин жөнгө салууга багытталган Кыргыз Республикасынын эл аралык келишимдери кирет. Булар адамдын нукура, таза жана эркин шайлоо өткөрүүгө катышуу, өз өлкөсүн, муниципалитетти башкарууга түздөн-түз же эркин шайланган өкүлдөрү аркылуу катышуу укуктарын жана эркиндиктерин камсыз кылган универсалдуу эл аралык актылар:

- Бириккен Улуттар Уюмунун Башкы Ассамблеясы тарабынан 1948-жылдын 10-декабрында кабыл алынган Адам укуктарынын жалпы декларациясы;

- 1966-жылдын 16-декабрындагы Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакт;

- 2002-жылдын 7-октябрындагы Көз карандысыз Мамлекеттер Шериктештигине мүчө мамлекеттерде демократиялык шайлоолордун стандарттары, шайлоо укуктары жана эркиндиктери жөнүндө Конвенция;

- 1990-жылдын 29-июнундагы Европадагы коопсуздук жана кызматташтык боюнча конференциянын адамдык өлчөмү боюнча Конференциянын Копенгаген жолугушуусунун документи;

- 1950-жылдын 4-ноябрында Римде кол коюлган Адам укуктарын жана негизги эркиндиктерин коргоо боюнча конвенция, 1952-жылдын 20-мартында Парижде кол коюлган Адам укуктарын жана негизги эркиндиктерин коргоо боюнча конвенцияга № 1 Протокол;

---

³ 2011-жылдын 2-июлундагы № 68 "Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Конституциялык Мыйзамы // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203244>

⁴ "Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясы жөнүндө" Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 26-июнундагы № 79 Конституциялык Мыйзамы // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112260>

⁵ Кыргыз Республикасынын 2011-жылдын 30-июнундагы № 62 "Кыргыз Республикасынын шайлоолорду жана референдумдарды өткөрүү боюнча шайлоо комиссиялары жөнүндө" Мыйзамы // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203100?CI=ru-ru>

- Шайлоо маселелери боюнча жакшы тажрыйбанын кодекси: Укук аркылуу демократия үчүн Европа комиссиясы (Европа Кеңешинин Венеция комиссиясы) 2002-жылдын 5-6-июлунда жана 18-19-октябрдагы 51 жана 52-пленаардык сессияларында кабыл алынган көрсөтмөлөр жана түшүндүрмө баяндамасы жана башкалар.

3) Кыргыз Республикасынын сотторунун чечимдери;

4) жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын шайлоо укук мамилелерин козгогон токтомдору;

5) Ошол эле учурда Кыргыз Республикасынын жарандарынын шайлоо укуктарын ишке ашырууга байланышкан айрым ченемдер мыйзам актыларында камтылган, алар так шайлоо мамилелерин тартипке келтирүүгө түздөн-түз багытталган эмес жана финансылык, административдик, кылмыш-жаза мыйзамдарынын структуралык элементтери болуп саналат, граждандык-процесстик жана Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын башка тармактарынын жана бир катар башка мыйзам актылары, алардын олуттуу бөлүгү мамлекеттик укук тутумуна кирген жана шайлоо учурунда төмөндөгү түздөн-түз шайлоо мамилелерин жөнгө салууга арналган:

- Кыргыз Республикасынын 2017-жылдын 2-февралындагы № 19 Кылмыш-Жаза кодекси;

- Кыргыз Республикасынын 2017-жылдын 13-апрелиндеги № 58 Бузуулар жөнүндө кодекси;

- Кыргыз Республикасынын 2017-жылдын 1-февралындагы № 18 Жоруктар жөнүндө кодекси;

- Кыргыз Республикасынын 2017-жылдын 25-январындагы № 13 Административдик-процесстик кодекси;

- Кыргыз Республикасынын 2017-жылдын 20-январындагы № 6 Жарандык-процесстик кодекси.

2021-жылдын 1-декабрынан тартып Кыргыз Республикасынын шайлоо мыйзамдарынын ченемдерин камтыган жаңы кодекстери күчүнө кирди:

- Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 28-октябрындагы № 127 Кылмыш-Жаза кодекси¹¹ ;

- Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 28-октябрындагы № 128 Жоруктар жөнүндө кодекси¹² ;

Бул булактардын нормалары шайлоо системасынын негиздерин, мамлекеттик бийлик органдарына жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына шайлоолорду өткөрүүнүн тартибин түзөт.

Жогоруда аталган ченемдик актылардын ичинен Кыргыз Республикасынын Конституциясында мамлекеттин конституциялык негиздеринин ажырагыс бөлүгү болуп саналган шайлоону уюштуруунун негизги принциптери бекитилген.

Биринчиден, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 2-беренесинде Кыргыз Республикасынын жарандары өз бийлигин түздөн-түз шайлоолордо жана референдумдарда жүзөгө ашыра тургандыгы белгиленген.

Ошондой эле, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 2-беренесинде шайлоо мыйзамдарынын принциптери келтирилген: Шайлоо эркин, жалпы, тең жана тике шайлоо укуктарынын негизинде жашыруун добуш берүү аркылуу өткөрүлөт. Кыргыз Республикасынын 18 жашка толгон жарандары шайлоо укугуна ээ.

2021-жылдын 11-апрелинде референдумда (жалпы элдик добуш берүү) кабыл алынган Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жаңы редакциясы Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 5-майындагы № 59 Мыйзамына киргизилди. Жогоруда аталган Мыйзам күчүнө кирген күндөн тартып 2010-жылдын 27-июнунда референдумда кабыл алынган Кыргыз Республикасынын Конституциясы

жана анын күчүнө кириши жана ага өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө Кыргыз Республикасынын Мыйзамы күчүн жоготту деп табылган.

Эски редакциядагы Конституциядан айырмаланып, жаңы редакциядагы Кыргыз Республикасынын Конституциясында Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоонун шайлоо системасы белгиленген эмес. Шайлоо системасы Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамы менен белгиленет.

Кыргыз Республикасынын Президентин жана Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоону уюштуруу жана өткөрүү ишин толук өлчөмдө жөнгө салган ченемдик укуктук акт болуп «Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамы саналат. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин 2011-жылдын 2-июлундагы № 68 (мындан ары - Конституциялык Мыйзам), мурда колдонулуп жүргөн Кыргыз Республикасындагы Шайлоолор жөнүндө Кыргыз Республикасынын Кодексинин ордуна кабыл алынган жана Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органынын ыйгарым укуктуу мамлекеттик органы болуп саналган ченемдик укуктук акт болуп саналат. Кыргыз Республикасынын Президентин жана Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоону уюштурууга жана өткөрүүгө байланышкан ченемдердин көбүн камтыган мыйзам актыларынын ичинен эң жогорку күчкө ээ.

Кыргыз Республикасынын 2009-жылдын 20-июлундагы № 241 «Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актылары жөнүндө» Мыйзамынын 4-беренесинин биринчи бөлүгүнүн 10-пунктуна ылайык Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясынын токтому - Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясы тарабынан жогорку юридикалык күчкө ээ болгон ченемдик укуктук актылардын негизинде жана аларды аткаруу максатында өзүнүн компетенциясынын чегинде кабыл алынган жана ушул Мыйзамда көрсөтүлгөн талаптарга жооп берген ченемдик укуктук акт.

Ошентип, Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясынын чечимдери ченемдик укуктук актылардын бир түрү болуп саналат.

«Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актылары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 6-пунктуна ылайык, Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясы ченемдик укуктук актыларды кабыл алуу (чыгаруу) укугу берилген ченем жаратуучу орган болуп саналат.

Эл аралык стандарттар:

Кыргыз Республикасындагы шайлоо процессинин демократиялык шайлоолорду өткөрүү боюнча эл аралык милдеттенмелерге жана стандарттарга, ошондой эле улуттук мыйзамдарга ылайык келишин баалоо максатында Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясы шайлоону өткөрүү боюнча эл аралык институттарга чакырууларды жөнөтөт.

Алардын бири ЕККУнун Демократиялык институттар жана адам укуктары боюнча бюросу (ЕККУ/ДИАУБ) 2017-жылдын 5-сентябрында түзүлгөн, 2017-жылдын 15-октябрындагы президенттик шайлоого байкоочу миссиясы болгон.

2017-жылдын 15-октябрындагы Кыргыз Республикасынын Президентин шайлоого ЕККУ/ДИАУБ Байкоочу Миссиясынын Корутунду баяндамасы 25 сунушту камтыйт. Бул Нускамалар укуктук жана процессуалдык маселелерди камтыйт.

ЕККУ/ДИАУБдун мурунку сунуштарынан айырмаланып, Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актыларын эл аралык стандарттарга ылайык келтирүү жагынан ДИАУБ сунуштарын ишке ашырууда белгилүү динамика байкалууда:

- 14 сунуш эске алынды, анын ичинен үчөө жарым-жартылай;
- 4 сунуш эске алынган жок;
- 7 сунуш процедуралык маселелерге тиешелүү.

Мисалы, эске алынган рекомендациялардын ичинен конституциялык Мыйзамда эске алынган ЕККУ/ДИАУБдун төмөнкү сунуштары белгиленет:

- административдик ресурсту кыянаттык менен пайдаланууга жол берилбестик жөнүндө 21-1-беренени киргизүү жана 46-берененин 5-пункту жаңы редакцияда баяндалган, ага ылайык талапкерди шайлоо үчүн талапкер жана анын өкүлдөрү тарабынан ушул беренедө каралган талаптарды бузуулар каттоону жокко чыгаруу үчүн негиз болуп саналат.

- 6-берененин экинчи абзацына добуш берүүнүн жашыруундуулугун бузгандык үчүн жоопкерчиликти караган өзгөртүүлөр;

- шайлоо комиссияларынын калыстык принцибин киргизүү. № 12 сунуштамада ДМЧАлардын добуш берүү үчүн жайга кирүүсүн камсыз кылуу, добуш берүү жол-жоболорун ишке ашыруу, маалыматтык талаптар ж.б.

- шайлоого даярдык көрүү мезгилинде аэропорттордун жана темир жол вокзалдарынын аймактарында биометрикалык каттоону ишке ашырууда калкты каттоонун мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү жана Конституциялык Мыйзамдын 14-беренесинин жаңы редакциясында белгиленген.

- 62-беренин 2-бөлүгүнө өзгөртүүлөр, анда "5 000 000" деген сандар "3 000 000" деген төмөндөтүү сандарына өзгөртүлгөн.

- жалпыга маалымдоо каражаттарында маалыматтын критерийлерин белгилөө, ага ылайык 22, 24, 26, 27 беренелерине өзгөртүүлөр киргизилген;

- № 22 сунуштаманы ишке ашырууга байланыштуу 10-1-беренедөги өзгөртүүлөр БӨУдын ар бир шайлоо комиссиясында 3төн ашык эмес коомдук байкоочуларды каттоо мүмкүнчүлүгү бөлүгүнө өзгөртүүлөрдү киргизүүгө таасирин тийгизди. Бир шайлоо участкасында бир эле учурда бир гана коомдук байкоочу боло аларын эске алганда ж.б.

Жарым-жартылай аткарылган сунуштар:

- Ошентип, № 13 сунуштамада кылынган кылмыштын оордугуна карабастан камактагыларды, ошондой эле психикалык жактан жабыркагандарды шайлоо укугунан ажыратуу маселесин кайра карап чыгууну сунуштайт.

Конституциялык Мыйзамдын 3-беренесинин үчүнчү бөлүгү "соттун мыйзамдуу күчүнө кирген өкүмү боюнча" деген сөздөр менен толукталды. Ошентип, сот тарабынан аракетке жөндөмсүз деп табылган же соттун мыйзамдуу күчүнө кирген өкүмү боюнча эркиндигинен ажыратуу жайларында кармалган жарандар шайлоого, шайланууга укугу жок.^[3]

- “Кыргыз Республикасындагы шайлоолорду жана референдумдарды өткөрүү боюнча шайлоо комиссиялары жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 3-беренеси шайлоо комиссияларынын калыстык принцибин белгилеген 7-пункт менен толукталды.

Бирок, мындай сунуш аткарылган жок: «БШКда калыстыкты жана плюрализмди жакшыртуу үчүн жарандык жана сот коомчулугу сыяктуу саясий эмес топторго БШК мүчөлөрүн дайындоого уруксат берүүнү карап чыгуу» (№ 9 сунуш).

Кээ бирлери аткарылган жок: “добуш берүүнүн мүмкүн болуучу экинчи айлампасын өткөрүү үчүн так датаны белгилөө каралсын” (№ 8 сунуш).

ЕККУ/ДИАУБ миссиясынын отчетунда, жогоруда айтылгандай, көптөгөн процедуралык сунуштар камтылганын эске алуу менен, биз сунуштарды ишке ашыруу боюнча толук көз карашыбыз бар деп эсептейбиз, КР Жогорку Кеңешине алдыдагы шайлоого байкоо жүргүзүүнүн жыйынтыгы боюнча тааныштырууга мүмкүн болот.

Шайлоо укугунун нормаларын камтыган ченемдик укуктук актыларга акыркы өзгөртүүлөр Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 26-августундагы № 103 конституциялык Мыйзамы менен киргизилген.

Шайлоо системасы:

“Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу” Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 26-августундагы № 103 Конституциялык Мыйзамына бир катар өзгөртүүлөр киргизилди, алардын эң олуттууларынын бири аралаш шайлоо системасына пропорционалдуу КР Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо боюнча шайлоо системасын өзгөртүү болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоонун аралаш (параллель) шайлоо системасы депутаттардын бир бөлүгү өлкөнүн бүткүл аймагын камтыган бирдиктүү округ боюнча талапкерлердин ачык тизмеси менен пропорционалдуу система боюнча КР ЖКнын 54 депутаты, ал эми КР ЖКнын 36 депутаты өлкөнүн бүткүл аймагы боюнча түзүлгөн 36 бир мандаттуу округда жөнөкөй мажоритардык системанын негизинде шайланат.

Шайлоо округдары:

Шайлоо округдарын жана шайлоо участкаларын түзүүнүн тартиби Конституциялык Мыйзамдын 13-беренеси жана Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясынын токтому менен бекитилген, ал эми Шайлоо округдарынын жана шайлоо участкаларынын схемаларын жана чек араларын башкаруунун тартиби Кыргыз Республикасынын 2020-жылдын 20-январындагы № 4 жөнүндө жобосу менен жөнгө салынат.

Талапкерлердин тизмелери боюнча саясий партиялар тарабынан көрсөтүлгөн Жогорку Кеңештин депутаттарын шайлоо үчүн Кыргыз Республикасынын бүткүл аймагы бирдиктүү шайлоо округу болуп саналат.

Бир мандаттуу шайлоо округдары боюнча Жогорку Кеңештин депутаттарын шайлоо калкты каттоо, жерге жайгаштыруу чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан берилген маалыматтардын негизинде түзүлгөн шайлоо округдары боюнча өткөрүлөт.

Мыйзамдарга ылайык, бир мандаттуу шайлоо округдарын түзүүдө төмөнкү талаптар аткарылууга тийиш:

- шайлоочулардын өкүлчүлүгүнүн орточо көрсөткүчүнөн 20 пайыздан ашпаган жол берилген четтөө менен шайлоочулардын саны боюнча шайлоо округдарынын болжолдуу теңдиги. БШК шайлоочулардын өкүлчүлүгүнүн орточо көрсөткүчүн 100 476 +/- 20% деп белгиледи;
- шайлоо округу бирдиктүү аймакты түзөт, бири-бири менен чектешпеген аймактардан шайлоо округун түзүүгө жол берилбейт;

- бул талаптар аткарылса, эреже катары, республиканын административдик-территориялык бөлүнүшү эске алынат.

Шайлоо босоголору:

“Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу” Кыргыз Республикасынын 2020-жылдын 30-июнундагы № 68 конституциялык Мыйзамы кабыл алынганга чейин (2020-жылдын 3-июлунда күчүнө кирген), 9 пайыздык шайлоо босогосу каралган.

Бирок, жогоруда көрсөтүлгөн конституциялык мыйзамга ылайык, “Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамынын 2-бөлүгүнүн экинчи абзацынын 1-пунктунда, 64-беренесинин 3-бөлүгүнүн "9" саны "7" санына өзгөртүлгөн. 2020-жылдын октябрында Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоодо жети пайыздык шайлоо босогосу күчүндө болгон.

Андан кийин шайлоо босогосунун өлчөмү эки жолу өзгөртүлүп, азыркы убакта республика боюнча беш пайызды, ар бир облуста, Бишкек жана Ош шаарларында 0,5 пайызды түзөт.

2- БӨЛҮМ. ШАЙЛОО КОМИССИЯЛАРЫНЫН ИШИН УЮШТУРУУ.

Жалпысынан БШКнын отчеттук мезгилдеги ишмердүүлүгүнө баа берип, Фонд БШКнын иши ачык-айкын жана белгиленген тартипте жүргүзүлгөнүн, чечимдерди кабыл алууда коллегиялдуулуктун принциби сакталганын белгилейт. БШКнын ишмердүүлүгү тууралуу бардык маалыматтар ачык жана расмий <https://shailoo.gov.kg/> сайтында, Telegram каналында (Telegram боту менен) жана YouTube каналында жайгаштырылат. Кошумчалай кетсек, БШКнын бардык жыйындары БШКнын YouTube каналында онлайн режиминде көрсөтүлөт.

БШКнын отурумдарында даттанууларды кароо ачык болуп, арыз ээлерине өз пикирин билдирүүгө мүмкүнчүлүк түзүлдү. БШК төмөнкү деңгээлдеги шайлоо комиссияларынан айырмаланып, арыздарды өз убагында карап чыкты. Шайлоо талаш-тартыштарын кароонун жалпы системасына келсек, ага шайлоо комиссияларынан тышкары укук коргоо органдары жана соттор да кирет, “Жалпы иш” анын натыйжалуулугуна таасирин тийгизген төмөнкү кемчиликтерди жана маселелерди аныктады: а) окшош иштерди кароонун ырааттуулугу жок;; б) укук коргоо органдары тарабынан шайлоочулардын добушун сатып алуу жана административдик ресурсту кыянаттык менен пайдалануу фактылары боюнча даттанууларды териштирүү айрым учурларда муниципалдык жана мамлекеттик кызмат адамдарын жазалоого алып келсе, бирок талапкерлердин/саясий партиялардын катыштыгы бар экендигин аныктай албаган же болбосо, шайлоочулардын добушун сатып алуу жана административдик ресурсту кыянаттык менен пайдалануу фактылары боюнча даттанууларды териштирүү айрым учурларда далилдердин жоктугуна байланыштуу; г) даттанууларды териштирүүгө Мамлекеттик улуттук коопсуздук кызматынын катышуусу көбөйдү, бул жалпы эмгек бөлүштүрүүнү ого бетер түшүнүксүз кылып койду; д) айрым учурларда соттор формалисттик мамилеге тенденцияны көрсөтүшкөн; жана е) кайсы орган эмне кылаары жана жазалоо системасы боюнча так түшүнүк жок.

“Жалпы иштин” байкоочулары талапкерлердин жана саясий партиялардын өкүлдөрүнүн айтымында, бир катар учурларда кабыл алынган чечимдердин көчүрмөлөрү жана башка суралган материалдар өз убагында берилбей жатканын белгилешет. КР БШКнын сайты, көрүлүп жаткан аракеттерге карабастан, жөнөкөй колдонуучу үчүн дагы эле бир топ татаал. "Издөө" баскычы дайыма эле туура маалыматты бере бербейт. Сайтта жайгаштырылган маалыматтын көптүгү,

эффективдүү навигация баскычтарынын жоктугу БШКнын сайты менен иштөөнү кыйындатат. Саясий партиялардын өкүлдөрү жана талапкерлер БШКнын жыйналыштарында, алар жок болгон учурда БШКнын өзүндө үн билдируүүлөрдү жөнөтүп жаткан БШКнын айрым мүчөлөрүнүн учурдагы практикасына нааразычылыгын билдиришти.

Келип түшкөн даттанууларды жана арыздарды кароого карата Фонддун байкоочулары бир катар учурларда тартип бузгандарга карата жаза чараларын колдонуу практикасы өзгөртүлгөндүгүн, ага ылайык адегенде айып пул салуу, кийинчерээк олуттуураак чара катары кабыл алынгандыгын белгилешти. конституциялык-укуктук жоопкерчилик, айрым талапкерлерге же саясий партияларга эскертүүлөрдү берүү.

Фонддун байкоочулары ошондой эле шайлоо мыйзамдарынын бузулушу боюнча келип түшкөн даттанууларды жана арыздарды кароодо укук коргоо органдарынын ролу активдешип, күчөтүлгөнүн белгилешет. Бирок көрүлгөн чараларга карабастан, добуш сатып алуу жана административдик ресурсту кыянаттык менен пайдалануу фактыларынын көбү далилденбеген бойдон калууда, талапкерлердин жана саясий партиялардын кыянаттык кылуунун жашыруун формаларын колдонгондугуна байланыштуу мыйзам бузуучулар жоопкерчиликке тартылбай келет.

Мындай кырдаалда Фонд коомдук байкоочуларга жана талапкерлердин, саясий партиялардын байкоочуларына шайлоо мыйзамдарын бузуу жөнүндө иштерди укук коргоо органдары тарабынан кароо процессине мониторинг жүргүзүүгө мүмкүндүк берүүчү механизмдерди иштеп чыгуу зарыл деп эсептейт.

Шайлоо комиссияларынын иши ченемдик укуктук актылар менен жөнгө салынат, мында негизгилери Кыргыз Республикасынын Конституциясы, “Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө” конституциялык Мыйзам, «Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясы жөнүндө», «Кыргыз Республикасынын Шайлоолорду жана референдумдарды өткөрүү боюнча шайлоо комиссиялары жөнүндө» конституциялык Мыйзамы, КР БШКнын жоболору жана башка ченемдик укуктук актылары. БШК Кыргыз Республикасында шайлоолорду жана референдумдарды даярдоону жана өткөрүүнү камсыз кылуучу жана шайлоо мыйзамдарында белгиленген иерархияга ылайык шайлоо комиссияларынын системасын жетектеген туруктуу иштеген мамлекеттик орган болуп саналат.

Шайлоо комиссиялары өз ишин төмөндөгү принциптерде жүзөгө ашырат:

- 1) мыйзамдуулук;
- 2) жарыялоо;
- 3) ачыктык;
- 4) көз карандысыздык;
- 5) коллегиялуулук;
- 6) адилеттүүлүк;
- 7) калыстык.

Кыргыз Республикасынын шайлоо комиссияларынын бирдиктүү тутумун төмөндөгүлөр түзөт:

1) Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча Борбордук шайлоо комиссиясы;

1-1) Борбордук шайлоо комиссиясы тарабынан аныкталган тартипте Жогорку Кеңештин депутаттарын шайлоону даярдоо жана өткөрүү мезгилине тиешелүү шайлоо округдарында иштеген тиешелүү аймактык шайлоо комиссияларынын мүчөлөрүнүн ичинен түзүлө турган округдук шайлоо комиссиялары;

2) аймактык шайлоо комиссиялары беш жылдык мөөнөткө Кыргыз Республикасынын БШКсы тарабынан саясий партиялардын $\frac{1}{2}$ өкүлдөрүнөн жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүлчүлүктүү органдарынын өкүлдөрүнөн $\frac{1}{2}$ түзүлөт.

3) саясий партиялардын өкүлдөрүнөн жана тиешелүү участкалык шайлоо комиссиясынын резервинен кеминде жети мүчөдөн турган аймактык шайлоо комиссиясы тарабынан түзүлүүчү участкалык шайлоо комиссиялары;

2.1 Борбордук шайлоо комиссиясы

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 80-беренесинин 3-бөлүгүнө ылайык Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиянын мүчөлөрүн: бирден экисин Президенттин сунушу боюнча, бирден экисин өз демилгеси боюнча шайлайт жана мыйзам тарабынан каралган учурларда аларды бошотот. Ошентип, БШКнын курамын түзүү үчүн эки гана субъект бар. Ошол эле учурда БШКга оппозициядан талапкерлерди көрсөтүү укугу боюнча норма жок.

Белгилей кетсек, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын мурунку редакциясында Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиянын мүчөлөрүн Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши шайлап келген: курамдын үчтөн бир бөлүгү - Президенттин сунушу боюнча, үчтөн бир - парламенттик көпчүлүктөн жана үчтөн бир бөлүгү - парламенттик оппозициядан.

2021-жылдын 26-июнунда КР Жогорку Кеңеши тарабынан «Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясы жөнүндө» КР конституциялык Мыйзамы кабыл алынган, ага ылайык БШКны түзүүнүн тартиби өзгөртүлгөн.

БШКнын учурдагы курамы «Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясы жөнүндө» Кыргыз Республикасынын аталган конституциялык Мыйзамынын ченемдерине ылайык түзүлдү жана төмөнкүдөй:

1. БШКнын төрайымы Н.Шайлдабекова (КР Президентинин сунушу боюнча).
2. БШКнын төрайымынын орун басары Т.Шайназаров (КР ЖК «Өнүгүү-Прогресс» фракциясынын сунушу боюнча).
3. Борбордук шайлоо комиссиясынын төрайымынын орун басары Н.Койчукеев (КР Президентинин сунушу боюнча).
4. БШКнын мүчөсү М.Наспеков (КР Президентинин сунушу боюнча).
5. БШКнын мүчөсү А.Дубанбаева (КР Президентинин сунушу боюнча)
6. БШКнын мүчөсү А.Жумалиева (КР Президентинин сунушу боюнча).
7. БШКнын мүчөсү А.Жупуева (КР Президентинин сунушу боюнча).
8. БШКнын мүчөсү А.Бекматов (КР ЖК «Бир Бол» фракциясынын сунушу боюнча).
9. БШКнын мүчөсү У.Жылкыбаев (КР ЖК КСДП фракциясынын сунушу боюнча).
10. БШКнын мүчөсү К.Маматов (КР ЖК Республика-Ата Журт фракциясынын сунушу боюнча).
11. БШК мүчөсү И.Гаипкулов (КР ЖК «Ата Мекен» фракциясынын сунушу боюнча).

12. БШКнын мүчөсү А.Эшимов (КР ЖК «Кыргызстан» фракциясынын сунушу боюнча).

2021-жылдын сентябрь айында КР БШКнын мүчөсү А.Ж. аттуу жаран кылмышка шектүү катары кармалып, КР МУККнын СИЗОсуна киргизилген. Учурда анын иши боюнча тергөө иштери уланууда. 2021-жылдын 9-декабрында А.Ж. кызматтан кетүү жөнүндө арыз менен КР ЖКсына кайрылган.

Ошентип, КР ЖК депутаттарын шайлоону уюштуруунун жана өткөрүүнүн жүрүшүндө БШКнын курамы 11 мүчөдөн турган.

КР ЖК депутаттарын шайлоо мезгилинде БШК төмөнкү Жумушчу топторду түздү жана өз ишин жүргүздү:

1. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоодо талапкерлер, саясий партиялар тарабынан берилген шайлоо документтерин кабыл алуу жана текшерүү боюнча жумушчу топ.
2. Шайлоочуларга жана шайлоо процессинин башка субъекттерине маалымат берүү жана үгүт жүргүзүү эрежелери боюнча жумушчу топ.
3. Бирдиктүү жана бир мандаттуу шайлоо округдары боюнча шайлоочулардын тизмесин түзүү боюнча жумушчу топ.
4. Шайлоо округдарын жана участкаларын түзүү боюнча жумушчу топ.
5. КР ЖК депутаттарын шайлоо боюнча шайлоо округдарын түзүү боюнча ведомстволор аралык жумушчу топ.
6. Чет өлкөдө убактылуу жашаган же келген Кыргыз Республикасынын жарандарынын шайлоо укуктарын камсыз кылуу боюнча жумушчу топ.
7. КР ден-соолугунан мүмкүнчүлүгү чектелген жарандарынын шайлоо укуктарын ишке ашырууну жакшыртуу боюнча жумушчу топ.
8. МШС жана АЭУ программаларын өркүндөтүү боюнча жумушчу топ.
9. БШКнын алдындагы көзөмөл-текшерүү тобу.
10. Кыргыз Республикасында шайлоолорду жана референдумдарды өткөрүүдө шайлоочулардын жана шайлоо процессинин башка катышуучуларынын арыздарын жана даттанууларын кароо боюнча жумушчу топ.
11. БШКнын Ыкчам чара көрүүчү координациялык тобу (ЫЧКТ).

VII чакырылыштагы КР ЖК депутаттарын шайлоо мезгилинде БШК 70тен ашык жыйын өткөрдү.

2021-жылдын 15-декабрына карата ЫЧКТна, шайлоочуларды жана шайлоо процессинин башка субъекттерин маалымдоо жана үгүт эрежелери боюнча жумушчу топко жана шайлоочулардын жана шайлоо процессинин башка субъекттеринин арыздарын жана даттанууларын кароо боюнча жумушчу топко жалпысынан 415 бузуулар жөнүндө арыздар жана билдирүүлөр түшкөн.

2021-жылдын 29-августунан 2021-жылдын 15-декабрына чейин Кыргыз Республикасындагы шайлоолорду жана референдумдарды өткөрүүдө шайлоочулардын жана шайлоо процессинин башка субъекттеринин арыздарын жана даттанууларын кароо боюнча жумушчу топ шайлоо процессинин субъекттеринен **107** шайлоо мыйзамдарын бузуулар арызды жана даттанууну карады:

1. Арыз/даттануу категориялары:

БШК/ОШК тарабынан көрүлгөн чаралар:

а) шайлоо алдындагы үгүт жүргүзүүнүн эрежелерин жана тартибин бузгандыгы үчүн жазуу жүзүндөгү эскертүү - 4:

- № 25 Аламүдүн округунан КР ЖК депутаттыгына талапкер Д.Бегалиевге.
- № 28 Октябрь округу боюнча КР ЖК депутаттыгына талапкер Д.Бекешевге.
- Кыргыз Республикасынын Коомдук телерадиоберүү корпорациясы (КТРК)
- № 20 Манас округу боюнча КР ЖК депутаттыгына талапкер Д.Жумабековго.

б) Ыйгарым укуктуу кызмат адамдары тарабынан тиешелүү шайлоо комиссияларынын чечимдерине ылайык, мыйзам бузуулар жөнүндө кодекске ылайык, 10 адамга жалпы суммасы 105 миң сом айып салынган.

- И.Төрөкулов аттуу жаранга 7500 сом өлчөмүндө;
- А.Эгембердиевге - «Ата Журт Кыргызстан» с/п КР ЖК депутаттыгына талапкерге 7500 сом өлчөмүндө;
- Жаран Б.Өмүрзаковага 7500 сом;
- № 35 Ак-Суу округу боюнча өзүн-өзү көрсөткөн талапкер А.Тумунбаевге 7500 сом өлчөмүндө;
- А.Ташиевге - № 22 Ленин шайлоо округу боюнча КР ЖК депутаттыгына талапкерге 7500 сом;
- А.Шыкмаматовго - Ынтымак с/п КР ЖК депутаттыгына талапкерге 7500 сом өлчөмүндө;
- Б.Бегалиевге - № 25 Аламүдүн шайлоо округу боюнча КР ЖК депутаттыгына талапкер, 7500 сом;
- Д.Жумабековго - № 20 Манас шайлоо округу боюнча КР ЖК депутаттыгына талапкерге 30 000 сом (7 500 сомдон 4 жолу);
- М.Назарбековго № 20 Манас округу боюнча КР ЖК депутаттыгына талапкерге 15 000 сом (2 жолу 7 500 сомдон).
- А.Таштанбековго №30 Ысык-Ата шайлоо округу боюнча КР ЖК депутаттыгына кандидатка 7500 сом.

в) Тиешелүү органдарга жиберүү чечими кабыл алынды:

- YouTube каналына карата “Акыркы жаңылыктар” каналына карата КР Бузуулар кодексинин 45-беренесинде каралган административдик жоопкерчиликке тартуу үчүн ээлерин аныктоо максатында материалдарды ички иштер ыйгарым укуктуу органына жөнөтүү чечими кабыл алынды.

г) Тиешелүү органдарга жиберүү чечими кабыл алынды:

- шайлоо өнөктүгүнүн тартибин жана эрежелерин сактабагандыгы үчүн «Super.kg» интернет-порталына оозеки эскертүү.

2021-жылдын 29-августунан 2021-жылдын 15-декабрына чейинки мезгилде ЫЧКТга шайлоо процессинин субъекттеринен 214 арыз, даттануу жана кайрылууну караган.

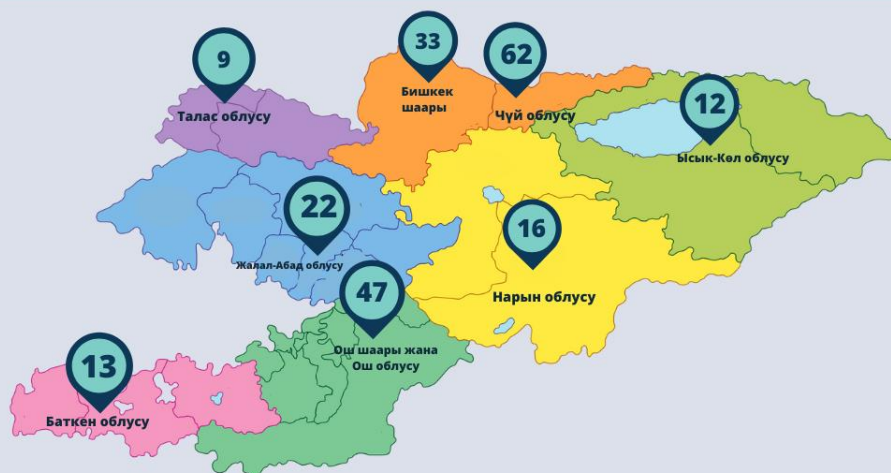
1. Арыз/даттануу категориялары:

2. Аймактар:

Аймактар боюнча арыздарды жана даттанууларды кабыл алуу:

Укук коргоо органдары тарабынан көрүлгөн чаралар:

- 15 сотко чейинки өндүрүш боюнча материалдар сотко жиберилген;
- 130 билдирүү боюнча материалдар номенклатуралык ишке эсептен чыгарылган/кылмыштын курамынын жоктугунан/тергөө иштери токтотулган, кылмыш ишин козгоодон баш тартылган;
- 18 билдирүү боюнча материалдар компетенциясына ылайык чараларды көрүү үчүн шайлоо комиссиясына жөнөтүлгөн;
- текшерүү 3 билдирүү боюнча жүргүзүлүүдө;
- прокуратура органдары тарабынан тиешелүү мамлекеттик органдарга 2 протокол боюнча сунуштар жөнөтүлгөн;

3. БШК/ОИКТин ЫЧКТ берген маалыматы боюнча көрүлгөн чаралар:

- Талапкерди каттоону жокко чыгаруу жөнүндө чечим кабыл алынган - 1:
  - № 26 Ленин шайлоо округу боюнча Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттыгына талапкер К.Жолдошбаевдин каттоосу жокко чыгарылды;
- 1 саясий партияга жазуу жүзүндө эскертүү берилди:
  - "Азаттык" саясий партиясына.
- Шайлоо алдындагы үгүт иштерин жүргүзүүнүн эрежелерин жана тартибин бузгандыгы үчүн талапкерлерге жазуу жүзүндөгү эскертүү берилди – 14:
  - О.Нурбек уулуна, № 32 Кочкор шайлоо округу боюнча депутаттыкка талапкер;
  - Н.Талиповго, № 3 Кадамжай шайлоо округу боюнча депутаттыкка талапкер;
  - Ш.Ташиевге, № 14 Жалал-Абад шайлоо округу боюнча депутаттыкка талапкер;
  - К.Мамыровго, № 31 Чуй-Кемин шайлоо округу боюнча депутаттыкка талапкер;
  - Б.Райымкуловго, № 22 Жайыл шайлоо округу боюнча депутаттыкка талапкер;
  - У.Примовго, № 11 Алай шайлоо округу боюнча депутаттыкка талапкер;
  - Б.Тентишевге, «Ынтымак» саясий партиясынан талапкер;

8. Д.Эдигеевге, № 30 Ысык-Ата шайлоо округу боюнча депутаттыкка талапкер;
9. М.Назарбековго, № 20 Манас шайлоо округу боюнча депутаттыкка талапкер;
10. Ю.Лилиентальга, № 13 Сузак шайлоо округу боюнча депутаттыкка талапкер;
11. Э.Абдыкадыровго, № 21 Талас шайлоо округу боюнча депутаттыкка талапкер;
12. Ш.Умарбековго, "Ишеним" саясий партиясынан талапкер;
13. Г.Култаевага, "Ата Журт Кыргызстан" саясий партиясынан талапкер;
14. Э.Аширбаевге, № 24 Сокулук шайлоо округу боюнча депутаттыкка талапкер.

г) Шайлоо алдындагы үгүт иштерин жүргүзүүнүн эрежелерин жана тартибин бузгандыгы үчүн талапкерлерге оозеки эскертүү берилди - 1:

- "Бүтүн Кыргызстан" саясий партиясына.

д) Башка адамдарга эскертүүлөр - 3:

- М.Мурзаевге, шайлоо процессине байланышпаган иштери үчүн № 2017 УШКнын төрагасы.
- шайлоо алдындагы үгүт иштерин жүргүзүүнүн эрежелерин жана тартибин бузгандыгы үчүн жаран А.Коваленкого, «Манас» СКнин грек-рим күрөшү боюнча машыктыруучусуна;
- жаран М.Мамадалиевге негизсиз арыз жазгандыгы үчүн эскертүү берилген.

е) 45 000 сом өлчөмүндө айып салынды - 6:

- З.Абдувалиевге — № 25 Аламүдүн шайлоо округу боюнча депутаттыкка талапкер, 7500 сом;
- "Бүтүн Кыргызстан" саясий партиясынын ыйгарым укуктуу өкүлү А.Бакировго, 7500 сом өлчөмүндө;
- депутаттыкка талапкер Д.Бекешевдин шайлоо боюнча ыйгарым укуктуу өкүлүнө - А.Төлөновага шайлоо алдындагы үгүт иштерин жүргүзүүнүн эрежелерин жана тартибин бузгандыгы үчүн 7500 сом өлчөмүндө;
- шайлоо алдындагы үгүт иштерин жүргүзүүнүн эрежелерин жана тартибин бузгандыгы үчүн жаран Д.Тургуналиевден 7500 сом өндүрүлгөн.
- шайлоо алдындагы үгүт иштерин жүргүзүүнүн эрежелерин жана тартибин бузгандыгы үчүн жаран А.Касымовадан 7500 сом өндүрүлгөн.
- шайлоо алдындагы үгүт иштерин жүргүзүүнүн эрежелерин жана тартибин бузгандыгы үчүн жарандар Л.Мадумаровго жана К.Салиевге 7500 сом өлчөмүндө.

ж) тиешелүү мамлекеттик органдарга маалымат жөнөтүү жөнүндө чечим кабыл алынды - 2:

- ОшМУнун жетекчилигине баш ийген кызматкерлердин ишмердүүлүгүнө тийиштүү көзөмөл болбогондугу үчүн Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетине жана Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигине ОшМУнун жетекчилигинин жоопкерчилигин жана тиешелүү чараларды көрүү үчүн сунуштама жөнөтүлгөн.

- «Кадастр» мамлекеттик мекемесинин Базар-Коргон филиалынын директору А.Султаналиевге карата Жер ресурстары мамлекеттик агенттигине дисциплинардык жоопкерчиликке тартуу маселесин кароо үчүн кат жөнөтүлгөн;

з) 6 факты боюнча түшүндүрмөлөр берилди;

и) 8 факты боюнча актылар түзүлгөн;

к) 13 факты боюнча бузуулар четтетилген.

2.2 Округдук жана участкалык шайлоо комиссиялары

Конституциялык мыйзамга киргизилген өзгөртүүлөргө жана толуктоолорго ылайык, КР ЖК депутаттарын шайлоону уюштуруу жана өткөрүү БШК, округдук шайлоо комиссиялары жана участкалык шайлоо комиссиялары тарабынан жүзөгө ашырылат.

Жалпысынан округдук шайлоо комиссияларынын ишмердүүлүгүн белгилеп, Фонд айрым округдук шайлоо комиссияларынын ишинде айрым кемчиликтер, анын ичинде ачык-айкындуулуктун жоктугу, санитардык нормалар боюнча сунуштамалардын бузулушу бар экенин белгилейт. Кээ бир байкоочулар тарабынан жыйындарды дайындоо жөнүндө маалымат бербегендиктен, өз убагында билдирилбегендиктен жана жыйындардын баиталышын белгисиз мөөнөткө кечиктирүүдөн улам ОШКнын жыйындарды өткөрүү боюнча ишин уюштурууда нааразычылыгын билдиришти. Мындан тышкары, бир катар округдук шайлоо комиссияларында байкоочулар округдук шайлоо комиссиялары тарабынан айрым документтерди жана материалдарды бербөө, округдук шайлоо комиссияларынын арыздарынын жана даттанууларынын реестрине кирүү мүмкүнчүлүгүнүн жоктугу көйгөйлөрүнө туш болушкан.

Фонд “Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө” конституциялык мыйзамда округдук шайлоо комиссияларынын ишин уюштурууда, алардын ыйгарым укуктарын жана укуктук статусун, анын ичинде шайлоо комиссиясынын ыйгарым укуктарынын, добуш берүүнүн жыйынтыктарын белгилөөдө жана укуктук статусун камсыз кылуу жагынан бир катар кемчиликтер бар экенин белгилейт. Фонд ошондой эле «Кыргыз Республикасындагы шайлоолорду жана референдумдарды өткөрүү боюнча шайлоо комиссиялары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы конституциялык мыйзамга, анын ичинде округдук шайлоо комиссияларынын ишмердүүлүгүн түзүү жана уюштуруу тартиби жагынан ылайык келтирилбегендигин белгилейт. Мындай шартта БШК мыйзам алдындагы актыларына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү менен бул кемчиликтерди жоюуга аргасыз болду. Бирок бул боштуктар конституциялык мыйзамга да, “Кыргыз Республикасындагы шайлоолорду жана референдумдарды өткөрүү боюнча шайлоо комиссиялары жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамына да өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү жолу менен мыйзамдык жөнгө салууну талап кылат.

КР ЖК депутаттарын шайлоонун жүрүшүндө төмөнкүлөр түзүлдү:

- 36 округдук шайлоо комиссиялары;
- 2494 участкалык шайлоо комиссиясы.

Узак мөөнөттүү байкоолордун маалыматтары боюнча, жалпысынан округдук шайлоо комиссиялары (ОШК) жана участкалык шайлоо комиссиялары (УШК) БШКнын иш тартибине ылайык иш алып барышкан.

Бардык 36 ОШК шайлоо мыйзамдарынын талаптарына ылайык түзүлдү.

Сиздердин округда ОШК шайлоо мыйзамдарынын талаптарына ылайык түзүлдүбү?

Отчеттук мезгилде, Фонддун байкоочуларынын отчеттору боюнча, 36 УМБ командасынын ичинен 7 команда ОШКга бара алган эмес, 29 ОШК отурумун өткөргөн (бир ОШКда онлайн), 7де ОШКа тарабынан байкоочуларга алдыда боло турган отурум туралуу билдирилген эмес.

Сиз ОШКнын жыйынына катышууга жетиштиңизби (кадимки режимде же онлайн режиминде)?

Чечимдерди кабыл алууда жыйын өткөрүлгөн бардык 29 ОШКда кворум сакталган.

ОШКнын жыйынында чечимдерди кабыл алууда кворум сакталдыбы?

Фонддун коомдук байкоочулары катышкан ОШКнын жыйналыштарында 20 ОШКда санитардык нормалардын эрежелери сакталган, 8 ОШКда жарым-жартылай, 1 ОШКда эрежелер сакталган эмес. Жолугушуулар көбүнчө адаттагыдай (офлайн режиминде) өттү.

Сиздин райондо ОШКнын жыйыны кандай өттү?

ОШКнын жыйындарында санитардык эрежелер сакталдыбы?

ОШКнын 24 имараты майыштар үчүн жеткиликтүү, 7си жарым-жартылай, 5и ДМЧАлар үчүн тийиштүү жабдылган эмес.

32 округда ОШКлар шайлоочулардын контролдук тизмесин (бир мандаттуу шайлоо округу жана бирдиктүү шайлоо округу боюнча) өз убагында илип коюшкан, 4 райондо айрым ОШКларда контролдук тизмелер өз убагында илинбегени же жабык жана шайлоочулар үчүн жеткиликтүү эмес болгондуктан, арыздар тиешелүү ОШКларга берилген.

3- БӨЛҮМ. ТАЛАПКЕРЛЕРДИ КӨРСӨТҮҮ ЖАНА КАТТОО

Талапкерлерди көрсөтүүнүн жана каттоонун тартиби конституциялык Мыйзамдын ченемдери менен деталдуу түрдө жөнгө салынат. Ошентип, ачык тизме менен пропорционалдык система боюнча көрсөтүүнүн субъекти болуп 54 талапкерден турган талапкерлердин тизмесин көрсөткөн саясий партия саналат. Мажоритардык система боюнча талапкерлерди көрсөтүү укугу өзүн-өзү көрсөтүү жолу менен саясий партияларга жана жарандарга таандык.

Фонд КР ЖК депутаттарын шайлоо үчүн киргизилген аралаш (параллель) шайлоо системасы бүтүндөй бир мандаттуу шайлоо округдары боюнча гендердик тең салмактуулукту эске албаганын белгилейт. Жалпысынан 36 бир мандаттуу округ боюнча бир мандаттуу аялдардын 5%га жакыны көрсөтүлгөн.

Бирдиктүү шайлоо округу үчүн колдонуудагы шайлоо системасы гендердик, жаштар, этникалык азчылыктар, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдар үчүн квоталарды талапкерлердин тизмесин көрсөтүү жана каттоо стадиясында гана карайт. Кийинчерээк шайлоочуга саясий партияны да, саясий партиянын талапкерлеринин тизмесиндеги талапкерди да тандоо укугу берилгендигин эске алганда, бул квоталар иш жүзүндө маанисин жоготот. Буга байланыштуу киргизилген өзгөртүүлөр мандаттарды бөлүштүрүүгө киргизилген саясий партиялардын тизмелериндеги аял-талапкерлер үчүн резервдин 30%ын гана караштырат. Этникалык азчылыктын өкүлдөрү, жаштар жана ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдар эч кандай квоталарды эсепке албастан, бардык талапкерлер менен теңата атаандашып, жетиштүү сандагы добушка ээ болгондо гана депутаттык мандат ала алышат.

Фонд ошондой эле талапкерлердин тизмеси тигил же бул саясий партия тарабынан кандай түзүлөт деген суроо азыркы күнгө ачык экенин белгилейт. Ошентип, колдонуудагы «Саясий партиялар жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамында бул маселени жөнгө салуучу ченемдер, ошондой эле талапкерлердин тизмесин көрсөтүү боюнча съезддерди уюштуруу жана өткөрүү, съезддин

делегаттарын шайлоо тартиби, шайлоо процесси үчүн маанилүү жана башка олуттуу маселелер камтылган эмес. Бул маселелерди жөнгө салуу үчүн иштелип чыккан саясий партиялардын уставдары көбүнчө бир мүнөздүү болуп саналат жана бул жол-жоболордун так жана конкреттүү регламентин камтыбайт.

3.1. Саясий партиялардын талапкерлеринин тизмесин көрсөтүү жана каттоо

Парламенттин жаңы чакырылышынын курамы 90 депутаттан турат. Жалпысынан өлкө боюнча 1300дөн ашык талапкер – партиялардан жана бир мандаттуу округдардан талапкер катары ат салышат. Шайлоого 21 саясий партия катышууда.

Мыйзамга ылайык, бирдиктүү шайлоо округу боюнча саясий партия 54 талапкерден ашпаган санда талапкерлердин тизмесин көрсөтөт, мында төмөнкү өкүлчүлүктөрдү эске алууга милдеттүү:

- бир жыныстагы талапкерлердин 70 пайызынан ашпоого тийиш, мында саясий партиялар тарабынан сунушталган аялдардын жана эркектердин талапкерлеринин тизмелериндеги ырааттуулуктун айырмасы үч позициядан ашпоого тийиш;

- талапкерлердин 15 пайыздан кем эмеси 35 жаштан улуу эмес, мында биринчи 25 талапкердин тизмесине алардын үчтөн кем эмес талапкери киргизилиши керек;

- биринчи 25 талапкердин тизмесине ар башка улуттагы талапкерлердин 15 пайыздан кем эмеси, алардын ичинен 3 талапкерден кем эмеси киргизилиши керек;

- 2ден кем эмес талапкер - ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдар жана алардын бири биринчи 25 талапкердин тизмесине киргизилиши керек.

Талапкерлердин тизмесин каттоодо БШК бир талапкерди “Ата Мекен” жана “Ынтымак” саясий партияларынын тизмесинен чыгарды. Талапкер жогорку кесиптик билими тууралуу документин тапшырбагандыктан “Ата-Мекен” саясий партиясынын тизмесине катталган жок. №7 талапкер Т.Мамытовду «Ынтымак» саясий партиясынын талапкерлеринин тизмесине каттоо маселеси, ал өз убагында КР ЖК Төрагасынын ыйгарым укуктарын конституциялык мыйзамдын талаптарына ылайык тапшырбаганы үчүн коомчулукта чоң резонанс жаратты. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Төрагасы Т.Мамытов конституциялык мыйзамдын 21-беренесинин талаптарын сактабагандыктан, аны «Ынтымак» саясий партиясынын көрсөтүлгөн талапкерлердин тизмесинен чыгарып салуу менен алдыдагы парламенттик шайлоодо депутаттыкка талапкер катары каттоодон баш тартылды. БШК «Ынтымак» саясий партиясынан 53 талапкердин тизмесин каттаган. Бирок, кийинчерээк КР БШКнын аталган чечими мыйзамсыз деп табылып, Бишкек шаарынын административдик сотунун 2021-жылдын 28-октябрындагы чечими менен жокко чыгарылган.

Фонд алдын ала отчетунда КР БШКнын Т.Мамытовду КР ЖК депутаттыгына талапкер кылып каттоодон баш тартуу жөнүндө чечими КР конституциялык Мыйзамынын ченемдерине негизделгендигин белгилеген. Фонддун байкоочулары бул ишке мониторинг жүргүзүп, Бишкек шаарынын административдик сотунун отурумуна угуучу катары катышты. КР БШК КР Жогорку сотуна кассациялык даттанууну бергенден кийин байкоочулар да ишти көзөмөлдөөнү улантышты. Бирок, КР Жогорку сотунун 2021-жылдын 2-ноябрындагы аныктамасы менен КР БШКнын кассациялык даттануусу кайтарылган. Кайтарууну колдоо иретинде Жогорку сот КР БШК өкүлүнүн ишеним каты талаптагыдай жол-жоболоштурулбаганын негиз келтирген. Бирок, КР БШК берген маалыматка таянсак, 2021-жылдын башынан бери бул ишеним кат КР БШКнын өкүлү тарабынан бардык соттордо, анын ичинде Жогорку сотто да дайыма колдонулуп келген, анын ичинде Кыргыз Республикасынын Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоону, референдумду жана Кыргыз

Республикасынын жергиликтүү кеңештеринин депутаттарын шайлоону өткөрүүдө. Бирок, бул ишке чейин Жогорку соттун бул ишеним каты эч кандай дооматтарды жараткан эмес. Ошону менен бирге, КР БШК өкүлдөрүнүн көрсөтмөлөрүнө ылайык, Т.Мамытовдун ишин кароодо берилген ишеним кат Бишкек шаарынын административдик соту тарабынан да тиешелүү түрдө күбөлөндүрүлгөн.

Мындай кырдаалда Фонд Кыргыз Республикасынын Жогорку соту бул ишти кароо боюнча өзүнө жүктөлгөн милдеттерди аткаруудан олуттуу түрдө четтеп калды, бул өлкөнүн сот тутумунун беделине жакшы таасирин тийгизбейт деп эсептейт. Фонд Кыргыз Республикасынын Жогорку соту бул ишти маңызы боюнча карап, бул маселе боюнча акыркы чекит коё турган чечим чыгарышы керек болчу деп эсептейт.

Жыйынтыгында талапкерлердин тизмелери БШКга каттоого берилип, талапкерлердин тизмеси 21 саясий партия тарабынан катталды. Көрсөтүлгөн талапкерлердин жалпы саны 1046 талапкер. Алардын 669у эркектер, 377си аялдар. Мүмкүнчүлүгү чектелгендер – 46 талапкер, 189 талапкер – башка улуттун өкүлдөрү, 267 талапкер – 35 жаштан жогору эмес.

Фонд жүргүзгөн талапкерлердин тизмесине талдоо көрсөткөндөй, парламенттик шайлоодо эң жаш партия болуп «Эл үмүтү» саналат. Анын мүчөлөрүнүн орточо жашы 39 жаш болсо, Социал-демократтар партиясы ошончолук жетилген партия. Анын мүчөлөрүнүн орточо жашы 46 жашты түзөт.

Талапкерлердин тизмесинде 70% эркектер болгон башка саясий партиялардан айырмаланып, «Аруузат» саясий партиясы талапкерлердин тизмеси менен көрсөтүлгөн, анын 70% аялдар, 30% эркектер.

3.2. 36 бир мандаттуу шайлоо округу боюнча кандидаттарды көрсөтүү жана каттоо

2021-жылдын 13-октябрында саат 18.00 2021-жылдын 28-ноябрына дайындалган Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо боюнча бир мандаттуу шайлоо округдарына талапкерлерди көрсөтүү аяктады.

Кандидат бир гана округдан көрсөтүлүшү мүмкүн. Бир мандаттуу округдар боюнча шайлоо өткөрүү үчүн БШК өлкө боюнча 36 шайлоо округун түзгөн.

2021-жылдын 13-октябрына карата Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттыгына бир мандаттуу шайлоо округдары боюнча 381 талапкер (32 аял жана 349 эркек) көрсөтүлгөн, анын ичинен 373 талапкер өзүн-өзү көрсөтүү жолу менен, 8 талапкер 7 саясий партиядан көрсөтүлгөн.

Талапкерлердин эң көп саны – 19, Кадамжай шайлоо округунан көрсөтүлгөн.

Эң аз саны – Ноокат жана Өзгөн шайлоо округдарынан, ар биринен 4 талапкер көрсөтүлгөн.

Жалпысынан КР БШК 1-ноябрга карата 60 талапкерди ар кандай себептер менен каттоодон баш тартты.

2021-жылдын 18-ноябрына карата шайлоого 297 талапкер ат салышууда:

Жалпысынан талапкер: 297

20 аял

277 эркек

4- БӨЛҮМ. ШАЙЛООЧУЛАРДЫ КАТТОО

Фонд VII чакырылыштагы Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоонун жүрүшүндө активдүү шайлоо укугун ишке ашырууга байланыштуу № 2 форма боюнча шайлоого өлкө ичинде дарегин өзгөртүү мүмкүнчүлүгүн жокко чыгаруу менен байланышкан бир катар көйгөйлөр болгонун белгилейт. Ошентип, 2020-жылдын ноябрында «Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамына өзгөртүүлөр киргизилди, ага ылайык шайлоонун дарегин өзгөртүү мүмкүнчүлүгү каралган. Форма-2 боюнча шайлоодо добуш берүү укугу өлкө ичинде жокко чыгарылган.

Жалпысынан, бул жокко чыгаруу 2020-жылы КР Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоодо айрым саясий партиялардын Форма-2ни кыянаттык менен пайдалануусунун натыйжасында терс кесепеттерден улам келип чыкканын белгилеп, Фонд КР Жогорку Кеңеши Кыргыз Республикасынын жарандарынын активдүү шайлоо укуктарын ишке ашыруу үчүн башка мүмкүнчүлүктөрдү бериши керектигин белгилейт. Ошентип, Форма-2 жоюлгандыгына байланыштуу, студенттер, ички мигранттар жана башка айрым категориядагы жарандардын иш жүзүндө жашаган жери каттоосу менен дал келбеген жарандар добуш бере албай калышты.

Фонд ошондой эле шайлоочулардын тизмесине активдүүрөөк киргизүү жана анын чегинен тышкаркы биздин өлкөнүн жарандарын добуш берүүгө көмөктөшүү үчүн эффективдүү кадамдарды жана механизмдерди андан ары өнүктүрүү керектигин белгилейт.

“Шайлоо жөнүндө” конституциялык Мыйзамга ылайык, шайлоочулардын тизмелерин түзүү жана тактоо бир нече этаптардан өтөт, мындан тышкары, шайлоочулардын тизмелери бир мандаттуу шайлоо округдары боюнча жана бирдиктүү шайлоо округу боюнча өзүнчө түзүлөт, ал эми шайлоочулардын саны ар кандай болушу мүмкүн, анткени шайлоочулардын тизмелери ар кандай талаптарга ылайык түзүлөт.

Шайлоочулардын тизмесин түзүү Калктын бирдиктүү мамлекеттик реестринде (КБМР) камтылган жеке маалыматтарга (анын ичинде биометрикалык маалыматтарга) негизделет. Алгач КБМРден ШЭБСге чейин, андан кийин ШЭБСден шайлоочулардын алдын ала тизмеси "Тизме" шайлоочулардын мамлекеттик порталына жүктөлөт, ага 18 жашка толгон жана биометрикалык маалыматтарын тапшырган Кыргыз Республикасынын жарандары кирет. БШКнын календарлык планына ылайык, округдарга ажыратылган, участкалар, райондор жана шаарлар боюнча түзүлгөн

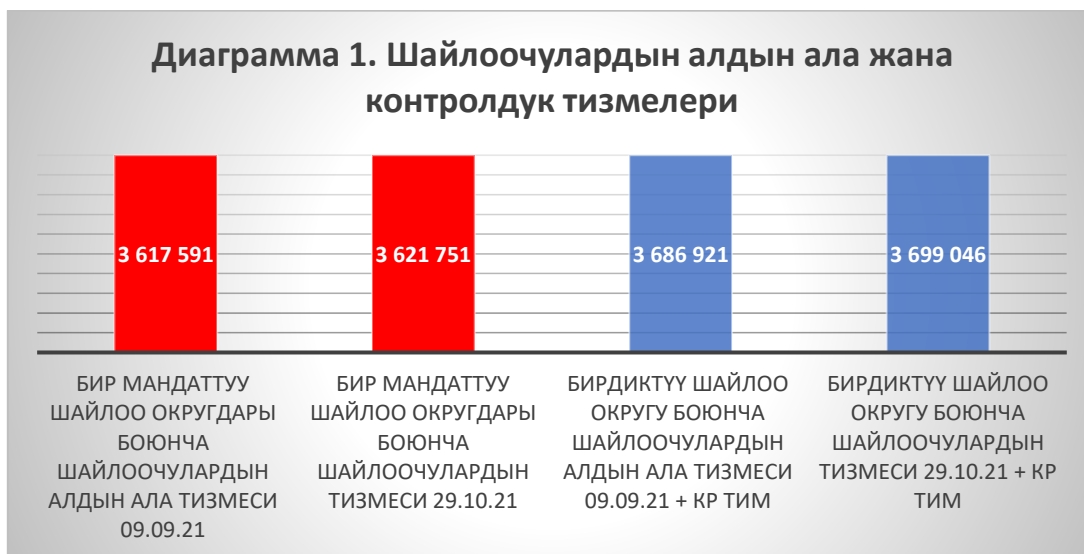
шайлоочулардын алдын ала тизмеси 2021-жылдын 9-сентябрына чейин <http://tizme.gov.kg> мамлекеттик порталында жана 2021-жылдын 19-сентябрына чейин шайлоо участкаларында жайгаштырылат.

Андан ары белгиленген тартипте шайлоочулардын контролдук тизмесин түзүү тартиби жүргүзүлүп, ага 18 жашка толгон шайлоочулар, биометрикалык каттоодон биринчи жолу өткөн шайлоочулар да киргизилген жана Форма-1 боюнча шайлоочулардын тизмесиндеги каталар же так эместиктер жөнүндө жарандардын арыздарына, каза болгон жарандар жөнүндө, туруктуу жашаган жеринин дарегин өзгөрткөн жарандар жөнүндө маалыматтарга ылайык өзгөртүүлөр киргизилген.

2021-жылдын 29-октябрынан тартып шайлоочулардын контролдук тизмелери бирдиктүү шайлоо округу боюнча да, бир мандаттуу округдар боюнча да шайлоочуларды тааныштыруу үчүн УШКда илинген.

Алсак, “Тизме” шайлоочулардын мамлекеттик порталынын маалыматы боюнча, 2021-жылдын 29-октябрына карата шайлоочулардын бирдиктүү шайлоо округу боюнча контролдук тизмеге 3 миллион 699 миң 46 адам киргизилген, анын 47,8 пайызы эркектер, 52,2 пайызы аялдар. УШКлардын саны 2494тү түздү, анын ичинен 59 шайлоо участкасы Кыргыз Республикасынын аймагынан тышкары жайгашкан.

2021-жылдын 10-январындагы кезексиз президенттик шайлоого салыштырмалуу шайлоочулардын саны 142 миң 182, башкача айтканда, 4% көбөйгөн. БШКдан билдиришкендей, шайлоочулардын санынын көбөйүшүнө калктын санынын өсүшү, жарандардан биометрикалык маалыматтарды чогултуу боюнча тынымсыз иштер жана башка факторлор себеп болууда. Бирок ага карабастан биометрикалык маалыматтарын тапшырбаган жана анын негизинде паспорт албаган жарандар КР ЖК депутаттарын шайлоого катыша алган жок.

Диаграмма 2. Шайлоочулардын санынын динамикасы 2015-2021-ж

Маалыматка ылайык, Орусияда эле Кыргызстандын 700 миңге жакын жараны бар, өткөн шайлоодо 10 миңге жакын жарандарыбыз добуш берсе, келерки шайлоодо 2021-жылдын январь айындагы кезексиз президенттик шайлоодо шайлоо участкаларынын саны 48ден 59га көбөйгөн. Чет элдик шайлоо участкаларында катталган шайлоочулардын саны 49 миң 479дан 84 миң 128 шайлоочуга көбөйдү.

5- БӨЛҮМ. ШАЙЛООГО ҮГҮТӨӨ ЖАНА МААЛЫМАТ.

5.1 Шайлоо алдындагы үгүт

VII чакырылыштагы КР ЖК депутаттарын шайлоодогу шайлоо алдындагы үгүт 2020-жылдагы КР ЖК депутаттарын шайлоого салыштырмалуу аз жигердүүлүк менен мүнөздөлдү. Саясий партиялар жана талапкерлер басымдуу бөлүгүндө үгүт материалдарын сейрек колдоно башташты, алар үгүт жүргүзүүнүн «үймө-үй» ыкмасын азыраак колдоно башташты.

Шайлоо алдындагы өнөктүктүн алгачкы жумалары талапкерлердин жана саясий партиялардын активдүүлүгүнүн аздыгы, визуалдык үгүт материалдарынын аздыгы менен мүнөздөлдү, шайлоо жакындаган сайын үгүт иштери бир аз күч алды.

Ошол эле учурда социалдык түйүндөрдө, мессенджерлерде талапкерлердин, саясий партиялардын активдүүлүгү күчөгөнү байкалууда. Мындан тышкары бир мандаттуу шайлоо округдарын тузууну эске алуу менен шайлоо комиссиялары талапкерлердин округдун шайлоочулары менен жолугушууларын уюштурушту. Ошондой эле аймактык телеканалдарда бирдиктүү шайлоо округунун талапкерлери жана бир мандаттуу шайлоо округдарынын талапкерлери менен бирге бекер эфирдик убакыт берүү жана теледебаттарды уюштуруу жакшы учур болуп саналат.

Фонд тарабынан жүргүзүлгөн байкоочулардан түшкөн отчеттордун талдоосу көрсөткөндөй, негизинен үгүт иштеринин эрежелерин бузуу, үгүт материалдарына зыян келтирүү, административдик ресурсту кыянаттык менен пайдалануу жана добуштарды сатып алуу барган сайын татаалыраак ыкмалар менен жүргүзүлүп жатканын, бул аларды аныктоону кыйындатат. Шайлоо өнөктүгү маалында шайлоочуларды сатып алуу фактыларына үчүнчү тараптар аралашып жатканы, ал эми добуш сатып алуу көбүнчө ар кандай иш-чараларды (туулган күн, эскерүү, юбилей ж.б.) өткөрүү менен жаап-жашырылып жаткандыгы тууралуу маалыматтар бар. Электрондук капчыктар жана терминалдар аркылуу добуш сатып алуу коркунучу да бар.

Фонддун олуттуу тынчсыздануусун шайлоо өнөктүгү мезгилинде Кыргыз Республикасынын мамлекеттик жогорку кызмат адамдарынын айрым саясий партиялар жана талапкерлер жөнүндө

саясий партияларга же жеке адамдарга каршы үгүт иштеринин белгилерин камтыган билдирүүлөрү менен иш алып барган фактылары себеп болгон. ММКда жана социалдык тармактарда талапкерлердин саны көбөйдү. “Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамынын нормаларына ылайык, талапкерлерге, саясий партияларга каршы үгүт жүргүзүүгө тыюу салынбайт. Ошону менен бирге, шайлоо жөнүндө конституциялык мыйзамдын жоболоруна ылайык, Жогорку Кеңештин депутаттарын, атайын мамлекеттик жана саясий муниципалдык мекемелерди кошпогондо, мамлекеттик жарандык жана муниципалдык кызматкерлерге, мамлекеттик саясий кызматтарды ээлеген адамдарга, жергиликтүү кеңештердин депутаттарын кошпогондо үгүт жүргүзүүгө так тыюу салынган.

Фонд референдумдун, Кыргыз Республикасынын Президентин жана жергиликтүү кеңештердин депутаттарын мөөнөтүнөн мурда шайлоонун жыйынтыгы боюнча шайлоо алдындагы үгүт иштерин жүргүзүүнүн тартибин жана шайлоо процессинин катышуучулары тарабынан шайлоо өнөктүгүнүн жүрүшүндө болгон терс кесепеттерин жөнгө салуу бөлүгүндө конституциялык мыйзамга өзгөртүүлөр жана толуктоолор киргизилгендигин белгилейт.

Аймактык коомдук өз алдынча башкаруу органдарынын кызматкерлери үгүт жүргүзүүгө, ар кандай үгүт материалдарын чыгарууга жана таратууга укугу жок субъекттердин тизмесине киргизилди.

Мындан тышкары, айрым талапкерлердин, саясий партиялардын шайлоо алдындагы үгүт иштерин жүргүзүү максатында административдик ресурсту кыянаттык менен пайдалануу түрлөрүнө төмөнкүлөр кирет:

- республикалык жана жергиликтүү бюджеттерден каржылануучу мекемелердин жана уюмдардын кызматкерлерин, аймактык коомдук өз алдынча башкаруунун кызматкерлерин тартуу;

- мамлекеттик органдар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан уюштурулган, же болбосо мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өкүлдөрүнүн катышуусу менен массалык иш-чаранын жүрүшүндө үгүт жүргүзүү;

Ошондой эле үгүт иш-чараларын өткөрүүгө, үгүт материалдарын диний имараттардан, курулмалардан жана аларга жакын аймактардан, кооптуу жана зыяндуу өндүрүш объектилеринен, электр станцияларынан, темир жолдордон, мунай түтүктөрүнөн жана бийик линиялардан (100 метрден кем эмес), чыңалуудагы электр энергиясын берүү, пенитенциардык тутумдун объектилери, мамлекеттик жана муниципалдык саламаттык сактоо уюмдары, мектепке чейинки мекемелер, мектепке чейинки билим берүү жана жалпы билим берүү уюмдарынын ичкериде жана жакын жерде таратууга тыюу салынды.

Шайлоо алдындагы үгүт иштеринин жүрүшүндө үгүт материалдарында тике жана кыйыр түрдө алынган маалыматтарды (сүрөттөрдү) же диний темаларга шилтемелерди камтыган бөлүктөрүн жана элементтерин көрсөтүүгө жана башкача түрдө пайдаланууга жол берилбейт.

Шайлоо мажоритардык (бир мандаттуу шайлоо округу) жана пропорционалдык (бирдиктүү мандаттуу шайлоо округу боюнча) аралаш система боюнча өтөөрүн эске алуу менен, облустук телерадио уюмунда бекер обо убактысынын жалпы көлөмү да аныкталды, ал бир мандаттуу шайлоо округдары боюнча талапкерлерге жана саясий партияларга берилет.

Конституциялык Мыйзамга жана 2021-жылдын 28-ноябрына дайындалган Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоону даярдоо жана өткөрүү боюнча негизги уюштуруучулук-практикалык иш-чаралардын графигине ылайык, БШКнын августундагы № 663 токтому менен бекитилген. 2021-жылдын 29-ноябрында шайлоо өнөктүгү 2021-жылдын 29-октябрында башталып, 2021-жылдын 27-ноябрында саат 8.00 аяктайт.

Административдик ресурсту колдонууга жол бербөө максатында Президенттин «2021-жылдын 28-ноябрында Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоону таза жана ачык өткөрүүнү камсыз кылуу боюнча чаралар жөнүндө» Жарлыгына кол коюлуп, ага карата мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлер тарабынан айрым саясий партиялардын жана талапкерлердин пайдасына шайлоо процессине кийлигишкендиги үчүн бир катар чаралар көрүлгөн. Мисалы Лейлек районунун акими кызматынан бошотулуп, ОшМУнун ректору кызматынан бошотулуп, Ош, Исфана шаарларынын мэрлерине жана бир катар жетекчилерге сөгүш жарыяланды.

Шайлоо алдындагы үгүт иштеринин белгиленген мөөнөтүнө карабастан, айрым талапкерлер жана жарандар тарабынан мөөнөтүнөн мурда үгүт иштерин жүргүзүү фактылары катталган.

Фонд жүргүзгөн анализге ылайык, эң көп көрнөк-жарнактар, штабдар жана агитаторлор 5 саясий партияда: «Ата-Журт-Кыргызстан», «Ишеним», «Альянс», «Ынтымак» жана «Эл үмүтү» партияларында байкалган. Фонд колдонгон төмөнкү таблица боюнча маалыматтар бардык 36 шайлоо округунда узак мөөнөттүү байкоочулардан турган 36 команда (72) тарабынан чогултулган.

Таблица 1. Жарнак такталары, штабдар жана партиянын үгүтчүлөрү жөнүндө маалымат.

Саясий партиялар	Жарнамалык такталардын саны	Үгүт кеңселеринин саны	Үгүттөөчүлөрдүн саны
№1 «Ата-Мекен»	115 (6)	45 (7)	435 (8)
№2 «Бүтүн Кыргызстан»	179 (5)	64 (5)	535 (5)
№3 «Альянс»	232 (3)	70 (3)	814 (3)
№4 «Легалайз»	1 (18)	3 (16)	30
№5 «Ыйман-Нуру»	106 (8)	43 (8)	405 (10)
№6 «Күчтүү Регион»	12 (17)	8 (15)	58 (17)
№7 ЛДПК «Багыт»	30 (15)	12 (13)	84 (13)
№8 «Ынтымак»	223 (4)	63 (6)	639 (4)
№9 «Ишеним»	515 (2)	84 (2)	1271(2)
№10 «Азаттык»	88 (11)	40 (9)	534 (6)
№11 «Мекенчил»	99 (9)	43 (8)	304 (12)
№12 Жашылдар партиясы	12 (17)	11 (14)	68 (15)
№13 «Жашасын Кыргызстан»	31 (14)	12 (13)	34 (20)
№14 «Социал Демократтар»	98 (10)	32 (11)	363 (11)

№15 «Аруузат»	12 (17)	11 (14)	46 (19)
№16 Кыргызстан патриоттук партиясы	38 (13)	13 (12)	51 (18)
№17 «Улуттар Биримдиги»	113 (7)	37 (10)	410 (9)
№18 «Эл үмүтү»	182 (4)	68 (4)	475 (7)
№19 «Ордо»	14 (16)	11 (14)	65 (16)
№20 «Улуу - Журт»	42 (12)	13 (12)	71 (14)
№21 «Ата-Журт Кыргызстан»	598 (1)	206 (1)	1754 (1)

Негизинен үгүт иштеринде саясий партиялардын, талапкерлердин программаларына эмес, талапкерлердин инсандарына басым жасалат.

Учурдагы 120 депутаттын 44 саясий партиялардын курамында кайра шайлоого катышууда, 25 бир мандаттуу округдар боюнча ат салышууда.

Шайлоо өнөктүгү маалында бир катар саясатчылар аларга карата административдик ресурс колдонулганын жар салышса, бир мандаттуу округдан депутаттыкка талапкер Д.Бекешев ага карата административдик кысым көрсөтүлүп: “Бул административдик ресурсту колдонуу, бул тууралуу мен анык айта алам, анткени менин оппоненттеримдин Октябрь районундагы [шайлоо иштерине] анчалык деле кийлигишкен жок, жадакалса алардын айрым мыйзам бузууларына көздөрүн жумуп коюшат», - деди Д.Бекешев.

Талапкер Р.Б.Дженбековго катталууга мүмкүнчүлүк берилген, бирок шайлоочулар менен жеке жолугушуу түрүндө толук масштабдуу үгүт жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк берилген эмес. Баш коргоо чарасын өзгөртүү боюнча сотторго түшкөн бардык кайрылуулар канааттандырылган жок. Р.Б.Жээнбековду алып келүү жөнүндөгү өтүнүч да канааттандыруусуз калтырылган. Мыйзам тарабынан кепилденген акысыз эфир убактысын пайдалануу үчүн телестудияларга коштоосунда. Ошол эле учурда анын округдагы атаандаштары да БШКга арыз менен кайрылып, Р.Жээнбековго башка талапкерлер менен бирдей шартта үгүт иштерин жүргүзүүгө көмөк көрсөтүүнү өтүнүшкөн. Буга байланыштуу Фонд башка талапкерлерге салыштырмалуу ага бирдей шарттар түзүлбөй жатат деп эсептейт.

^[1] <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112309>

^[2] <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112306>

^[3] Караңыз: 2011-жылдын 2-июлундагы № 68 "Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Конституциялык Мыйзамы // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203244> .

^[4] "Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Конституциялык Мыйзамы

^[5] Калктын бирдиктүү мамлекеттик реестрин түзүү, сактоо жана актуалдаштыруу Мамлекеттик каттоо кызматы тарабынан жүзөгө ашырылат.

^[6] Шайлоочуларды каттоонун бирдиктүү системасы

^[7] КР БШКнын 29.08.2021-жылдагы № 663 Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоону даярдоо жана өткөрүү боюнча негизги уюштуруучулук-практикалык иш-чараларынын календардык планы.

^[8] <https://www.facebook.com/EdilBaisalov/posts/440448047460000>

https://24.kg/vlast/213555_zampred_kabmina_edil_baysalov_obrushilsya_skritikoy_naomurbeka_tekebaeva/ <https://www.youtube.com/watch?v=SJJ-YIPNHGg&t=12s>

5.2 Шайлоочулар жөнүндө маалымат

Алгылыктуу практика катары Фонд БШК жана жалпыга маалымдоо каражаттары тарабынан жарандарды шайлоо тууралуу маалымдоо боюнча иштерди күчөтүүнү белгилейт.

Фонд калкты маалымдоо боюнча БШКнын иши кыйла жакшырды деп белгилейт. БШК шайлоо мыйзамдарына киргизилген өзгөртүүлөр жана толуктоолорду, Жогорку Кеңештин депутаттарын шайлоону даярдоо жана өткөрүү боюнча шайлоочуларды жана шайлоо процессинин башка катышуучуларын маалымдоо боюнча кеңири маалыматтык-маалымат иштерин жүргүздү, алар көп сандагы видеоматериалдарды, басма маалыматтык материалдарды, тренингдерди, курстарды, телевидение жана радио каналдарындагы программалар аркылуу өткөрдү. Бул видеороликтер улуттук каналдан да, облустук телеканалдардан да көрсөтүлдү. Мындан тышкары, шайлоо участкаларында шайлоо процессинин айрым этаптары боюнча түшүндүрмөлөрдү камтыган басма маалымат материалдары жайгаштырылды.

Республиканын бардык региондорунда донордук уюмдардын техникалык колдоосу менен шайлоо процессинин бардык субъекттери үчүн шайлоо мыйзамдарынын жаңы нормалары, шайлоо алдындагы үгүт иштерин жүргүзүүнүн тартиби, талапкерлердин жана саясий партиялардын шайлоо өнөктүгүн каржылоо, шайлоонун жыйынтыктарын белгилөө жана аныктоо процессине мониторинг жүргүзүү боюнча оффлайн тренингдер өткөрүлдү.

Шайлоо мыйзамдарынын өзгөрүшүнө байланыштуу жарандарды өз убагында маалымдоо, өзгөчө көңүл буруу зарыл болду. Шайлоону өткөрүүнүн жаңы эрежелери боюнча түшүндүрүү иштерин БШК, жалпыга маалымдоо каражаттары жана коомдук уюмдар, анын ичинде «Жалпы иш» КФ жүргүздү.

«Жалпы иш» КФ эксперттери жана аймактык координаторлор шайлоо укугу бар жарандардын шайлоонун жаңы жол-жобосу боюнча маалымдуулугун жогорулатуу максатында калк арасында бир катар окуу тренингдерин өткөрүштү. Мындан тышкары, Фонд жарандык билим берүүнүн алкагында бир нече видео роликтерди жана бир катар басылмаларды даярдаган.

Жалпысынан 46 тренинг өткөрүлүп, ага 1,5 миңден ашык адам катышты, YouTube сайтында 5 видео даярдалды, социалдык тармактар үчүн 45 тематикалык пост жана сайтка 20 жарыялоо жайгаштырылган. Мындан тышкары орус жана кыргыз тилдеринде 10 000 нускада «Шайлоо боюнча колдонмо» даярдалып, басылып таратылды.

Жарандык билим берүүнү өнүктүрүү жана иш-чаралардын алкагында Фонддун эксперттери төмөндөгү темалар боюнча 28 бир күндүк тренингдерге БШКнын өкүлдөрү менен бирге ПРООНдун көмөгү менен катышты. “Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо 2021: Талапкерлердин, саясий партиялардын шайлоо кампанияларын каржылоонун ачыктыгы. Үгүт жүргүзүү жана шайлоо талаш-тартыштарын кароо”.

Түшүндүрүү иштери КР БШК менен бирге ОШКлар, МКК, коомдук уюмдар, ЖМКлар жана жергиликтүү бийлик органдары тарабынан да жүргүзүлдү. Үгүт өнөктүгүнүн жүрүшүндө саясий партиялар жана талапкерлер маалыматка аралашып, өз тарапкерлерине добуш берүүнүн жол-жоболорун түшүндүрө башташты.

36 УМБнын 36 командасы 36 ОШК ичинен 24 шайлоочуларды окутуу боюнча иш-чараларда массалык маалымат каражаттарынын активдүүлүгүн белгилешти, бул бардык ОШКлардын 67% түзөт, 21 УМБ

командасы (58%) БШКнын активүүлүгүн белгилешти, УМБ 18 шайлоо округунда (50%) шайлоочуларды окутуу боюнча коомдук уюмдардын ишмердүүлүгүн белгилешти, саясий партиялар 14 шайлоо округунда шайлоочулар менен жолугушууларды өткөрүштү, бул 39% түзөт, 10 шайлоо округунда жергиликтүү бийлик 28%га жакын активдүү иш алып барды, 4 УМБ белгилегендей МКК 11% шайлоочуларды окутуу иш чараларын жүргүзгөн.

Шайлоочуларга, талапкерлерге, саясий партияларга жана шайлоо процессинин башка субъекттерине маалымат берүүгө багытталган бир катар ресурстар БШКнын веб-сайтында иштөөнү улантты.

Мурдагы шайлоолорго салыштырмалуу жалпыга маалымдоо каражаттарында талапкерлердин тизмелери жана саясий партиялардын программалары боюнча аналитикалык маалыматтардын көлөмү көбөйдү.

Коронавирустук пандемия дагы деле актуалдуу болгондуктан, шайлоочулардын шайлоону даярдоо жана өткөрүү боюнча маалыматы көпчүлүк аймактарда дагы эле онлайн режиминде болду. Бирок, оффлайн жолугушуулар сейрек эмес.

Жарандардын, шайлоочулардын укуктук маданиятын жогорулатуу жаатындагы иштерди уюштуруу, координациялоо жана колдоо, шайлоо комиссияларынын мүчөлөрүн жана шайлоонун башка катышуучуларын шайлоо процессин окутуу максатында мурда түзүлгөн БШКга караштуу Жарандык билим берүү жана шайлоо технологиялары борбору иштей баштады.

БШК ошондой эле талапкерлердин жана саясий партиялардын шайлоо фонддорунун ачык-айкындуулугу үчүн автоматташтырылган системаны ишке киргизди.

Шайлоочулардын <https://talapker.shailoo.gov> маалымат порталында саясий партиялардын программалары, бирдиктүү жана бир мандаттуу шайлоо округдары боюнча талапкерлердин тизмелери, кирешелер жана чыгашалар боюнча финансылык отчеттуулук менен таанышууга болот.

Бирок, КР БШК тарабынан жасалган олуттуу аракеттерге карабастан, шайлоо процессинин катышуучуларынын шайлоону өткөрүүнүн жаңы эрежелери менен объективдүү таанышууга убактысы аз болгон. Буга жараксыз бюллетендердин саны далил боло алат. Кол менен эсептөөнүн жыйынтыгында 9,27 пайызы же 120 300 бюллетень жараксыз деп таанылды.

6- БӨЛҮМ. ШАЙЛОО ҮГҮТ КАМПАНИЯСЫН КАРЖЫЛОО.

Саясий партиялардын шайлоо кампанияларын каржылоону талдоо калктын кирешелеринин жана чыгашаларынын жалпыга бирдей декларациясынын жоктугу каржыга мониторинг жүргүзүүдө бир катар тоскоолдуктарды жаратып жатканын дагы бир жолу көрсөттү. Учурдагы система саясий партиялардын шайлоо фонддоруна салым кошкон адамдардын акча каражаттарынын келип чыгуу булактарын издөөгө мүмкүндүк бербейт.

Белгилей кетсек, колдонуудагы мыйзамдарда үгүтчүлөрдүн санына чектөөлөр болгонуна карабастан, үгүтчүлөрдүн, байкоочулардын, максаттуу аудиториянын, ЖМКнын адистеринин жана башкалардын эмгек акысынын максималдуу ченемдери белгиленбеген, бул айрым талапкерлерге, саясий партияларга үгүт иштерин жүргүзүүдө добуштарды сатып алуу куралдарын колдонууга мүмкүндүк берет. Буга, мисалы, Аламүдүн шайлоо округу боюнча депутаттыкка талапкердин үгүтчүсүнүн 51,5 мин сом суммасы менен кармалышы далил болот, ал көрсөтүлгөн каражаттар үгүтчүлөрдүн кызматына акы төлөөгө арналгандыгын көрсөткөн. Бул факты боюнча КР Кылмыш-Жаза кодексинин «Шайлоочуларды сатып алуу» беренеси боюнча кылмыш иши козголгон.

Колдонуудагы шайлоо мыйзамдарын жана шайлоону дайындаганга чейин краудфандинг түрүндө талапкерлердин, саясий партиялардын жарандардан жана юридикалык жактардан акча каражаттарын чогултуу тартибин жөнгө салбайт, бул иш жүзүндө мындай ыкмалардын мыйзамдуулугу жөнүндө талаш-тартыштарга алып келди.

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоону өткөрүүдө талапкерлердин, саясий партиялардын шайлоо алдындагы үгүт иштерин каржылоонун тартиби конституциялык мыйзам жана КР БШКнын мыйзам алдындагы актылары, ошондой эле «Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоону өткөрүүдө талапкердин, саясий партиянын шайлоо фондунан каражаттардын келип түшүшүн жана чыгымдалышын эсепке алуу» Жобосу менен жөнгө салынат.

Бул Жобо ошондой эле талапкерлердин, саясий партиялардын шайлоо фонддорунун атайын эсебиндеги каражаттардын эсебин жүргүзүү, ошондой эле алар тарабынан финансылык отчеттуулукту түзүү маселелерин жөнгө салат. Ушул Жобонун талаптарына ылайык, КР Жогорку Кеңешинин депутаттыгына талапкерлердин тизмесин көрсөткөн талапкерлер, саясий партиялар БШКга өздөрүнүн шайлоо фондунун өлчөмү жана түзүүнүн бардык булактары, ошондой эле тарткан бардык чыгымдары жөнүндө отчет берүүгө милдеттүү.

Бирдиктүү шайлоо округу боюнча 21 саясий партиянын ичинен 1 саясий партия («Жашасын Кыргызстан») биринчи каржылык отчетун берген эмес.

Бир мандаттуу округдар боюнча 287 талапкердин ичинен 23 талапкер биринчи каржылык отчетун тапшыра алган жок.

БШК тарабынан киргизилген шайлоо процессинин финансылык ачыктыгынын компоненттеринин бири болуп банк мекемелеринен «Түндүк» ведомстволор аралык электрондук өз ара аракеттенүү системасы аркылуу реалдуу убакыт режиминде талапкерлердин, саясий партиялардын шайлоо фонддорунун келип түшүүсү жана чыгымдалышы боюнча толук маалыматты БШКнын веб-сайтынын "Талапкер/Шайлоо фонду" барагында автоматтык түрдө көрсөтүү, ошондой эле шайлоо фондунун каражаттары боюнча финансылык отчетту түзүү жана алуу болуп саналат.

Банктык маалыматка ылайык, бир мандаттуу шайлоо округдары боюнча талапкерлердин каражаттарында жалпысынан 262 миллион сом топтолгон. Үгүт иштерине кеткен чыгым 245,8 млн сомду түздү.

Бир мандаттуу округга катышкан шайлоочулардын 5%тен кем эмес добушуна ээ болгон талапкерлердин саны 156 адамды түздү. Жыйынтыгы жараксыз деп табылган бир мандаттуу эки шайлоо округу боюнча шайлоого катышкан талапкерлердин саны 11 адамды түздү. Алардын ар бирине 100 миң сомдон төлөнгөн шайлоо күрөөсү кайтарылды. Талапкерлерге кайтарылып бериле турган шайлоо күрөөлөрүнүн жалпы суммасы 16 миллион 700 миң сомду түзөт. Калган 11 миллион 500 миң сом мыйзам ченемдерине ылайык республикалык бюджетке чегерүүгө тийиш.

Каржылык отчетторду талдоо көрсөткөндөй, акчанын басымдуу бөлүгү Ош облусундагы талапкерлердин шайлоо фондоруна түшкөн.

Алсак, 44 талапкердин шайлоо фондуна **49 миллион 850 миң сом түшкөн** (Көк-Жар шайлоо округу — 7, Ноокат шайлоо округу — 3, Араван шайлоо округу — 6, Ош шайлоо округу — 5, Төлөйкөн шайлоо округу — 4, Кара-Суу шайлоо округу — 5, Куршаб шайлоо округу - 8, Алай шайлоо округу — 5 жана Өзгөн шайлоо округу — 1).

Андан кийинки болуп Чүй облусунун 58 талапкери **43,69 миллион сомдук** шайлоо фонддорун түзүштү (Жайыл шайлоо округу – 7, Москва шайлоо округу – 11, Сокулук шайлоо округу – 7, Аламүдүн шайлоо округу – 9, Ысык-Ата шайлоо округу – 11 жана Чүй-Кемин шайлоо округу - 13).

Ысык-Көл облусунда 39 талапкер **35,96 миллион сом** чогулткан (Жети-Өгүз шайлоо округу — 17, Ак-Суу шайлоо округу — 10 жана Ыссык-Көл шайлоо округу — 12).

Бишкек шаарындагы 27 талапкердин шайлоо фондуна - **35,95 миллион сом тузгөн** (Ленин шайлоо округу - 11, Биринчи Май шайлоо округу - 7, Октябрь шайлоо округу - 5 жана Свердлов шайлоо округу - 4).

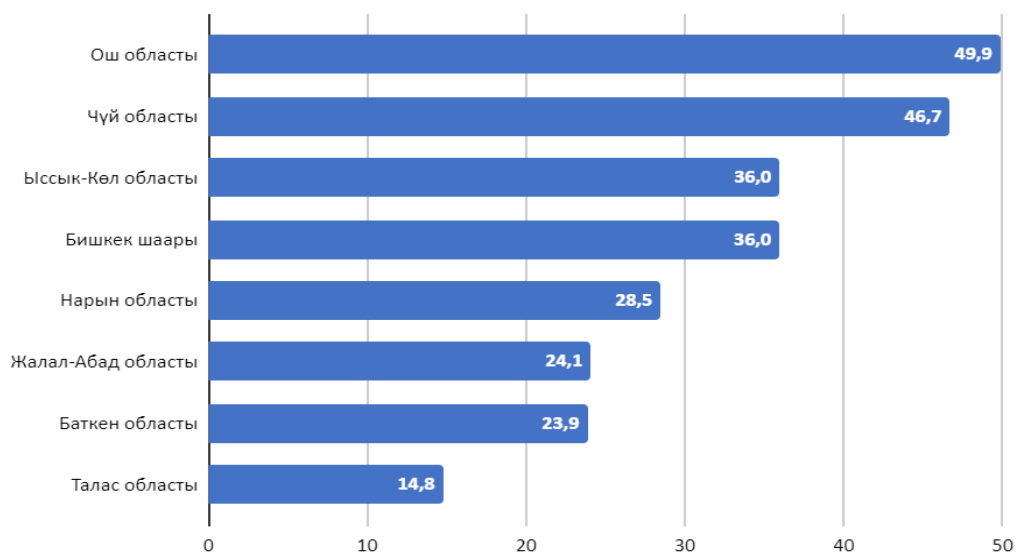
Нарын облусунун 26 талапкери (Нарын шайлоо округу - 14 жана Кочкор шайлоо округу - 12) **28,43 миллион сомго** шайлоо фондун толукташты.

Жалал-Абад облусунун 45 талапкери **24,09 миллион сом** чогулткан (Сузак шайлоо округу - 10, Жалал-Абад шайлоо округу - 6, Базар-Коргон шайлоо округу - 5, Ноокен шайлоо округу - 4, Аксы шайлоо округу - 6, Ала-Бука шайлоо округу - 5 жана Токтогул шайлоо округу — 9).

Баткен облусунда 36 талапкер **23,86 миллион сомго** шайлоо фондун толукташты (Лейлек шайлоо округу - 9, Баткен шайлоо округу - 10 жана Кадамжай шайлоо округу - 17)

Эң аз акчаны Талас облусунун 13 талапкери — **14,77 миллион сом** (Манас шайлоо округу — 6 жана Талас шайлоо округу — 6) чогулткан.

Региондор боюнча фондорго түшкөн каражаттардын көлөмү (млн. сом)

Каражаттын эң басымдуу бөлүгүн Чүй облусунун Аламүдүн шайлоо округу боюнча талапкери Бегалиев Болотбек Касымбекович коротту **6,17 млн сом**. Каражат төмөнкүлөргө жумшалды:

- үгүт иштерине (полиграфиялык кызматтар, басмаканалар) - 1,14 млн сом;
- жайларды, жер тилкелерин, жабдууларды, инвентарларды, көрнөк-жарнактарды жана көрнөк-жарнактарды ижарага алуу үчүн төлөмдөр - 1,28 млн сом;
- транспорттун ижара акысы - 43 миң сом;
- талапкердин штабынын кызматкерлеринин эмгек акысы – 3,24 миллион сом;
- талапкердин штабынын кызматкерлеринин эмгек акысына - 19 миң сом жумшалды;
- байланыш кызматына төлөм - 260 миң сом;
- башка чыгымдар - 20 миң сом.

Таблица 0. Бир мандаттуу шайлоо округдары боюнча чыгашалар (млн. сом)

Аймактар:	Чүй	Ош	Ысык-Көл	Баткен	Талас	Бишкек	Джалал-Абад
Округдар	Аламүдүн	Алай	Жети-Өгүз	Лейлек	Манас	Октябрь	Токтогул
Талапкер	Бегалиев Б.К	Примов У.Б	Малиев А.К	Ажибаев Ч.И	Назарбеков М.Р	Бекешев Д.Д	Тотонов Н.Т
Бардыгы чыгашалар:	6,17	5,84	5,48	4,27	2,49	1,92	1,75
- агитация: типография, басма	1,14	3,32	2,32	1,0	1,56	0,97	0,38
- аренда (ижара)	1,28	0,047	0,127	0,153		0,63	
- транспорт	0,043	0,015		0,178			0,29
- офис жабдуулар, канц.товар, мейманкана		0,021	0,018				
- эмгек акы	3,3	0,51	2,65	0,510	0,81	0,134	0,9
- кызматтар	0,26						
- башкалар	0,02	0,05	0,357	0,150	0,124	0,185	0,09

Бир мандаттуу шайлоо округдары боюнча шайлоо фонддоруна чыгашалардын жана кирешелердин талдоосу көрсөткөндөй, эң кымбат добуш Жети-Өгүз шайлоо округунун шайлоочусунун добушу – 968 сом болгон. Эң аз чыгым Араван шайлоо округу боюнча шайлоочунун добушу болду – 17 сом.

Облустар боюнча алганда Ысык-Көл облусунда 1 добуш 404 сом, 2-орунда Бишкек шаары 343 сом, Талас облусунда 260 сом, Баткен облусунда 230 сом, Чүй облусунда 225 сом, Нарын облусунда 159 сом, Ош шаары, Ош обласу — 127 сом жана эн азы Жалал-Абад обласунда — 97 сом болгон.

Саясий партиялардын шайлоо фонддору

Саясий партиялардын шайлоо фонддорунун атайын эсебине жалпысынан **221,3 миллион сом түшкөн**. Каражаттын басымдуу бөлүгү саясий партиядан тизме боюнча көрсөтүлгөн талапкерлерден түшкөн – **99,8 миллион сом**. Юридикалык жактардын ыктыярдуу кайрымдуулуктарынын эң аз суммасы **0,4 млн сомду түздү**. Жеке адамдардын ыктыярдуу кайрымдуулук каражаттары **61,6 млн сомду түздү**. Саясий партиянын өздүк каражаттары **55,3 млн сом өлчөмүндө түшкөн**.¹⁶¹

Саясий партиялардын шайлоо фонддорунун пайдаланылбаган каражаттарынын калган бөлүгү **20,7 млн сомду түздү.**

2020-жылдагы КР Жогорку Кеңешине шайлоолордо шайлоо кампанияларын каржылоону 2021-жылдагы КР Жогорку Кеңешине шайлоолорго салыштырмалуу талдоо көрсөткөндөй, 2020-жылы 16 саясий партиянын шайлоо фондоруна түшкөн каражаттардын көлөмү 2021-жылы 21 саясий партия чогулткан каражаттын көлөмүнөн 3,2 эсеге көп болгон. Ошондой эле 2020-жылы 16 саясий партия, 21 саясий партиялар 2021-жылга караганда 4,1 эсе көп акча короткон.

Муну 2021-жылдагы парламенттик шайлоону утурлай кабыл алынган үгүт фондоруна максималдуу чегерүүлөрдү чектөө боюнча мыйзамдык өзгөртүүлөр, ошондой эле саясий партиялар катышкан бир катар шайлоо кампаниялары менен түшүндүрсө болот.

Экинчи каржылык отчеттун жыйынтыгы көрсөткөндөй, эң көп акча “Ишеним” саясий партиясынын шайлоо фондунда – **47,09 миллион сом** болсо, эң аз акча – “Аруузат-Эл куту” саясий партиясы – **1,19 миллион сом** чогулткан.

Бирдиктүү шайлоо округу боюнча шайлоочунун добушунун баасы эң көп короткон «Ишеним» саясий партиясы 1 шайлоочунун добушу 269 сом, «Ынтымак» с/п - 249 сом, «Ата Журт Кыргызстан» с/п - 161 сом, «Бүтүн Кыргызстан» с/п - 113 сом, «Альянс» с/п – 112 сом жана эң аз чыгымдалган «Ыйман Нуру» с/п 1 шайлоочунун добушуна 56 сом.

Партиялык тизмеде негизинен 54 адам талапкер катары катталганын эске алсак, талапкер бир шайлоочуга орточо эсеп менен 3,5 сомдон короткон.

Шайлоо фондунун чыгашаларын талдоо саясий партиялардын тизмеси боюнча талапкерлерге караганда бир мандаттуу округдар боюнча талапкерлерге добуш берүү көбүрөөк чыгымды талап кылаарын көрсөттү.

Таблица 00. Саясий партиялардын шайлоо фондору.

Партиянын аталышы	Добуштардын саны	%	Үгүт фондунун салымдары, (бардыгы)	Чыгымдар	Бир добуштун баасы ^[2]
"Ата Журт Кыргызстан"	222005	17,32%	35940510	35869510	161

"Ишеним"	174470	13,61%	47091797	47081797	269
"Ынтымак"	141009	11,00%	35147921	35147768	249
"Альянс"	106955	8,35%	12025315	12023206	112
"Бүтүн Кыргызстан"	90223	7,04%	10269568	10269568	113
"Ыйман Нуру"	79025	6,17%	4495349	4491431	56

Саясий партиялардын чыгашалары төмөнкүдөй:

Үгүт иштерине «Ишеним» саясий партиясы эң көп акча каражатын короткон:

- жайларды ижарага алуу - 4,80 млн сом;
- ЖМК кызматтары – 26,16 млн сом;
- эмгек акы (үгүтчүлөрдүн, ыйгарым укуктуу адамдардын жана ыйгарым укуктуу өкүлдөрдүн, байкоочулардын кызматына акы төлөө) - 11,15 млн сом;
- мамлекеттик бюджетке кирешелер боюнча төлөмдөр - 11,10 млн сом;
- компьютердик техниканы сатып алууга - 143 миң сом жана башка чыгымдар.

«Ата-Журт Кыргызстан» саясий партиясы үгүт иштерине:

- жайларды ижарага алуу - 5,53 млн сом;
- ЖМК кызматтары – 23,08 млн сом;
- эмгек акы (үгүтчүлөрдүн, ыйгарым укуктуу адамдардын жана ыйгарым укуктуу өкүлдөрдүн, байкоочулардын кызматына акы төлөө) - 4,30 млн сом;
- башка кызмат көрсөтүүлөр (маалыматтык-консультативдик кызматтар) - 41 миң сом;
- мамлекеттик бюджетке кирешелер боюнча төлөмдөр - 1,32 млн. сом ж.б.;

«Ынтымак» саясий партиясы үгүт иштерине:

- жайларды ижарага алуу - 4,94 млн сом;
- ЖМК кызматтары – 16,42 млн сом;
- эмгек акы (үгүтчүлөрдүн, ыйгарым укуктуу адамдардын жана ыйгарым укуктуу өкүлдөрдүн, байкоочулардын кызматына акы төлөө) - 624 миң сом;
- коммуналдык жана байланыш кызматтары; 3,72 млн сом;
- мамлекеттик бюджетке кирешелер боюнча төлөмдөр - 1,27 млн сом ж.б.

Белгилей кетсек, «Ишеним» саясий партиясы 1271 үгүтчү менен келишим түзсө, экинчи каржылык отчетто эмгек акыга 11 миллион 150 миң сом жумшалган. Агитаторлордун орточо эмгек акысы 8770 сомду түзөт. Максаттуу жарнама боюнча адистин кызматы үчүн партия 1,08 миллион сом сарптаган. «Ишеним» саясий партиясынын имаратты ижарага алуу үчүн кеткен чыгымы 57 миң сомду түздү (жалпы ижара акысы 4 миллион 800 миң сом, жалпысынан 84 штаб бар).

Даректүү жарнама боюнча адистин кызматы үчүн «Ата-Журт Кыргызстан» партиясы 145 миң сом короткон. 1754 үгүтчү менен келишим түзүлүп, 4 миллион 300 миң сомдук эмгек акы төлөндү. Ал эми докладда үгүтчүнүн айлыгы 10 миң сомду түзгөн. Жайларды ижарага алуу боюнча ушундай эле абал,

жалпысынан ижарага 5,53 миллион сом жумшалган, партиянын республика боюнча 206 штабы болгон, орточо ижара акысы 26 миң сомду түзгөн.

Шайлоо фонддорун талдоонун натыйжалары талапкерлердин шайлоо фонддорун каржылоо системасы өтө ачык эмес экендигин көрсөтүп турат. Бир мандаттуу округдар боюнча партиялар жана талапкерлер колдонгон финансылык механизмдер шайлоочуларга талапкерлердин чыныгы демөөрчүлөрү тууралуу толук маалымат алууга мүмкүндүк бербейт.

Ошондой эле көптөгөн талапкерлер жана партиялар чет элдик каражаттарды ала алышат, анткени каржылоо булактарын текшерүүнүн реалдуу механизмдери жок.

Тилекке каршы, кайрымдуулуктун олуттуу бөлүгүнүн чыныгы келип чыгышын аныктоо мүмкүн болгон жок. Тактап айтканда, ЖКнын жана башка юридикалык жактардын чыныгы ээлери иш жүзүндө белгисиз.

Жеке адамдардын кайрымдуулуктары көбүнчө чыныгы демөөрчүлөрдү жашыруу функциясын аткарат: донор-жарандардын аты-жөнү көрсөтүлөт, ошол эле учурда айрым акчалар көбүнчө финансылык абалына байланыштуу мындай сумманы бере албаган адамдардан келип түшөт.

7- БӨЛҮМ. ДОБУШ БЕРҮҮ КҮНДӨРҮ.

7.1 Имараттан тышкары добуш берүү күнү

Фонд имарат-жайдан тышкары добуш берүүгө мониторингдин жыйынтыгына таянып, добуш берүү күнү жалпысынан тынч маанайда өткөнүн белгилейт. 2020-жылдагы КР Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоого, 2021-жылдагы КР Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоолорго салыштырганда Фонддун байкоочулары шайлоо өткөндөн кийин шайлоочуларды имараттан тышкары жерде добуш берүү жөнүндө арыздардын реестрине киргизүү фактылары катталган жок деп белгилешти. Аймактык коомдук өз алдынча башкаруу органдарынын кызматкерлеринин шайлоо алдындагы үгүт иштерине катышуусу жагынан конституциялык мыйзамга киргизилген чектөөлөр да оң таасирин тийгизди.

Фонд статистикага негизделген байкоону, шайлоо күнүндөгү шайлоо процесстери боюнча бүткүл өлкө боюнча тыянак чыгарууга мүмкүндүк берген шайлоого мониторинг жүргүзүүнүн алдыңкы методологиясын колдонгон.

2021-жылдын 27-ноябрында Жогорку Кеңештин депутаттарын шайлоо боюнча имараттан тышкары добуш берүү күнү Фонд тарабынан кокустук түрдө статистикалык ыкма менен республика боюнча алынган 300 УШК ичинен 179 УШК имараттан тышкары добуш берүү арыздары катталган. Кыска мөөнөттүү байкоочулар, имараттан тышкары добуш берүүнүн жүрүшүндө 179 УШК байкоо жүргүзүштү.

Добуш берүүчү бош көчмө үкөктөрдү байкоочуларга демонстрациялоо

Бардык региондордо байкоо жүргүзүлгөн 179 шайлоо участкана бир мандаттуу шайлоо округу боюнча жер-жерлерде Фонддун көз карандысыз байкоочуларына бош көчмө үкөктөр көрсөтүлдү. Бирдиктүү округ боюнча 179 УШК ичинен 178 УШК байкоочуларга бош көчмө үкөктөр көрсөтүлдү.

Көчмө үкөктөрдүн демонстрациялангандан кийин пломбаланышы

179 УШКнын 176 бирдиктүү шайлоо округу боюнча көчмө үкөктөргө Фонддун байкоочуларынын катышуусунда участкалык шайлоо комиссиясынын мөөрү басылган. 179 УШКнын 176сында бир

мандаттуу шайлоо округу боюнча көчмө үкөктөр байкоочунун катышуусунда участкалык шайлоо комиссиясынын мөөрү менен чапталган.

Текшерүү тизмеси

Байкоочулар белгилегендей, бардык 179 УШКда **бир мандаттуу** шайлоо округу боюнча текшерүү баракчасына шайлоо участогуна катышкандардын баары кол коюшкан жана аларды имараттын сыртындагы көчмө үкөктөргө салып коюшкан. 179 УШКнын ичинен 177 УШКда **бирдиктүү** шайлоо округу боюнча текшерүү баракчасына шайлоо участогуна катышкандардын бардыгы кол коюшкан жана аларды жайдын сыртындагы көчмө үкөктөргө салып коюшкан.

Ачылыш жол-жоболорунда COVID-19 сактык чараларын сактоо

133 УШК ачылыш процедураларында COVID-19га байланыштуу бардык сактык чаралары/сунуштары аткарылды. 43 УШКда COVID-19га байланыштуу жарым-жартылай сактык чаралары/көрсөтмөлөр гана сакталган. 5 УШКда COVID-19га байланыштуу эч кандай сактык чаралары/көрсөтмөсү сакталган эмес. 179 УШКнын ичинен 2 УШКда байкоо жүргүзүүгө тоскоолдук кылуу же байкоо жүргүзүү үчүн зарыл болгон маалыматтарды алуу фактылары катталган.

Шайлоо күнү бою COVID-19га байланыштуу БШКнын сактык чараларын/сунуштарын сактоо:

138 УШКда бир күн бою COVID-19га байланыштуу бардык сактык чаралары/көрсөтмөсү аткарылды. 38 УШКда бир күн бою жарым-жартылай гана COVID-19 менен байланышкан сактык чаралары / көрсөтмөлөрү аткарылды. 3 УШКда бир сутка ичинде COVID-19га байланыштуу эч кандай сактык чаралары/көрсөтмөсү сакталган эмес.

Коомдук байкоочунун укуктары

Жеринде добуш берүүгө байкоо жүргүзүүдө 1 УШКда гана байкоо жүргүзүүгө тоскоолдук кылуу же байкоо жүргүзүү үчүн зарыл маалыматтарды алуу фактылары катталган.

Шайлоочуларды идентификациялоочу жабдуулардын иштеши

Көпчүлүк байкоочулар 165 УШКда идентификациялык жабдуулардын иштебей калышынан улам шайлоочу добуш бере албай калган учурлар жок экенин белгилешти. 14 УШКда 1ден 5ке чейин шайлоочуларды идентификациялоочу жабдуулардын иштебей калган учурлары катталган.

Добуш берүүнүн купуялыгы

Добуш берүүнүн купуялыгы 179 УШКнын ичинен 177де сакталды.

Кагаз тизмелеринде маалыматтарды каттоо

179 УШКнын 178инде УШКнын мүчөсү **бир мандаттуу** шайлоо округу боюнча шайлоо бюллетенин берүүдө шайлоочулардын кагаз тизмесине шайлоочулардын маалыматтарын каттаган.

179 УШКнын 178инде УШКнын мүчөсү **бирдиктүү** шайлоо округу боюнча бюллетенди берүү учурунда шайлоочулардын маалыматтарын кагаз түрүндөгү шайлоочулардын тизмесине каттаган.

Көчмө үкөктөргө мөөр басуу

Бир мандаттуу шайлоо округу боюнча бардык 179 байкоочулар тарабынан белгиленгендей, имараттан тышкары добуш берүү аяктагандан кийин бекитилип мөөр басылды. **Бирдиктүү** шайлоо округу боюнча 179 УШКнын 177синде добуш берүү үчүн көчмө үкөкө добуш берүү аяктагандан кийин мөөр басылды.

Имараттан тышкары добуш берүүнүн аяктагандыгы жөнүндө акттын түзүүсү

Бардык 179 УШКда **бир мандаттуу** шайлоо округу боюнча имараттан тышкары добуш берүүнүн аяктагандыгы жөнүндө акт түзүлдү. 179 УШКнын 178инде **бирдиктүү** шайлоо округу боюнча имараттан тышкары добуш берүүнүн аяктагандыгы жөнүндө акт түзүлдү.

Шайлоо процессинин катышуучуларынын даттануулары

Шайлоо процессинин катышуучуларынан 2 УШКга каршы имараттан тышкаркы добуш берүү процессине даттануулар келип түшкөн.

Олуттуу бузуулар

2 УШКда добуш берүүнүн жыйынтыгына таасир эте турган одоно мыйзам бузуулар байкалган, калган 177 УШКда мониторинг мындай мыйзам бузуулар катталган эместигин көрсөттү.

7.2 Шайлоо күнү

Шайлоо күнү, 2021-жылдын 28-ноябрында Фонд 600 кыска мөөнөттүү байкоочуларды тандап пропорционалдуу жана репрезентативдик тандоо аркылуу туш келди тандалып алынган 300 шайлоо участкасына жайгаштырды, 46 мобилдик топ, 30 башкы кеңсенин кызматкерлери, СМС отчетторду чогултуу үчүн 20 оператор, 8 аймактык координатор жана 7 аймактык юристтер, шайлоону ачуу жол-жоболоруна байкоо жүргүзүү үчүн шайлоо участкалары, добуш берүү, жабуу, бүтүндөй республика боюнча добуш берүүнүн жыйынтыктарын эсептөө үчүн байкоо жүргүздү.

Тандалма

Страталар	Шайлоо участкаларынын жалпы саны	% Шайлоо участкаларынын жалпы саны	Тандалмадагы УШК жалпы саны	% Тандалмадагы УШК жалпы саны
Бишкек	228	9,36%	28	9,33%
Ош	593	24,35%	73	24,33%
Баткен	218	8,95%	27	9,00%
Жала-Абад	452	18,56%	56	18,67%
Ыссык-Көл	250	10,27%	31	10,33%
Нарын	169	6,94%	21	7,00%
Талас	117	4,80%	14	4,67%

Чүй	408	16,76%	50	16,67%
Жалпысы	2435	100%	300	100%

Ошентип, Фонддун байкоосунун негизинде республикалык деңгээлде шайлоо күнүндөгү процесстерге өз убагында, системалуу, репрезентативдик жана объективдүү баа берүүгө болот.

7.2.1. Шайлоо күнүнүн жол-жоболору.

Добуш берүү күнүнүн мониторингинин жыйынтыгына таянып, Фонд добуш берүү күнү жалпысынан тынч абалда өткөнүн белгилейт. Фонддун байкоочуларынын айтымында, жалпысынан участкалык шайлоо комиссиялары шайлоо мыйзамдарынын нормаларына ылайык шайлоо участкаларын добуш берүүгө даярдоо, участкаларды ачуу, добуш берүү жана шайлоо участкаларын жабуу боюнча бардык процедураларды жүргүзүшкөн.

Ачылыш жол-жоболору үчүн УШКнын жыйналыштарынын башталышы

УШКлар ачылгандан кийин 300 байкоочунун баары байкоо жүргүзүү үчүн УШКларга киргизилди. Участкалык шайлоо комиссиясынын жыйындары ар кайсы убакта башталды. 65 УШКда (21,7%) саат 7:00гө чейин башталды, 140 УШКда (46,7%) жыйын саат 7:00дөн 7:30га чейин өттү, 95 УШК (31,7%) саат 7:30дан кийин чогулушту.

Ачылыш жол-жоболорунда COVID-19 менен байланышкан көрсөтмөлөрдү сактоо:

Кыймыл-аракети чектелген адамдар үчүн УШКлардын жеткиликтүүлүгү (пандустардын жана тосмолордун болушу):

Фонддун байкоочулары белгилегендей, чүчүкулак мыйзамга ылайык 292 (97%) УШКда өткөзүлдү. 8 УШКда (3%) чүчүкулак мыйзам чегинде өткөрүлгөн эмес.

Добуш берүү үчүн бош үкөктөрдү көрсөтүү:

Бир мандаттуу округдагы жана бирдиктүү шайлоо округтарда 300 байкоочулардын бардыгына бош үкөктөр көрсөтүлдү. Бардык 300 УШКда демонстрациядан кийин бир мандаттуу жана бирдиктүү шайлоо округдары боюнча (АЭУ ж.б.) үчүн үкөктөргө мөөр басылган.

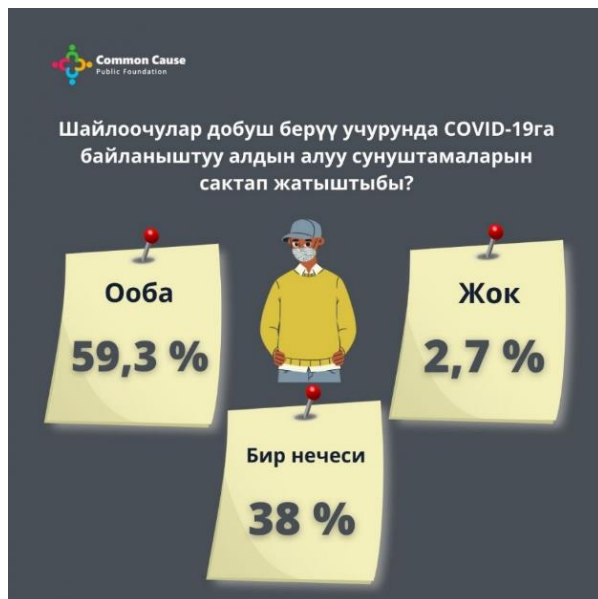

290 (97%) шайлоо участогунда көз карандысыз байкоочулар бирдиктүү жана бир мандаттуу шайлоо округу боюнча нөлдүк АЭУ чегин алышкан, 10 (3%) шайлоо участкасында байкоочулар бирдиктүү жана бир мандаттуу шайлоо округу боюнча нөлдүк АЭУ чектерин алышкан эмес. 288 (96%) УШКда бир мандаттуу шайлоо округдары жана бирдиктүү шайлоо округдары боюнча ОШКлардан алынган шайлоо бюллетендери УШКлар тарабынан ачылган жол-жоболордо кайра саналды. 12 (4%) УШКда бир мандаттуу округда жана бирдиктүү округда бюллетендер кайра саналган эмес.

1 шайлоо участкасында коомдук байкоочунун укугун бузуу фактысы катталган.

Добуш берүүнүн жүрүшүндө мониторинге алынган 6 (2%) УШКда добуш берүүнүн жүрүшүндө добуш берүүнүн купуялыгы бузулган, калган 294 (98%) УШКда добуш берүүнүн жүрүшүндө добуш берүүнүн купуялыгы бузулган эмес.

178 (59,3%) УШКда шайлоочулар добуш берүү учурунда бардык COVID-19 карата сунуштарын аткарышты. 114 (38%) УШКда шайлоочулар жарым-жартылай гана сунуштарды аткарышкан, ал эми 8 (2,7%) УШКда шайлоочулар эч кандай сунуштамаларды такыр аткарган эмес.

Фонддун байкоочулары ошондой эле байкоого алынган 57 (19%) УШКда добуш берүү учурунда бир күн бою шайлоо участогунда шайлоочулар узун кезекке туруп калганын белгилешти. 102 (34%) УШКда кезек болгон жок. 141 (47%) УШКда кээде кезек болгону байкалган.

Акыркы шайлоо өнөктүгүнүн жүрүшүндө шайлоо комиссиялары туш болгон көйгөйлөрдүн бири автоматташтырылган башкаруу системасынын иштешине жана шайлоочуларды идентификациялоо үчүн жабдууларга байланыштуу убактылуу техникалык көйгөйлөр болду.

Жабдуулардын убактылуу иштен чыгышына байланыштуу добуш бере албай калган шайлоочулардын саны:

Мониторингге алынган 294 УШКда (98%) байкоочулар шайлоо бюллетендерин аныктоо жана берүү жол-жоболоруна байкоо жүргүзүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болушту. Добуш берүүнүн жүрүшүндө шайлоочулардын тизмесинде турган жана жанында Кыргыз Республикасынын жаранынын паспорту бар шайлоочулар идентификациялык жабдуулардын техникалык бузулуусунан улам добуш бере албай калган учурлар болгон. Мындай учурлар 20га чейин болгон. 14 УШКда (5%) 1ден 5ке чейин, бдан 10го чейин байкалган 4 УШКда жана 2 УШКда 10дон ашык учур болгон.

Мониторингге алынган 16 УШКда (5%) бир шайлоо округундагы АЭУ күн ичинде добуш берүү процессинде техникалык мүчүлүштүктөрдөн улам стационардык үкөкө алмаштырылган.

Фонддун байкоочулары ошондой эле байкоо жүргүзгөн 2 УШКда добуш берүү учурунда добуш берүү күнү шайлоо участкасында болууга укугу жок адамдар болгондугун белгилешти. 11 шайлоо участогунда (4%) добуш берүү күнү шайлоочуларды массалык түрдө ташуу фактылары катталган.

Фонддун байкоочулары мониторингге алынган 14 УШК (4,7%) саат 20:00гө чейин жабылганын билдиришти. 286 УШК (95,3%) кечки саат 8де чукул жабылды.

Мобилдик топторго байкоо жүргүзүү

2021-жылдын 28-ноябрында өтүүчү Жогорку Кеңештин депутаттарын шайлоодо «Жалпы иш» коомдук фонду өлкө боюнча кыска мөөнөттүү байкоочулардын 67 координаторунун жардамы менен мобилдик топ катары шайлоо участкасынан тышкары жерлерде байкоо жүргүзүштү.

Мобилдик топтор 28-ноябрдагы добуш берүү күнүнө мониторинг жүргүзүштү. Добуш берүү күнү 67 байкоочу жалпысынан 358 УШКга бара алды.

Аймактар боюнча мобилдик топтор камтылган УШКлардын саны

№	Региондор	Мобилдик топтор барган УШКлардын саны
1	Бишкек	68
2	Ош	34
3	Талас	23
4	Ысык-Көл	36
5	Чүй	56
6	Баткен	71
7	Нарын	22
8	Жалал-Абат	48
		жалпы 358 УШК

Жалпысынан шайлоо күнү мобилдик топтор шайлоо участкаларынын айланасында абал тынч экенин белгилешсе, Нарын, Кара-Суу, Москва жана Кочкор шайлоо округдарында кезек күтүүлөрдөн жана шайлоочуларды ташуудан улам чыңалган кырдаал түзүлдү.

7 УШКда мобилдик топтор шайлоо күнү мыйзамсыз үгүт иштерин жүргүзүп жаткан үгүтчүлөрдү байкашкан. Москва жана Өзгөн шайлоо округдарында мобилдик топтор добуштарды сатып алуу фактыларын байкап, бирок мыйзам бузууну фиксация кылууга жана кайсы талапкердин пайдасына экенин аныктаганга мүмкүнчүлүк болгон жок.

8- БӨЛҮМ. ДОБУШ БЕРҮҮНҮН ЖЫЙЫНТЫКТАРЫН АНЫКТОО. ШАЙЛООДАН КИЙИНКИ МЕЗГИЛ.

“Жалпы иш” коомдук фонду “Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын конституциялык мыйзамына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду кабыл алуу үчүн кыска мөөнөт жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоону кийин дайындоо жаңы аралаш шайлоо системасы боюнча шайлоого даярдык көрүүгө толук мүмкүнчүлүк берген жок, муну добуш берүү аяктагандан кийин түзүлгөн кырдаал ырастай турат.

Ошентип, добуш берүүнүн алдын ала жыйынтыктарын көрсөтүү стадиясында добуш берүү аяктагандан кийин ар бир саясий партия боюнча бирдиктүү шайлоо округу боюнча добуш берүүнүн жыйынтыктарынын маалыматтарын көрсөтүү үчүн визуалдык таблицада АЭУ маалыматтарынын туура эмес көрсөтүлүшүнө байланыштуу көйгөйлөр келип чыккан. Мындан тышкары, айрым шайлоо участкаларында кол менен саноо процесстеринин үзгүлтүксүздүгүнө жана сапатына карата дооматтар келип чыккан. Ушунун бардыгы чогуу алганда, бир катар саясий партиялар жана шайлоо процессинин башка субъектилери тарабынан ШМСдин электрондук добуш берүү системасына нааразычылык жана ишенбөөчүлүк билдирүү үчүн негиз болуп калды.

«Жалпы иш» коомдук фонду, «Ассоциация Таза Шайлоо» Юридикалык жактардын Ассоциациясы, «Эгль» коомдук фонду жана «Социалдык технологиялар агенттиги» коомдук бирикмелери менен биргеликте алдын ала маалыматтар БШКнын сайтында добуш берүүнүн жыйынтыгы туура эмес көрсөтүлүп жаткандыктан келип чыккан кырдаалга тынчсыздануусун билдирди.

Кыргыз Республикасынын Борбордук шайлоо комиссиясынын саясий партиялардын өкүлдөрү жана талапкерлер менен болгон жолугушууларынын жыйынтыгында АЭУнын маалыматтарын көз карандысыз салыштыруу боюнча Жумушчу топ түзүү чечими кабыл алынды, ошондой эле 12 шайлоо округу боюнча добуштарды кайра саноо жөнүндө чечим кабыл алынды. Бул топ АЭУ маалыматтарынын тактыгын текшерүү жана бюллетендерди кол менен эсептөө үчүн шайлоо участкаларынын үлгүсүн түзүшү керек болчу; ар бир шайлоо участогунан саясий партиялардын байкоочуларынан жана коомдук байкоочулардан алынган АЭУтын отчеттору менен БШКнын веб-сайтындагы АЭУтын маалыматтарын салыштыруу, маалыматтардын ишенимдүүлүгүнүн/дал келбестигинин натыйжаларын көрсөтүү үчүн. Ошондой эле текшерүүнүн толуктугу үчүн бардык кызыкдар тараптардын катышуусу менен участкалар боюнча бюллетендерди кол менен саноонун жыйынтыктарын кайра-кайра эсептөөлөр жүргүзүлдү.

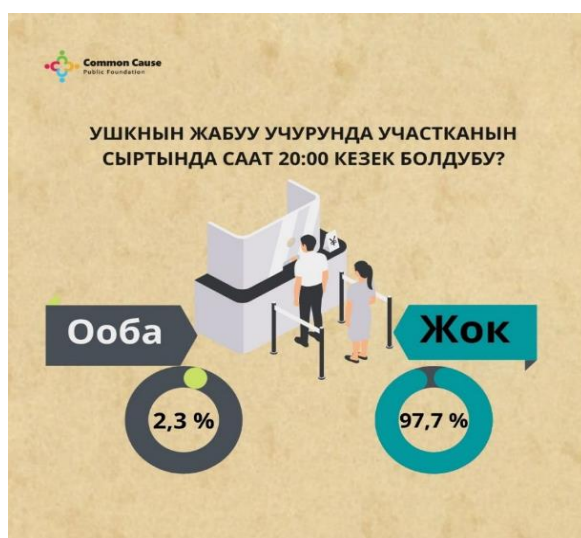
Жүргүзүлгөн иштин жыйынтыгы боюнча БШК маалыматтарын көз карандысыз салыштыруу боюнча жумушчу топ ката дисплейдин туура эмес скриптинен улам келип чыкканын, ал эми добуштардын саны жана алардын пайызы добуш берүү үкөктөрүн автоматтык түрдө окуудан (АЭУ) алынган маалыматтарга дал келгенин аныктады. Саясий партиялардын өкүлдөрү, талапкерлер жана IT-адистери кирген Жумушчу топтун мүчөлөрү тышкы жыйынды таблицадагы дисплей катасы Кыргыз Республикасынын Борбордук шайлоо комиссиясынын борбордук серверине келип түшкөн АЭУдан алдын ала маалыматтардын топтомуна таасир этпегендигин аныкташты.

12 шайлоо округунда жүргүзүлгөн добуштарды кайра саноодо да автоматташтырылган башкаруу тутумунун баштапкы маалыматтары менен участкасы же жалпы республика боюнча шайлоо округу боюнча кол менен эсептөөнүн ортосундагы айырмачылыктар аныкталган жок, саясий партиялардын позициясы да, талапкерлердин добуш берүүнүн жыйынтыктары боюнча да позициясы өзгөргөн жок.

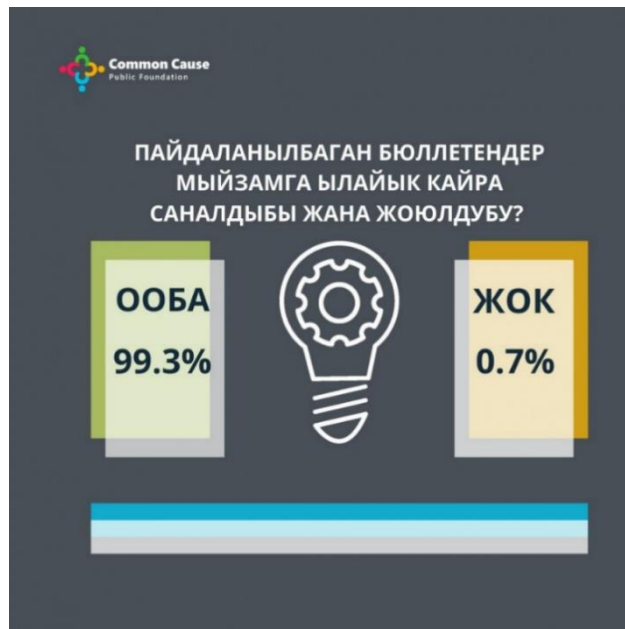
8.1. Добуш берүүнүн жыйынтыктарын аныктоо

Фонд шайлоодон кийинки мезгилге узак мөөнөттүү байкоочулар жана эксперттер тарабынан мониторинг жүргүзгөн, анын ичинде УШКлардагы добуш берүүнүн жыйынтыктарын чыгаруунун жол-жоболоруна байкоо жүргүзүү жана БШК менен УШКнын протоколдорун макулдашуу.

Шайлоо участкасы жабылгандан кийин 184 (62%) УШКнын байкоочулары жабылуу учурунда шайлоо участогунда шайлоочу болбогонун белгилешти. Байкоо жүргүзгөн 115 шайлоо участкасында (37,3%) калган шайлоочулардын баары добуш бере алышты. Ал эми 1 УШКда гана жабылгандан кийин эч ким добуш бере албаганы белгиленди.

Шайлоо участкалары жабылгандан кийин Фонддун байкоочулары добуштарды эсептөө жана добуш берүүнүн жыйынтыгын чыгаруу процессине байкоо жүргүзүүнү улантышты.

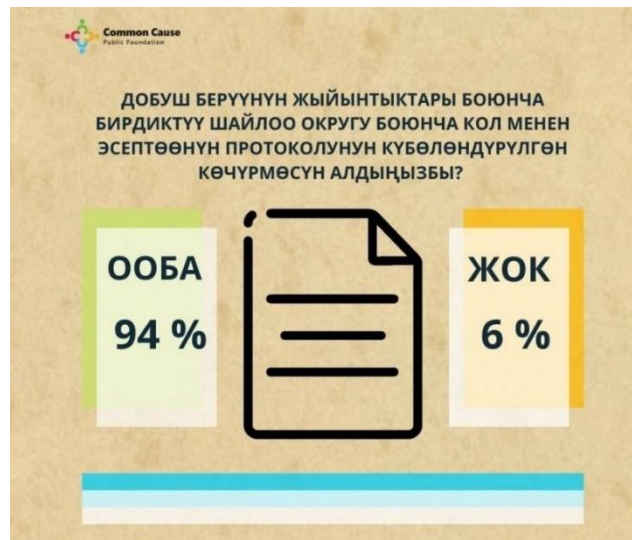
296 УШКда (99,3%) жараксыз шайлоо бюллетендери жараксыз бюллетендерди алуу үчүн АЭУ бөлүмүндө болгон. УШК мүчөлөрү тарабынан жараксыз бюллетендерди жараксыз же жарактуу деп табышты.

Шайлоо участкалары жабылгандан кийин Фонддун дээрлик бардык байкоочулары бир мандаттуу шайлоо округу жана бирдиктүү шайлоо округу боюнча урналарды автоматтык түрдө окуу жөнүндө тастыкталган отчетторду алышканын белгилешет (АЭУнын корутунду отчеттору).

Фонддун байкоочуларынын берген баалары боюнча, бирдиктүү жана бир мандаттуу шайлоо округу боюнча добуштарды кол менен эсептөө жол-жоболору 299 УШКда (99%) ачык жана ачык жүргүзүлгөн. Ошол эле учурда 285 УШКда (95%) байкоочулар бир мандаттуу шайлоо округу боюнча кол менен саноодон кийин протоколдун күбөлөндүрүлгөн көчүрмөсүн алышты.

284 УШКда (94%) байкоочулар бирдиктүү шайлоо округунда кол менен саноодон кийин протоколдун күбөлөндүрүлгөн көчүрмөсүн алышты.

Ошону менен бирге, Фонддун байкоочуларынын отчетторуна ылайык, 6 шайлоо участкасында (2,3%) УШКнын мүчөлөрү жабылуу жана добуштарды эсептөө жол-жоболоруна байкоо жүргүзүүдө коомдук байкоочулардын укуктарын ар кандай жолдор менен бузган. 293 УШКда (97,7%) мындай мыйзам бузуулар байкалган эмес.

Добуштарды кол менен саноо процессин мүнөздөмөсүндө, Фонддун байкоочулары бирдиктүү шайлоо округу боюнча добуштарды кол менен саноо процедурасы шайлоо комиссияларынын мүчөлөрү үчүн өтө оор, көп убакытты жана чарчатканын белгилешти.

Ошентип, аралаш шайлоо системасынын киргизилгендигине байланыштуу ар бир УШК добуш берүүнүн жыйынтыктары боюнча 2 протокол толтурду: бирдиктүү шайлоо округу боюнча жана бир мандаттуу округ боюнча. Ошол эле учурда бирдиктүү шайлоо округу боюнча добуш берүүнүн жыйынтыктары жөнүндө протоколго ар бир 21 саясий партия боюнча тиркемелер киргизилген. Буга байланыштуу Фонддун байкоочулары УШКлар протоколдорду жана тиркемелерди түзүүдө кыйынчылыктарга дуушар болгонун, аларды туура жолго коюуга көп убакыт кеткенин белгилешти. Контролдук коэффициенттерди салыштыруу этабында, киргизилген шайлоо системасына жана добуш берүүнүн жыйынтыктары жөнүндө протоколдордун жаңы формаларына байланыштуу участкалык шайлоо комиссияларынын мүчөлөрү да кыйынчылыктарга дуушар болушкан, бул протоколдорду толтурууда техникалык катачылыктарга алып келген. Бул факторлордун бардыгын чогуу алганда, добуштарды кол менен саноонун узакка созулушуна жана добуш берүүнүн жыйынтыктарын чыгаруу процессинин узакка созулушуна себеп болгон.

8.2 Шайлоодон кийинки мезгил

Фонддун байкоочуларынын пикири боюнча, шайлоодон кийин өлкөдөгү коомдук-саясий абал жалпысынан туруктуу. Шайлоого байланыштуу эч кандай тирешүүлөр жок. Айрым шайлоо округдарында шайлоонун жыйынтыгына, атап айтканда, бир мандаттуу округдар боюнча айрым талапкерлердин жеңишине жарандардын нааразы болгон учурлары бар. Кээ бир учурларда VI чакырылыштын ошол эле депутаттары парламентке кайрадан келгенине байланыштуу жарандар нааразылыгын билдиришүүдө. 2 райондо үгүтчүлөрдүн арасында шайлоо мезгилинде эмгек акы төлөнбөгөндүктөн нааразычылыктар бар.

Добуш берүүнүн жыйынтыгында Фонд жарандардын шайлоодон шайлоого катышуусунун төмөндөшү тенденциясына тынчсыздануусун билдирет, бул акыр аягында шайланган курамдын таанылышына жана ишенимине таасирин тийгизет. Байкоочулардын пикири, бул жарандардын өлкөдөгү шайлоо процесстерине жана шайлоонун жыйынтыгына кайдыгер мамилесин көрсөтүшү мүмкүн, байкоочулардын пикири боюнча шайлоочулардын аз катышуусунун башка себептери: шайлоо округдагы партиялардын жана бир мандаттуу талапкерлердин тизмесине канааттанбагандыгы, № 2 форма боюнча добуш бере албагандыгы жана айрым жарандардын биометрикасынын жоктугу.

Мындан тышкары, бир мандаттуу эки округда жарандар бардык талапкерлерге каршы добуш бергендигине да көңүл буруу зарыл. Алсак, Бишкек шаары боюнча Биринчи Май шайлоо округунда көпчүлүгү “баарына каршы” позициясы 32,97%, ал эми Свердлов шайлоо округунда 37,87% шайлоочулардын көпчүлүгү бардыгына каршы добуш беришкен, бул округдарда акыркы шайлоодон кийин кайра шайлоо өткөрүлөт. Жалпысынан бир мандаттуу округдар боюнча шайлоодо “бардыгына каршы” добуш берген жарандардын саны 115 миң 471 шайлоочуга жетет, бул добуш берген жарандардын санынын 9,5%ын түзөт, ал эми бир мандаттуу шайлоо округдары боюнча нааразы болгон талапкерлердин саны Бишкекте эң көп, шайлоо округдары орто эсеп менен 28,5%. Чүй облусунда бул көрсөткүч 12% түзсө, Ош шаарында жана Ош облусунда шайлоочулардын 7,4% “бардыгына каршы” добушун берсе, эң азы Баткен облусунда 3%.

Бирдиктүү округда бардыгына 28 200 гана шайлоочу каршы добуш берген, бул 2,2%ды түзөт.

Округдук шайлоо комиссиялары байкоочулар тарабынан мониторинг жүргүзүлдү. Бардык округдук шайлоо комиссиялары байкоо жүргүзүү үчүн жеткиликтүү болуп, жолугушуулар тууралуу маалымат негизинен телефон аркылуу берилди. Келип түшкөн арыздар жана даттануулар белгиленген тартипте кабыл алынып, мыйзам чегинде каралган.

Кээ бир шайлоо округдарындагы фонддун байкоочулары да округдук шайлоо комиссиясынын мүчөлөрүнүн даярдыгы жетишсиз экендигин, округда шайлоонун жыйынтыгын чыгаруунун жол-жоболору боюнча жайбаракат жана координацияланбаган иштерди белгилешти.

Фонддун юристтери 12 УШКда идентификацияланган шайлоочулардын саны менен автоматтык түрдө окулган урналардан алынган бюллетендердин санынын ортосундагы айырмачылыктарды жана башка айырмачылыктарды аныкташкан. Бул факты боюнча КР БШКга тиешелүү арыз берилип, аны кароонун жыйынтыгында 2 шайлоо округу боюнча бирдиктүү шайлоо округу боюнча добуш берүүнүн жыйынтыктары жараксыз деп табылган.

Кошумчалай кетсек, 2021-жылдын 10-декабрында КР Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо боюнча 12 шайлоо округундагы шайлоо участкаларында БШК мүчөлөрүнүн катышуусунда добуштарды кайра саноо болуп өттү. Добуштарды кайра саноо саясий партиялардын өкүлдөрүнүн, коомдук байкоочулардын, жалпыга маалымдоо каражаттарынын өкүлдөрүнүн катышуусунда уюштурулуп, УШКнын ишинин ачыктыгын жана айкындыгын камсыз кылды. Ар бир байкоочу добуштарды эсептөөнүн тууралыгын жана округдук шайлоо комиссиясынын корутунду протоколун түзүүнү жеке өзү текшерүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болду.

№ 4 Көк-Жар шайлоо округу боюнча № 5412, 5408 шайлоо участкаларында добуштарды кайра саноо уюштурулду.

Бюллетендерди саноого БШКнын төрагасынын орун басары Т.Шайназаров, «Ынтымак», «Ата Журт» саясий партияларынын, массалык маалымат каражаттарынын өкүлдөрү, участкалык шайлоо комиссияларынын, округдук шайлоо комиссиясынын мүчөлөрү катышты.

№ 6 Араван шайлоо округу боюнча № 5339, 5240, 5241, 5242, 5475, 5512, 5591, 5237, 5238, 5361, 5359, 5481 шайлоо участкаларында добуштарды кайра саноо уюштурулду.

Бюллетендерди кайра саноого БШКнын төрагасынын орун басары Т.Шайназаров, округдук жана участкалык шайлоо комиссияларынын мүчөлөрү, “Альянс”, “Эл үмүтү”, “Ишеним”, “Ата Журт” саясий партияларынын өкүлдөрү катышты.

№ 7 Ош шайлоо округу боюнча № 5292, 5293, 5294, 5295, 5296, 5338 шайлоо участкаларында добуштарды кайра саноо уюштурулду.

БШКнын мүчөсү У.Жылкыбаев, округдук жана участкалык шайлоо комиссияларынын мүчөлөрү, «Жалпы иш» коомдук фондунун өкүлү, «Альянс», «Ишеним», «Ата Журт», «Эл үмүтү» саясий партияларынын өкүлдөрү, Ош ОШКнын атайын өкүлү, Акипресс маалымат агенттигинин, КТРКнын өкүлдөрү.

№ 8 Төлөйкөн шайлоо округу боюнча № 5228, 5303, 5316, 5231 шайлоо участкаларында добуштарды кайра саноо жүргүзүлдү.

Добуштарды саноо БШКнын мүчөсү У.Жылкыбаевдин, ОШКнын жана УШКнын мүчөлөрүнүн, “Эл үмүтү” саясий партиясынын, “Жалпы иш” коомдук фондунун жана “Акипресс” маалымат агенттигинин өкүлдөрүнүн катышуусунда өттү.

№ 13 Сузак шайлоо округу боюнча 2008 жана 2040-шайлоо участкаларында добуштарды кайра саноо уюштурулду.

Кайра саноо БШКнын мүчөсү А.Жумалиеванын, ОШКнын жана УШКнын мүчөлөрүнүн, атайын өкүл Т.Өмүрзаковдун, “Эл үмүтү”, “Ата-Мекен”, “Азаттык”, “Ата Журт Кыргызстан” саясий партияларынын, «Таза Шайлоо» ЮАБ, Жалал-Абад медиа борборунун өкүлдөрүнүн катышуусунда өткөрүлдү.

№ 14 Жалал-Абад шайлоо округу боюнча 1-шайлоо участкасында № 2052 добуштарды кайра саноо жүргүзүлдү.

Иш-чарага БШКнын мүчөсү А.Жумалиева, ОШКнын жана УШКнын мүчөлөрү, атайын өкүл Т.Өмүрзаков, «Эл үмүтү», «Ата-Мекен», «Ата Журт Кыргызстан» саясий партияларынын өкүлдөрү, Т.Икрамовдун ыйгарым укуктуу өкүлү - К.Калбаевдын жана "Жалпы иш" коомдук фондунан - Б.Анарбаеванын катышуусунда өткөрүлдү.

№ 19 Токтогул шайлоо округу боюнча № 2229, 2221, 2219, 2220, 2223 шайлоо участкаларында добуштарды кайра саноо жүргүзүлдү .

Добуштарды саноо БШКнын мүчөсү М.Наспековдун, ОШКнын жана УШКнын мүчөлөрү, Токтогул шайлоо округу боюнча депутаттыкка талапкер М.Турсункуловдун, “Ынтымак” саясий партиясынын, “Жалпы иш” КФ өкүлү Т.Асакаевдин, атайын өкүл А.Ажыкановдун катышуусунда өткөрүлдү.

№ 36 Ысык-Көл шайлоо округу боюнча № 3026, 3027, 3029, 3023, 3018, 3021, 3030, 3032, 3037, 3050 10 шайлоо участкаларында добуштарды кайра саноо жүргүзүлдү.

Добуштарды кайра саноо БШКнын мүчөсү И.Гаипкуловдун, ОШКнын жана УШКнын мүчөлөрүнүн, «Жалпы иш» жана «Жарандык платформа» КФнун өкүлдөрүнүн, «Ынтымак» саясий партиясынан талапкер Б.Турусбековдун жана «Акипресс» маалымат агенттигинин катышуусунда уюштурулду.

Бардык шайлоо участкаларындагы добуштарды кайра саноо комиссия тарабынан жүргүзүлдү. Кайра саноонун жыйынтыгы менен комиссия 5 шайлоо участкасында жараксыз бюллетендердин ичинен партиядан бир талапкер үчүн бюллетенге чейинки 1 талаштуу бюллетень боюнча чечим кабыл алды. Бул шайлоо участкасында да, жалпысынан округда да талапкерлердин же партиялардын позициясын өзгөрткөн жок.

№ 32 Кочкор шайлоо округу боюнча № 4103, 4104, 4105, 4112, 4115, 4116 6 шайлоо участкаларында добуштарды кайра саноо уюштурулду.

Добуштарды кайра саноо БШКнын мүчөсү А.Жупуеванын, ОШКнын жана УШКнын мүчөлөрүнүн, “Жалпы иш” КФ коомдук байкоочусу Б.Молдалиеванын, атайын өкүл Т.Акимбаевдин, “Ынтымак” саясий партиясынан талапкер А.Шыкмаматовдун катышуусунда өткөрүлдү.

№ 30 Ысык-Ата шайлоо округу боюнча № 7108, 7408, 7126, 7094, 7142, 7148 6 шайлоо участкаларында добуштарды кайра саноо уюштурулду.

Кайра саноо БШКнын мүчөсү А.Бекматовдун, округдук жана участкалык шайлоо комиссияларынын мүчөлөрүнүн, “Альянс” саясий партиясынын өкүлдөрүнүн, № 30 Д Ысык-Ата шайлоо округу боюнча Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттыгына талапкердин Д.Будайчиевдин катышуусунда өткөрүлдү.

№ 20 Манас шайлоо округу боюнча №6031, 6032, 6034, 6007, 6029, 6033, 6037, 6048 8 шайлоо участкаларында добуштарды кайра саноо уюштурулду.

Добуштарды кайра саноого БШКнын мүчөсү А.Дубанбаева, ОШКнын жана УШКнын мүчөлөрү, «Жалпы иш» КФ байкоочусу Б.Сатишевдин, ОШКнын төрагасы К.Токоеванын, «Альянс» саясий партиясынан талапкер Г.Бекеновдун атайын өкүлү Г.Жээнчороев катышты.

№ 21 Талас шайлоо округу боюнча № 6078, 6086, 6091, 6093, 6095 5 шайлоо участкаларында добуштарды кайра саноо жүргүзүлдү.

Добуштарды кайра саноо БШКнын мүчөсү А.Дубанбаеванын, ОШКнын жана УШКнын мүчөлөрүнүн, “Жалпы иш” КФ коомдук байкоочусу Г.Исбасарованын, ОШКнын төрагасы Т.Сейтековдун, СДПК саясий партиясынан талапкер Р.Момбековдун катышуусунда уюштурулду .

Жогоруда аталган участкалардагы добуштарды кайра саноо автоматташтырылган башкаруу тутумунун жана кол менен эсептөөнүн алгачкы маалыматтарынын тууралыгын ырастады, бүтүндөй республика боюнча шайлоо округу боюнча, саясий партиялардын да, талапкерлердин добуш берүүнүн жыйынтыктарындагы позициясын да, шайлоо участкасында да, добуш берүүнүн жыйынтыгында да позициясын өзгөрткөн жок.

9- БӨЛҮМ. БУЗУУЛАР ЖАНА АРЫЗДАР.

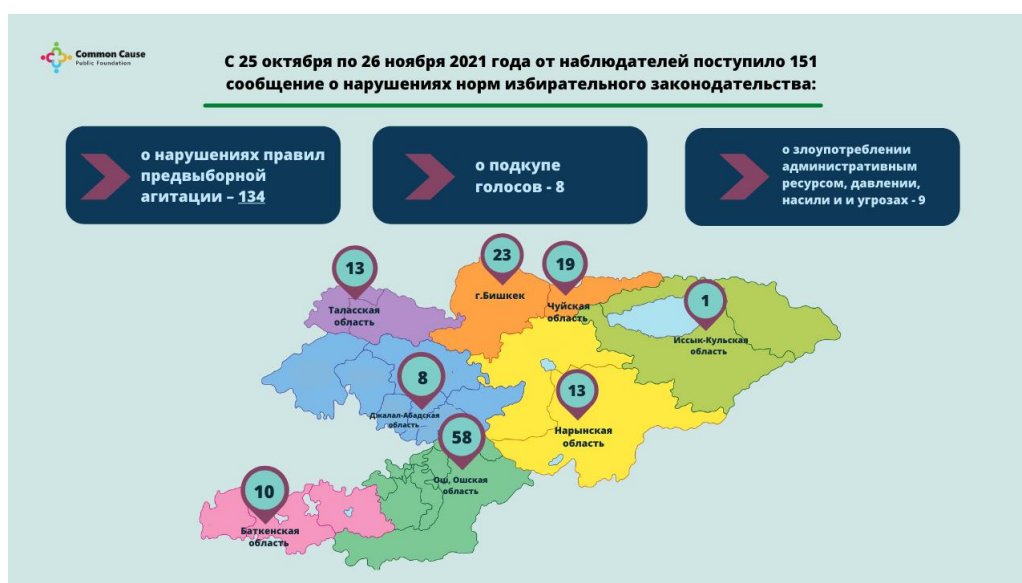
«Жалпы иш» коомдук фонду тарабынан аныкталган мыйзам бузууларга жүргүзүлгөн талдоо көрсөткөндөй, алар негизинен мөөнөтүнөн мурда үгүт иштерин жүргүзүү, үгүт тартибин бузуу, шайлоо күнү процедуралык мыйзам бузуулар, добуштарды сатып алуу, административдик ресурсту пайдалануу фактыларына тиешелүү.

«Жалпы иш» коомдук фонду мурдагы шайлоо өнөктүктөрүнө салыштырмалуу добуштарды сатып алуу жана административдик ресурсту кыянаттык менен пайдалануу фактылары азыраак болгонун белгилейт. Бул мыйзам бузуулар боюнча маалыматтардын мындай азайышы, жергиликтүү

административдик ресурсту колдонуунун айрым учурлары менен добуш сатып алуу татаалыраак схемалар аркылуу ишке ашырылган болушу мүмкүн, ошондой эле айрым талапкерлер, саясий партиялар добуш сатып алуу үчүн электрондук капчыктарды колдонушу мүмкүн деген билдирүүлөр да болгон. Административдик ресурсту кыянаттык менен пайдалануу боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин 2021-жылдын ноябрында чыккан «Жогорку Кеңештин депутаттарын эркин, таза жана ачык-айкын шайлоону камсыз кылуу боюнча чаралар жөнүндө» Жарлыгы маанилүү ролду ойноосу ыктымал.

I. Шайлоо алдындагы мезгил:

Жалпысынан 2021-жылдын 25-октябрынан 26-ноябрына чейин Фонддун байкоочуларынан **шайлоо мыйзамдарын бузуу боюнча 151 билдирүү** келип түшкөн, анын ичинен шайлоо өнөктүгүнүн эрежелерин бузуу боюнча 134 билдирүү, добуштарды сатып алуу боюнча 8 билдирүү, административдик ресурсту кыянаттык менен пайдалануу боюнча 9 билдирүү, кысым, зордук-зомбулук жана коркутуулар боюнча – 9 билдирүү.

Мыйзам бузуулардын түрлөрү боюнча жана саясий партиялар тарабынан (бир мандаттуу талапкерлерди кошпогондо) «Жалпы иш» коомдук фондунун байкоочулары билдирген шайлоо алдындагы мезгилдеги мыйзам бузуулар.

№	Саясий партия	Добуш сатып алуу	Административдик ресурсту пайдалануу/коркутуу жана кысым көрсөтүү	Үгүт өнөктүгүнүн эрежелерин бузуу	Бардыгы
1.	Бүтүн Кыргызстан	-	-	6	6
2.	Ата-Мекен	-	-	3	3
3.	Ишеним	-	-	13	13
4.	Ынтымак	-	1	4	5
5.	Улуттар биримдиги	-	-	2	2
6.	Ата-Журт Кыргызстан	4	1	18	23
7.	Ыйман Нуру	-	-	1	1

8.	Альянс	-	-	6	6
9.	Эл үмүтү	1	-	6	7
10.	Азаттык	-	2	6	8
11.	Улуу журт	-	-	1	1
12.	Мекенчил эл	-	-	3	3
13.	Кыргызстан биримдик патриоттук партиясы	-	-	-	-
14.	Социал демократтар	-	-	-	-
15.	Эл казынасы Аруузат партиясы	-	-	-	-
16.	Ордо	-	-	-	-
17.	Багыт либералдык-демократиялык партиясы	-	-	-	-
18.	Жашылдар партиясы	-	-	-	-
19.	Легалайз	-	-	-	-
20.	Күчтүү регион	-	-	-	-
21.	Жашасын Кыргызстан	-	-	-	-

Шайлоо алдындагы үгүт эрежелерин бузуулар: саясий партиялар тарабынан – 75 билдирүү, бир мандаттуу шайлоо округдарынын талапкерлери тарабынан - 43 билдирүү, кызмат адамдары тарабынан - 2 билдирүү жана белгисиз адамдар тарабынан – 14 билдирүү.

Добуштарды сатып алуу: саясий партиялар тарабынан - 5 билдирүү, бир мандаттуу шайлоо округдарынын талапкерлери тарабынан - 3 билдирүү.

Административдик ресурсту колдонуу, кысым, зордук-зомбулук жана коркутуулар: саясий партиялар тарабынан - 4 билдирүү, бир мандаттуу шайлоо округдарынын талапкерлери тарабынан - 5 билдирүү. Алынган билдирүүлөрдүн ичинен шаарлар жана облустар боюнча бөлүү төмөнкүдөй: Бишкек - 23, Ош - 12, Баткен облусу - 10, Жалал-Абад облусу - 8, Нарын облусу - 13, Ош облусу - 58, Талас облусу - 7 жана Чүй облусу – 19, Ыссык-Көл облусу – 1.

Бишкек шаары 23 билдирүү.

Мыйзам бузуулардын түрлөрү боюнча: 20 үгүт билдирүүсү, добуш сатып алуу 1 билдирүү, административдик ресурсту колдонуу, басым, зордук-зомбулук жана коркутуу 2 билдирүү.

Саясий партиялар боюнча: “Эл үмүтү” саясий партиясы – 1, “Азаттык” с/п – 2, “Ата-Журт Кыргызстан” с/п – 3, “Ынтымак” с/п – 3, “Ата-Мекен” с/п – 3, “Ишеним” с/п – 2, “Альянс” с/п – 1, “Мекенчил Эл” с/п – 1.

Бир мандаттуу шайлоо округдары боюнча талапкерлер: Б.Абдыразаков - 2

Кызмат адамдары: - 2.

Белгисиз адамдар: - 3.

Ош шаары 12 билдирүү

Бузуулардын түрлөрү боюнча: шайлоо алдындагы үгүт иштеринин 12 билдирүүсү.

Саясий партиялар боюнча: “Альянс” с/п – 2, “Ата Журт Кыргызстан” с/п – 3, “Улуу Журт” с/п – 1, “Ишеним” с/п – 1.

Бир мандаттуу шайлоо округдары боюнча талапкерлер: Б.Арзибаев - 1, Ж.Камчиев - 1.

Белгисиз адамдар: - 3

Баткен областы 10 билдирүү

Мыйзам бузуулардын түрлөрү боюнча: 9 үгүт билдирүүсү, административдик ресурсту колдонуу, басым, зордук-зомбулук жана коркутуу 1 билдирүү.

Саясий партиялар боюнча: “Эл үмүтү” с/п – 1, “Бүтүн Кыргызстан” с/п – 3.

Бир мандаттуу шайлоо округдары боюнча талапкерлер: Б.Мурадылов - 1, Ы.Атажанов - 1, Н.Талипов - 2, Ш.Алибеков - 1.

Белгисиз адамдар: - 1.

Жалал-Абад облусу 8 билдирүү.

Бузуулардын түрлөрү боюнча: шайлоо алдындагы үгүт иштериндеги мыйзам бузуулар жөнүндө 8 билдирүү.

Саясий партиялар боюнча: “Ата-Мекен” с/п – 1, “Ишеним” с/п – 3, “Улуттар биримдиги” с/п – 1.

Бир мандаттуу шайлоо округдары боюнча кандидаттар: М.Кадыркулов - 1, А.Конурбаева - 1.

Белгисиз адамдар: - 1.

Нарын облусу 13 билдирүү.

Мыйзам бузуулардын түрлөрү боюнча: 12 үгүт билдирүүсү, добуш сатып алуу 1 билдирүү.

Саясий партиялар боюнча: “Эл үмүтү” с/п – 1, “Ата Журт Кыргызстан” с/п – 1, “Альянс” с/п – 1, “Ишеним” с/п – 1.

Бир мандаттуу округдар боюнча талапкерлер: О.Нурбек уулу - 2, А.Сариев - 1, Ч.Капаров - 1, А.Кулбараков - 2, Д.Ниязалиева - 1.

Белгисиз адамдар: - 2.

Ош облусу 58 билдирүү.

Мыйзам бузуулардын түрлөрү боюнча: 50 шайлоо өнөктүгү, добуштарды сатып алуу 5 билдирүү, административдик ресурс колдонуу, басым, кысым зордук-зомбулук жана коркутуу 3 билдирүү.

Саясий партиялар боюнча: “Ата Журт Кыргызстан” с/п – 13, “Ишеним” с/п – 4, “Бүтүн Кыргызстан” с/п – 2, “Азаттык” с/п – 6, “Мекенчил Эл” с/п – 2, “Улуттар биримдиги” с/п – 1, “Ынтымак” с/п – 1, “Альянс” с/п – 2.

Бир мандаттуу шайлоо округдары боюнча кандидаттар: Е.Пасагов - 2, Н.Алимбеков - 4, И.Маннанов - 2, А.Кыдырбаев - 1, А.Карашев - 1, Д.Төлөнов - 1, Т.Төлөшов - 1, З.Божонов - 2, Ш.Атазов - 1, Ж.Нурбаев - 2, И.Матраимов - 2, У.Примов - 2, Д.Абдувалиев - 1, Г.Примкулов - 1.

Белгисиз адамдар: - 4.

Талас областы 7 билдирүү.

Укук бузуулардын түрлөрү боюнча: шайлоо алдындагы 5 билдирүү, административдик ресурсту колдонуу, басым, зордук-зомбулук жана коркутуу 2 билдирүү.

Саясий партиялар боюнча: “Эл үмүтү” с/п – 2, “Альянс” с/п – 1, “Бийман Нуру” с/п – 1.

Бир мандаттуу шайлоо округдары боюнча талапкерлер: Э.Абдыкадыров - 2, Н.Назарбеков - 1.

Чүй облусу 19 билдирүү.

Мыйзам бузуулардын түрлөрү боюнча: 17 үгүт билдирүүсү, добуш сатып алуу 1 билдирүү, административдик ресурсту колдонуу, кысым, басым, зордук-зомбулук жана коркутуу 1 билдирүү.

Саясий партиялар боюнча: “Эл үмүтү” с/п – 2, “Ынтымак” с/п – 1, “Ата-Журт Кыргызстан” с/п – 2, “Альянс” с/п – 1, “Бүтүн Кыргызстан” с/п – 1, “Мекенчил Эл” с/п – 1, Социал-Демократтар с/п – 1, “Ишеним” с/п - 2.

Бир мандаттуу шайлоо округдары боюнча талапкерлер: Т.Иманкулов - 1, Э.Момункулов - 1, Н.Рыскулбек уулу - 1, М.Саккараев - 1, Б.Бегалиев - 1, Ж.Закиров - 1, Э.Аширбаев - 2.

Ыссык-Көл облусу 1 билдирүү.

Бузуулардын түрлөрү боюнча: 1 шайлоо өнөктүгү боюнча билдирүүсү.

Бир мандаттуу шайлоо округдары боюнча талапкерлер: А.Абдрахматова.

II. 2021-жылдын 27-ноябрында имараттан тышкары добуш берүү күнү

Жайдан тышкары добуш берүү күнү 14 мыйзам бузуу катталган.

Алардын ичинен:

Имараттан тышкары добуш берүү күнү мыйзам бузуулар боюнча 14 билдирүү келип түшкөн.

Алардан:

- жымжырттык күнү үгүт жүргүзүү 3 билдирүү:

Үчөө тең Ош облусунун Куршаб ОШКда.

- шайлоо күнү шайлоо участкасында боло албаган адамдардын УШКда болушу жөнүндө 2 билдирүү:

УШК 5556 Ош облусу Ош ОШК;

УШК 5308 Ош облусу Ош ОШК.

- көчмө кутуларды коюу үчүн сейфтердин жоктугу жөнүндө 2 билдирүү:

УШК 5048 Ош облусу Куршаб ОШК;

УШК 5556 Ош облусу Ош ОШК

- бюллетендерде шайлоого катышуудан баш тарткан талапкерлердин аты-жөнү чийилген эмес 1 билдирүү:

УШК 5274 Ош облусу Ош ОШК;

- шайлоочуга басым кылуу жөнүндө 1 билдирүү:

УШК 7219 Чүй облусу Сокулук ОШК;

- добуш берген шайлоочулардын имараттан тышкары добуш берүү жөнүндө каттоо журналында жазуу жок экендиги жөнүндө 1 билдирүү:

УШК 5274 Ош облусу Ош ОШК;

- 1 көчмө үкөк пломбаланбаганы жөнүндө билдирүү:

УШК 5304 Ош облусу Төлөйкөн ОШК;

- акыркы текшерүү боюнча шайлоочулардын саны менен шайлоочулардын тизмесинин ортосундагы айырмачылык жөнүндө 1 билдирүү:

УШК 5556 Ош облусу Ош ОШК;

- имараттан тышкары добуш берүүдөн баш тартуу боюнча 2 билдирүү:

УШК 7219 Чүй облусу Сокулук ОШК

III. Шайлоо күнү, 28-ноябрь, 2021-жыл

Шайлоо күнү мыйзам бузуулар тууралуу 60 билдирүү түшкөн.

Алардан:

- 10 билдирүү бюллетендерди кайра саноо болбогондугу тууралуу:

УШК 1223 Бишкек шаары, Биринчи Май ОШК;

УШК 3174 Ысык-Көл облусу, Жети-Өгүз ОШК;

УШК 3048 Ысык-Көл облусу, Ысык-Көл ОШК;

УШК 5231 Ош облусу, Төлөйкөн ОШК;

УШК 5510 Ош облусу, Төлөйкөн ОШК;

УШК 5043 Ош облусу, Куршаб ОШК;

УШК 5201 Ош облусу, Кара-Суу ОШК;

УШК 5161 Ош облусу, Алай ОШК;

УШК 5027 Ош облусу, Алай ОШК;

УШК 5424 Ош облусу, Кок-Жар ОШК.

- 8 билдирүүдө УШКнын жыйыны болгон эмес (анын ичинде чүчүкулак жүргүзүлгөн эмес):

УШК 1223 Бишкек шаары, Биринчи Май ОШК;

УШК 1346 Бишкек шаары, Свердлов ОШК.

УШК 7101 Чүй облусу, Ыссык-Ата ОШК;

УШК 5140 Ош облусу, Алай ОШК;

УШК 5128 Ош облусу, Алай ОШК;

УШК 5247 Ош облусу, Төлөйкөн ОШК;

УШК 5043 Ош облусу Куршаб ОШК;

УШК 2114 Жалал-Абад облусу, Жалал-Абад ОШК.

- 2 билдирүү байкоочулардын укуктарын мыйзамсыз бузгандыгы үчүн байкоочуга кысым көрсөтүү туралуу:

УШК 1223 Бишкек шаары, Биринчи Май ОШК;

УШК 5191 Ош облусу, Куршаб ОШК.

- 6 билдирүү добуш берүүнүн купуялыгын бузуу:

УШК 7219 Чүй облусу, Сокулук ОШК;

УШК 3156 Ыссык-Көл облусу, Ак-Суу ОШК

УШК 5191 Ош облусу, Куршаб ОШК;

УШК 7118 Чүй облусу, Ыссык-Ата ОШК;

УШК 5043 Ош облусу, Куршаб ОШК;

УШК 3191 Ыссык-Көл облусу, Жети-Өгүз ОШК.

- Шайлоо күнү үгүт иштерин жүргүзүү 11 билдирүү:

УШК 5115 Ош облусу, Өзгөн ОШК;

УШК 5125 Ош облусу, Өзгөн ОШК;

УШК 5254 Ош облусу, Төлөйкөн ОШК;

УШК 5465 Ош облусу, Алай ОШК - 2 билдирүү;

УШК 4050 Нарын облусу, Нарын ОШК;

УШК 4063 Нарын облусу, Нарын ОШК;

УШК 4149 Нарын облусу, Кочкор ОШК;

ОШК 2 Баткен облусу, Баткен ОШК;

УШК 2015, Жалал-Абад облусу, Сузак ОШК;

УШК 2050 Жалал-Абад облусу, Жалал-Абад ОШК.

- АЭУ иштен чыгуусу (бузулуусу) жөнүндө 8 билдирүү:

УШК 7234, Чүй облусу, Сокулук ОШК;

УШК 3109 Ыссык-Көл облусу, Ак-Суу ОШК;

УШК 4025 Нарын облусу, Нарын ОШК;

УШК 3101 Ыссык-Көл облусу, Ак-Суу ОШК;

УШК 3191 Ыссык-Көл облусу, Жети-Өгүз ОШК;

УШК 3048 Ыссык-Көл облусу, Ак-Суу ОШК;

УШК 3147 Ыссык-Көл облусу, Ак-Суу ОШК;

УШК 7213 Чуй облусу, Сокулук ОШК.

АЭУ мөөр басылбаганы боюнча 1 билдирүү:

УШК 2124, Жалал-Абад облусу, Сузак ОШК.

- шайлоочулардын тизмесинен шайлоо бюллетендеринин санынын четтөөсү жөнүндө 2 билдирүү:

УШК 7079, Чүй облусу, Чүй-Кемин ОШК;

УШК 2314, Жалал-Абад облусу, Аксы ОШК.

УШК бөтөн адамдардын бар экендиги жөнүндө 2 билдирүү:

УШК 5556, Ош облусу, Ош ОШК;

УШК 5206 Ош облусу, Кара-Суу ОШК.

- Саясий партиялардын тизмесин калибрлөөдө техникалык ката боюнча 1 билдирүү:

УШК 5271, Ош облусу, Ош ОШК.

- Башка шайлоочунун ордуна добуш берүү жөнүндө 1 билдирүү:

УШК 2025, Жалал-Абад облусу, Сузак ОШК.

УШКнын төрагасы келип түшкөн шайлоо бюллетендерин визуалдык текшерүү үчүн келгендерге көрсөтпөгөндүгү боюнча 2 билдирүү:

УШК 5510, Ош облусу, Төлөйкөн ОШК;

УШК 5043, Ош облусу, Куршаб ОШК.

- 1 билдирүү, АЭУ толуп кеткендигине байланыштуу үкөктөр ачылып, бюллетендер толтурулган:

УШК 4025, Нарын облусу, Нарын ОШК.

- АЭУ шайлоо бюллетендеринин саны идентификацияланган шайлоочулардын санынан ашып кетиши жөнүндө 1 билдирүү:

УШК 2279, Жалал-Абад облусу, Ала-Бука ОШК.

- Шайлоочуларды массалык түрдө ташуу боюнча 4 билдирүү:

УШК 7417, Чүй облусу, Сокулук ОШК;

УШК 4112 Нарын облусу, Кочкор ОШК;

УШК 5510 Ош облусу, Төлөйкөн ОШК;

УШК 2406 Жалал-Абад облусу, Жалал-Абад ОШК.

IV. Шайлоодон кийинки мезгил

Протоколдорду салыштыруунун жыйынтыгы менен 12 мүмкүн болгон бузуулар аныкталган.

10-БӨЛҮМ. НЕГИЗГИ СУНУШТАР

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоого байкоо жүргүзүүнүн жыйынтыгы боюнча Фонд төмөнкүдөй сунуштарды берет:

Сунуштар:

Шайлоо процессинин мыйзам чыгаруу техникасы жана институционалдык негиздери өркүндөтүлгөнүнө, шайлоонун ачык-айкындуулугун жогорулатууга мүмкүндүк берген акыркы маалыматтык технологиялардын өнүгүшүнө карабастан, бүгүнкү күндө Кыргыз Республикасы бул чөйрөдө айрым көйгөйлүү аспектилерге дуушар болууда. Бул көйгөйлөр шайлоо мыйзамдарын мыйзамдык жөнгө салуу чөйрөсүндө да, айрым ченемдерди практикалык чечмелөө өлкөдөгү тигил же бул саясий кырдаалга түздөн-түз көз каранды болгон укук колдонуу практикасында да жатат.

Фонд өткөн Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоолорго, Кыргыз Республикасынын Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоолорго талдоо жүргүзүүнүн негизинде Кыргыз Республикасынын шайлоо мыйзамдарын, ошондой эле эл аралык жана коомдук байкоочулардын сунуштарын эске алуу менен өркүндөтүүгө багытталган иш-чараларды үзгүлтүксүз негизде жүргүзүү зарыл деп эсептейт.

1. Шайлоо тиешелүү укук мамилелерин жөнгө салуучу ченемдик укуктук актыларга өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешине :

☞ "Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө" конституциялык Мыйзамга төмөндөгүлөрдү караган ченемдерди иштеп чыгуу жана киргизүү.

- Иш жүзүндө жашаган жери каттоосу (жашаган жери) менен дал келбеген жарандардын активдүү шайлоо укугун ишке ашыруу механизмдери.
- Чет өлкөдө Кыргыз Республикасынын жарандарынын активдүү шайлоо укуктарын ишке ашыруу механизмдери.
- КР ЖК депутаттарын шайлоодо аялдардын саясий активдүүлүгүн жогорулатуу үчүн бир мандаттуу шайлоо округдарында гендердик шайлоо округдарын түзүү вариантын же башка альтернативдүү чечимдерди кароо.
- телекөрсөтүү уюмдарынын альтернативдик каналдары боюнча талапкерлердин дебаттарын өткөрүү мүмкүнчүлүгү.
- Бир мандаттуу шайлоо округу боюнча талапкерлер киргизе ала турган максималдуу каражаттарды кайра карап чыгуу.
- Талапкерлер жана саясий партиялар тарабынан каражат чогултууну (краудфандинг) жөнгө салуу эрежелерин иштеп чыгуу.
- Шайлоо фонддорунун ачык-айкындуулугун камсыз кылуу максатында донорлордун каражаттары шайлоо фонддоруна мыйзамда белгиленген өлчөмдөн ашык салым кошкон учурда алардын келип чыгуу булактарын ачыкка чыгаруу боюнча талаптарды мыйзамда белгилөө. Талапкерлер жана жеке адамдар кошкон каражаттардын лимиттерин да эске алуу шарт.
- Шайлоо мыйзамдарына АЭУ убактылуу техникалык жараксыздыгын жана АЭУ иштебей калышын жөнгө салуучу түшүнүктөрдү киргизүү.
- КР ЖК депутаттарын шайлоодо округдук шайлоо комиссияларынын ыйгарым укуктарын так көрсөтүү.
- Аял талапкерлер үчүн 30% резервди эске алуу менен саясий партиялар алган мандаттарды так бөлүштүрүү.
- Шайлоо босогосун төмөндөтүү.

- Коомдук байкоочулар үчүн укук коргоо органдарынын ишмердүүлүгүнө мониторинг жүргүзүүнүн эффективдүү механизмдерин түзүү.
- Административдик ресурсту кыянаттык менен пайдалануу үчүн кылмыш жоопкерчилигин киргизүү.

- ☞ “Кыргыз Республикасынын шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча шайлоо комиссиялары жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамын “Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө” конституциялык Мыйзамына шайкеш келтирүү абзел.
- ☞ Тиешелүү шайлоого кеминде 1 жыл калганга чейин шайлоо мыйзамдарына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүүгө мыйзам тарабынан тыюу салынуусу кажет.
- ☞ Кыргыз Республикасынын Кылмыш-Жаза кодексине административдик ресурсту кыянаттык менен пайдалануу үчүн жоопкерчилик киргизилсин жана бул берене Административдик укук бузуулар жөнүндө кодексден чыгарылууга тийиш.

2. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө:

- ☞ Жарандык сектордун мыйзамдарды өркүндөтүүгө багытталган сунуштары мыйзам чыгаруучу тарабынан каралууга тийиш.
- ☞ Келип түшкөн арыздарды жана датанууларды өз убагында жана толук кароодо, ошондой эле коомдук коопсуздукту камсыз кылууда, анын ичинде профилактикалык иш-чараларды жүргүзүүдө укук коргоо органдарынын иши күчөтүлсүн.
- ☞ Жарандардын шайлоого катышуусун стимулдаштырууга багытталган иш-чаралардын комплексин иштеп чыгуу.

1. Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясы:

- ☞ БШКнын чечимдерин шайлоо процессинин бардык катышуучуларына өз убагында жеткирүүнү камсыз кылуу.
- ☞ Ченемдик укуктук актыларга өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүүдө БШКнын ченемдик укуктук актыларын БШКнын веб-сайтына өз убагында жайгаштыруу.
- ☞ Шайлоо мыйзамдарын бузуунун айрым түрлөрү үчүн жоопкерчиликти тартуунун бирдиктүү практикасын өнүктүрүү.
- ☞ Башка мамлекеттик органдар менен бирдикте шайлоо участкаларын Кыргыз Республикасынын чет өлкөлөрдөгү жарандары үчүн жеткиликтүү кылуу, алардын активдүү шайлоо укуктарын ишке ашырууну камсыз кылуу, ошондой эле ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү жарандар үчүн ишти улантуу.
- ☞ Шайлоо мезгилинде гана эмес, шайлоолор аралык мезгилде да жарандарды маалымдоо боюнча иштер жүргүзүлсүн.

2. Шайлоо талаш-тартыштарын жөнгө салуучу органдар:

- ☞ Ички иштер органдары жана прокуратура келип түшкөн арыздарды (даттанууларды) кароонун шайлоо мыйзамдарында каралган мөөнөттөрүн, кабыл алынган чечимдердин жүйөлүү негиздемесин көрсөтүү менен так сактоого милдеттүү.

- ☞ Укук коргоо органдары маалымдалган мыйзам бузууларды комплекстүү жана өз убагында жоюу жана көрүлгөн чаралар жөнүндө коомчулукка маалымдоо үчүн мындан аркы аракеттерди көрүшү керек.
- ☞ Шайлоо талаш-тартыштары боюнча даттанууларды жана арыздарды кароонун мөөнөттөрүн ички иштер органдарынын сакташына көзөмөлдү прокуратура тарабынан ишке ашыруу.
- ☞ БШК укук коргоо органдары менен бирдикте шайлоо мыйзамдарын бузууга, өзгөчө добуштарды сатып алууга жана административдик ресурсту кыянаттык менен пайдаланууга каршы натыйжалуу иш-чараларды иштеп чыгуу.
- ☞ БШК жана укук коргоо органдары мыйзамда белгиленген компетенциянын чегинде мыйзам бузуулар жөнүндө арыздарды карайт.
- ☞ БШК, соттор жана укук коргоо органдары аларга карата бөгөт коюу чарасы (үй камагына алуу, камакка алуу) колдонулган талапкерлердин укуктарын ишке ашырууну кепилдөөнүн натыйжалуу механизмдерин иштеп чыгуу.

5. Саясий партиялар жана КР ЖК депутаттыгына талапкерлер:

- ☞ Талапкерлерди тандоого жоопкерчилик менен мамиле кылуу.
- ☞ Шайлоо кампаниясын мыйзамдуулуктун, ачык-айкындуулуктун, жарандардын кызыкчылыктарынын жана укуктарынын артыкчылыктүүлугунун, ошондой эле талапкерлердин ортосундагы өз ара урматтоонун принциптеринин негизинде жүргүзүү.
- ☞ Үгүт өнөктүгүнүн каражаттарынын, анын ичинде социалдык медианы жарнамалоого сарптоолордун ачыктыгын камсыз кылуу.